

Novo vynárajúce sa

potreby detí
na Slovensku

Prieskumná štúdia

NADÁCIA PRE DETI SLOVENSKA

CHILDREN OF SLOVAKIA FOUNDATION

Výstup projektu

Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi

Tento projekt bol financovaný s podporou Európskej Komisie.
Tento dokument reprezentuje výlučne názory autorov a Komisia nezodpovedá
za akékoľvek použitie informácií obsiahnutých v tomto dokumente.

Úvod

1. Základné informácie o situácii detí na Slovensku 3

2. Oblasťi novo vynárajúcich sa potrieb detí 12

- 2.1. Zhrnutie výsledkov prieskumu
- 2.2. Výsledky analýzy zozbieraných dát
- 2.3. Uplatňovanie Dohovoru o právach dieťaťa
- 2.4. Nevyvážený nárast „sily dievčat“
- 2.5. Prelínanie reality, virtuálnosti a nemožného
- 2.6. Sprístupňovanie nových oblastí
- 2.7. Účinky globálneho životného štýlu
- 2.8. Účinky transformujúcej sa spoločnosti
- 2.9. Meniaci sa koncept detstva
- 2.10. Záver

3. Znižovanie vplyvu tradičných sprostredkovateľov výchovy 40

- 3.1. Malá angažovanosť rodičov pri výchove
- 3.2. Nevyváženosť rodičovskej výchovy (absencia rodičovských zručností rodičov)
- 3.3. Prenikanie vonkajšieho prostredia, médií, technológií do intimity rodín
- 3.4. Lepšie zručnosti, vedomosti, schopnosti detí, ako majú ich rodičia, učitelia
- 3.5. Nedostatočne efektívne spôsoby vyučovania v škole
- 3.6. Škola prestáva byť sprostredkovateľom trávenia voľného času detí
- 3.7. Nevyváženosť výchovy k detským právam
- 3.8. Rozpad susedských väzieb

Zhrnutie, námety a podnety 52

Prílohy 53

Príloha č. 1: Opatrenia zamerané na podporu a realizáciu Dohovoru o právach dieťaťa

Príloha č. 2: Národné programy, stratégie, koncepcie a akčné plány, ktoré súvisia s úlohami a aktivitami NAP pre deti

Príloha č. 3: Podrobné informácie o fokusových skupinách

Literatúra a zdroje 60

Obsah

Úvod

Predkladaný materiál bol spracovaný v rámci medzinárodného projektu: Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi, ktorý je financovaný z fondov EÚ - grantovej schémy Leonardo da Vinci, spolufinancovaný Iuventou a Nadáciou pre deti Slovenska.

Nadácia pre deti Slovenska prostredníctvom tímu vzdelávacieho centra je v tomto projekte partnerom rumunskej organizácie Civil Society Development Foundation (Fundatia pentru Dezvoltarea Societății Civile, www.fdsc.ro) a International Child Development Initiatives (www.icdi.nl) z Holandska.

Projekt je zameraný na skvalitnenie práce profesionálov s deťmi a mladými ľuďmi prostredníctvom konceptu "novo vynárajúcich sa potrieb detí" (NPD) v oblasti formálneho aj neformálneho vzdelávania detí.

Cielom projektu je pritiahnúť pozornosť na niektoré z neidentifikovaných trendov vo vývoji detí a mládeže, aby ich odborníci a politickí aktéri:

- ♦ mohli vziať do úvahy,
- ♦ mohli zahrnúť do svojej priebežnej činnosti,
- ♦ adekvátne reagovali na tieto tendencie skôr, než sa problémy stanú ťažko zvládnuteľné.

Projekt nadväzuje na viacročné výskumné aktivity holandských partnerov, ICDI, v oblasti novo vynárajúcich sa potrieb detí v rôznych krajinách. Prieskumné štúdie s touto tematikou vznikli v Holandsku, Indii, Keni, Nikaragui, Bulharsku.

Predkladaná štúdia bola spracovaná pod odborným vedením holandských expertov - pani Rekhy Wazirovej a pána Nico van Oudenhoven, ktorí sú tvorcovia konceptu novo vynárajúcich sa potrieb detí a autori rovnomennej publikácie.¹

Na zbere dát a spracovaní materiálu sa podieľali odborníčky, ktoré sa venujú deťom a mládeži najmä v oblasti formálneho aj neformálneho vzdelávania: Aneta Chlebníčánová, Lubica Bagalová, Erika Galanská, Darina Gogolová, Eva Ďuríková, Daniela Halašová, Soňa Javorková, Katarína Jirešová, Alena Matušková, Jana Miháliková, Mirka Kumančíková, Tatiana Piovarčiová.

Výsledný produkt je dielom autorského tímu: Tatiana Piovarčiová (NDS) Daniela Halašová (nezávislý konzultant), Jana Miháliková (Iuventa), Lubica Bagalová (ŠPÚ), Darina Gogolová (ŠPÚ/ASK).

Naše poďakovanie patrí všetkým účastníkom prieskumných rozhovorov, organizátorom a účastníkom fokusových skupín (FS) v jednotlivých organizáciách a inštitúciách: ZŠ A. Dubčeka na Majerníkovej ulici v Bratislave, ZŠ Smetanov Háj v Dunajskej Strede, ZŠ na ul. Obrancov mieru v Detve, ZŠ Pavla Horova v Michalovciach, CPPP Ružinov v Bratislave, ZŠ Narnia a Gymnázium C.S. Lewisa, ZŠ v Rohožníku a Jablňovom, Komunitné centrum v Detve, OZ Odyseus, Pedagogická fakulta UK v Bratislave a Vysoká škola ekonomická v Bratislave, ŠPÚ, Iuventa, Aspekt, Linka detskej istoty, PDCS, CVEK, OZ PreDys, Centrum voľného času v Detve, Mestský úrad v Detve, Slovenský rozhlas, Redakcia Dieťa, OZ Sosna Košice, Salve Group a ďalším spolupracovníkom za ich ochotu a iniciatívu. Ďakujeme tiež našim partnerom a kolegom z ICDI v Holandsku, CSDF Rumunsku za zdieľanie ich skúseností a odbornú metodickú spoluprácu.

S vytvorenými materiálmi sa bude počas projektu ďalej pracovať a spolu s ďalšími výstupmi projektu budú dostupné na vznikajúcej interaktívnej web stránke s tematikou novo vynárajúcich sa potrieb detí (NPD).

Text je členený do troch kapitol. Prvá súhrnne opisuje situáciu detí na Slovensku. Druhá obsahuje základné informácie o priebehu spracovania štúdie, zistenia prieskumu, analýzy výsledkov podľa jednotlivých tematických oblastí NPD. V tretej kapitole sa podrobnejšie venujeme analýze najakcentovanejšej oblasti NPD – znižovaniu vplyvu tradičných sprostredkovateľov výchovy, hlavne rodičov a pedagógov.

¹ Nico van Oudenhoven & Rekha Wazir (2006), Newly Emerging Needs of Children. An Exploration, Antwerp, Garant.

01. Základné informácie o situácii detí na Slovensku

Slovensko je samostatnou republikou od roku 1993, kedy z Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky vznikli dva samostatné štáty. Patrí medzi krajiny, kde prebieha spoločenská transformácia po páde komunistického režimu (od roku 1989). Demokrizačné procesy v spoločnosti súvisia so vstupom Slovenska do EÚ a NATO (2004), s významnými spoločenskými reformami štátnej správy a samosprávy, nastavením ekonomických pravidiel voľného trhu a zavedením novej meny euro (2009).

Čo hovoria o deťoch demografické štatistiky

Slovenská republika je jedna z najmladších krajín Európskej únie (priemerný vek je 38 rokov). K 31. decembru 2008 mala Slovenská republika 5 412 254 obyvateľov, pričom takmer 13% z tohto počtu tvorili deti a mládež do 15 rokov (702 462).² V roku 2008 sa narodilo 57 360 živých detí.³

Na Slovensku umiera menej detí do päť rokov - v roku 1990 ich bolo 14 a v roku 2007 osem z tisíce živonarodených. V porovnaní s Českou republikou je to však o sto percent viac.⁴ Slovensko sa nachádza na 151. mieste vo svete spolu s Litvou, so Srbskom, s USA a Spojenými arabskými emirátmi.⁵

Rozmanitosť spoločnosti⁶

Slovensko nikdy nebolo etnicky homogénnou krajinou, aj keď ju tak často najmä politici charakterizujú. Migráciou etnic-

kých skupín z rôznych končín sveta v minulosti aj v súčasnosti sa na území Slovenska vytvára stále heterogénnejšia spoločnosť. Niektorým kompaktnjším skupinám sú priznané štatúty národnostných menšín. Národnostné menšiny tvoria približne 15 % obyvateľstva. Ide predovšetkým o nasledovné národnostné menšiny: maďarská (9,7), rómska (1,7), česká (0,8), rusínska (0,4), ukrajinská (0,2).⁷ Demografické odhady a výsledky Sociografického mapovania však hovoria až o 8 % Rómov žijúcich na území Slovenska (Jurásková, Gallová Kriglerová, Rybová, 2003)

V súčasnej dobe s narastaním migrácie obyvateľstva sa spoločnosť stáva kultúrne stále rozmanitejšou. Podľa štatistík sa na Slovensko prisťahovalo v roku 2006 asi 5000 cudzincov na trvalý pobyt a trvalo tu žije asi 32 000 cudzincov. Počty cudzincov sú oproti ďalším európskym krajinám významne nižšie, avšak Slovensko sa stále častejšie stáva cieľovou krajinou ďalších migrantov.

Významnou komunitou sú migranti z Ázie (Vietnam, Kórea,

² <http://www.uips.sk/level2m/rocnka-o-detoch-a-mladezi>

³ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5639>

⁴ <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/umrtnost93-07.pdf>

⁵ The State of the World's Children 2009: Maternal and Newborn Health, UNICEF 2008

⁶ Gallová Kriglerová, E. kadlečíková J. a kol: Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi ZŠ na Slovensku

⁷ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Štatistický úrad SR.

Čína). V základných školách bolo v školskom roku 2008/09 zapísaných 0,17 % detí cudzincov. Uvádzané štatistiky však neobsahujú deti príslušníkov tretích krajín, ktorým bol priznaný alebo tolerovaný pobyt na Slovensku.

Vnímanie odlišností mládežou ⁸

Na Slovensku stále nie je dostatočná informovanosť najmä medzi žiakmi základných škôl, stredných odborných učilíšť a medzi mladými ľuďmi z menších sídel o témach témy utečencov a migrantov.

Skupinou obyvateľstva, ktorá je vnímaná mladými ľuďmi najviac negatívne, sú Rómovia. Predsudky voči nim sú hlboko zakorenené a prítomné vo všetkých vekových a vzdelanostných kategóriách. Keďže negatívne postoje sú najsilnejšie u tých mladých ľudí, ktorí žiadnych Rómov nepoznajú, je vysoko pravdepodobné, že ich postoje sú formované v procese socializácie vplyvom médií. Skutočnosť, že Rómovia nie sú homogénnou skupinou obyvateľstva je málo prezentovaná, chýbajú prezentácie pozitívnych príkladov.

Homosexualita je na Slovensku stále tabuizovanou témou. Oveľa významnejšie ako negatívne postoje k homosexuálom sa ukazuje absolútna neinformovanosť mladých ľudí o tejto téme. Mladí ľudia nemajú jednoznačne vyprofilované názory.

V akej rodine vyrastajú slovenské deti?

Slovenská rodina prechádza výraznými zmenami, aj keď oproti ostatným krajinám sú ešte mnohé tradície tradičnej rodiny pevne zakorenené. Podľa viacerých autorov je to najmä zmena vo vzdelanostnej štruktúre, predovšetkým vzdelanosť žien, čo prispieva k demografickým zmenám.⁹

Pôrodnosť úzko súvisí so zamestnanosťou, resp. kariérou žien. Optimálny vek pôrodnosti totiž korešponduje s najväčším uplatnením žien na pracovnom trhu. Nastupuje fenomén odloženého materstva, teda odsúvanie rodičovstva do vyššieho veku. Od

80. rokov minulého storočia na Slovensku klesá absolútny počet novonarodených detí. Scénu pôrodnosti na Slovensku do istej miery korigujú rómske rodiny, v ktorých je pôrodnosť 2-násobná ako u nerómskej rodiny a v rómskych osadách dokonca 4-násobná.

Narastá počet párov, ktoré žijú v spoločnej domácnosti bez uzavretia manželstva. Na Slovensku počet detí narodených mimo manželstva v posledných rokoch prudko vzrastá a v súčasnosti dosahuje hodnotu 26,5 %.¹⁰ Aj keď sobášnosť klesá, na Slovensku je ešte stále jednou z najvyšších v Európskej únii - 80 % predstavujú snúbenci do 30 rokov.

V roku 2004 na Slovensku počet rozvedených manželstiev s maloletými deťmi predstavoval 53,96 %. Najintenzívnejší rozvodový vek mužov je medzi 30-34 rokom života, u žien 25-29 rokov. Rastie rozvodová aktivita žien, až 65,5 %. Najvyššia rozvodovosť je u osôb so základným a vysokoškolským vzdelaním. V minulosti bolo viac pravdepodobné, že rozpad rodiny zapríčinila smrť jedného z rodičov. V súčasnosti sa rodina s jedným rodičom najčastejšie formuje po rozvode rodičov, pričom väčšina z nich je vedená matkou.

Znížila sa priemerná veľkosť domácností, aj keď sa zároveň zvýšil absolútny počet domácností. V priebehu posledných 5-tich rokov narástol počet domácností jednotlivcov o 56 %. Viac ľudí žije v menších typoch domácností a postupne sa vytráca aj dvojgeneračné spoluzitie s výnimkou vynútenej medzigeneračnej solidarity.

Rodinné prostredie a náhradná starostlivosť

Základným, prioritným, prostredím pre výchovu dieťaťa je na Slovensku vlastná rodina.

Deti, ktoré žili v podmienkach, kde rodina neplnila túto základnú funkciu, v minulosti umiestňovali a vychovávali hlavne v inštitúciách, ústavoch, detských domovoch, reedukačných domovoch. Zo 4191 detí umiestnených v detských domovoch (2005)¹¹ iba 50 detí bolo obojstranné siroty, 540 detí bolo jednostranne osirelých. Ostatné deti tam boli z iných dôvodov.

⁸ Krígerová Gallová; E.: Prieskum názorov mladých ľudí pre potreby kampane „ALL DIFFERENT – ALL EQUAL“ „KAŽDÝ INÝ- VŠETCI ROVNÍ“ Reprezentatívnu vzorku tvorilo 1187 mladých ľudí vo veku 14 – 26 rokov. Dostupné na <http://www.vyskummladeze.sk/index.php?option=content&task=view&id=74>

⁹ Tamášová, V., Ustaničková, L. 2005. Rodina na Slovensku a v Európskej únii. IN Kvalita života v centre pozornosti výskumných projektov. Bratislava: OZ V4. 290 s. ISBN 80-969146-2-6. Dostupné na www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2008053106

¹⁰ ŠÚ SR, Štatistické čísla a grafy, 2004.

¹¹ Mikloško; J., Žarnay Š.: Ohrozená rodina na Slovensku II, Spoločnosť priateľov z detských domovov v spolupráci s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny, Inštitútom ochrany práv dieťaťa a rodiny a Fakultou zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, 2008

Súčas-
ný trend pri
riešení pod-
mienok detí
v krízových
situáciách
je poskyto-
vať deťom
náhradnú
r o d i n n ú
starostlivosť.

N á h r a d n á
osobná starost-
livosť alebo pes-
túnska starostlivosť

má v súčasnosti pred-
nosť pred ústavnou starost-

livosťou: 72 % náhradných rodičov sú
príbuzní, 65 % náhradných rodičov sú starí rodičia. Detské domovy sa snažia tiež transformovať na detské domovy rodinného typu, hľadajú sa riešenia. Objavujú sa aj nové trendy pracovať so širšou vlastnou rodinou, s „rodinnou radou“¹².

Ako dôsledok finančnej krízy po roku 2008 stúpa počet detí, ktoré potrebujú umiestnenie v detských domovoch zvlášť v oblasti východného Slovenska, kde je najväčšia koncentrácia Rómov¹³. Nedostatky sa prejavujú v zabezpečení základných potrieb detí ako napr. podšdandardné bývanie, nedostatok jedla.

Zdravotný stav detí

Súčasný trend vývoja zdravotného stavu detí na Slovensku sa javí ako nepriaznivý. Pri porovnaní chorobnosti populácie detí a mládeže v roku 2003 s rokom 1996 možno konštatovať, že na 10 tisíc detí došlo k viac ako dvojnásobnému nárastu porúch zdravia a chorôb obehovej, dýchacej, tráviacej, svalovej a kostro-

vej sústavy, duševných porúch, porúch správania, nervo-
vých porúch, cukrovky, nádorových ochorení, chorôb krvi
a krvotvorných orgánov a porúch žliaz s vnútorným vylučovaním
(vo veku 0–14 rokov).¹⁴

Antropologické výskumy¹⁵ potvrdzujú, že rastová akcele-
rácia narastá u chlapcov vo veku od 13 – 18 rokov (priemerne
179,4 cm), kým u dievčat stagnuje okolo 16 veku života (165,7 cm).
Výsledky so zníženými hodnotami RI a BMI¹⁶ naznačujú pokračo-
vanie zoštiehľujúceho trendu slovenských detí a mládeže, najmä
dievčat. Na druhej strane sa v ostatnej dobe nesledujú závažné
stavy ako obezita a úrazy. Incidencia obezity u slovenských školá-
kov je v rozpätí od 10 - 20 %¹⁷.

Počet fajčiacich tínedžerov na Slovensku mierne klesá,
problémy s cigaretami majú viac dievčatá ako chlapci. Aj napriek
tomu mladí ľudia, ktorí fajčia, siahajú po cigarete častejšie a viac.
Tabak začína u stredoškolákov postupne nahrádzať marihuana.
Tú fajčia viac chlapci. Marihuana je čoraz dostupnejšia a pre
mladých relatívne menej riziková. Slovenskí mladí ľudia obsadili
v európskom prieskume 6. miesto. Len šesť percent slovenských
stredoškolákov nepije alkohol vôbec, no u ostatných sa konzu-
mácia piva, a najmä tvrdého alkoholu zvyšuje. Aj v pití tvrdého
alkoholu Slovenky chlapcov dobiehajú¹⁸.

Zdravotný stav detí ovplyvňuje aj kvalita životného pro-
stredia, obsah toxických látok v prostredí, v potrave, v tele matky,
s čím môže súvisieť zvyšovanie počtu alergií, porúch centrálnej
nervovej sústavy (CNS), metabolických porúch, porúch endo-
krinného systému detí¹⁹. Obsahy toxických látok v potravinách
sa nezverejňujú. Podľa vyjadrenia biológov obsahy toxínov v po-
travinách majú vplyv na vývoj epifýzy, zdravé fungovanie mozgu,
hlavne v období vývinu mozgu do 10 rokov. Rovnako významné je
aj nepreťažovanie detí v tomto období.

Rôzne názory odborníkov sú aj na vzťah nárastu po-
čtu ochorení CNS, špecifických porúch učenia, metabolických
porúch vplyvom očkovania, v rámci povinného a dobrovoľného

¹² Mikloško; J., Žarnay Š.: Prezentácia rodinné skupinové konferencie, Spoločnosť priateľov detských domovov, 2009

¹³ Mikloško; J., Žarnay Š.: Prezentácia rodinné skupinové konferencie, Spoločnosť priateľov detských domovov, 2009

¹⁴ Ambulantná starostlivosť o deti a dorast 2004. Úrad zdravotníckych informácií a štatistiky 2005

¹⁵ VI. celoštátny prieskum telesného vývoja detí a mládeže 2001, Dostupné na <http://www.szu.sk/ine/verejnezdravotnictvo/antropometria.htm>

¹⁶ Rohrerov index, Body Mass index

¹⁷ Bromiš; M.: Zdravie detí a mládeže, činitele ovplyvňujúce kvalitu života IN Potreby, podmienky a perspektívy detí a mládeže na Slovensku Nadácia pre deti Slovenska, 2003

¹⁸ Európsky školský prieskum o tabaku, alkohole a iných drogách (ESPAD) 1995 – 2007 stiahnuté 27. 6. 2009 z TASR na <http://www.zzz.sk/?clanok=6029> ESPAD 2003 – 2007

¹⁹ Jonáš J.: Kde končí duša a začína telo, Eminent, Praha, 2008, 978-80-7281-352-0.

imunizačného programu. Na súvis nárastu agresivity a konzumácie xenoestrogénov (obsahujú aj pet fľaše) upozorňujú poradcovia pre výživu.

Pôsobeniu elektromagnetického smogu rôznych prístrojov v domácnosti a mobilov sú vystavované stále mladšie deti. Práca matky pri počítači súčasne s kojením dieťaťa nie je zriedkavosť.

Výchova a vzdelávanie

Školský systém²⁰ a jeho organizáciu upresňuje školský zákon, ktorý tvoria základné, všeobecne záväzné štátne právne normy a platia pre jednotlivé stupne, druhy a typy škôl. Súčasný školský systém na Slovensku tvoria: a/ predškolské zariadenia (materské školy); b/ základné školy (1. stupeň (1. – 4. roč.), 2. stupeň (5. – 9. roč.); c/ stredné školy (gymnáziá, stredné odborné školy a konzervatóriá, stredné odborné učilišťa a strediská praktického vyučovania); d/ vysoké školy; e/ zariadenia pre výchovu a vzdelávanie dospelých; f/ školské výchovné zariadenia pre výchovu mimo vyučovania; g/ špeciálne školy.

Školy na Slovensku môžu byť²¹ štátne, cirkevné a súkromné. V posledných rokoch je badateľný trend zvyšovania počtu súkromných škôl, hlavne stredných. Vekovo sa jednotlivé stupne škôl spájajú s týmito vekovými hranicami: materské školy (3-6-roční), základné školy (6-15 roční), stredné školy (15-19-roční), vysoké školy, univerzity (od 19 rokov).

Povinná školská dochádzka určená školským systémom na Slovensku trvá desať rokov. Povinnú školskú dochádzku deti absolvujú na základných a stredných školách. Povinná školská dochádzka sa končí v 16-tich rokoch, kedy sa pre niektoré deti

končí akákoľvek dochádzka do školy. Ide hlavne o deti, ktoré trpia poruchami učenia a správania, s veľmi malou perspektívou uplatniť sa na trhu práce. Deti môžu tiež navštevovať prevažne štátne a súkromné základné umelecké školy, kde vzdelávanie prebieha mimo riadneho vyučovania. Na základných školách môžu menšie deti tráviť čas po vyučovaní v školských kluboch.

Základné školy²² na Slovensku v školskom roku 2007/2008 navštevovalo viac ako 480-tisíc detí v 2393 školách. Na stredných školách študovalo 303-tisíc žiakov. Medzi strednými školami

sú najpočetnejšie gymnáziá, ktorých je 252, z toho 162 štátnych. Študuje v nich takmer 100-tisíc žiakov. Združené, stredné odborné a odborné školy navštevuje viac ako 150-tisíc stredoškolákov. V 181 stredných odborných učilištiach a učilištiach sa vzdeláva 52-tisíc študentov. V roku 2007 fungovalo približne 2 890 materských škôl. Navštevovalo ich 139-tisíc detí.

Na Slovensku v súčasnosti pokračuje trend poklesu počtu žiakov základných a stredných škôl, ako aj pokračuje trend poklesu finančných prostriedkov z domácich zdrojov pre školy a školské zariadenia²³, čím sa znižuje aj ich dostupnosť pre deti z niektorých oblastí. Pokračujúci trend má aj znižovanie počtu pedagogických zamestnancov.

Slovensko patrí medzi krajiny, kde je priama závislosť medzi školskou úspešnosťou detí a vzdelaním ich rodičov. V posledných piatich rokoch stúpol počet detí hlavne na základných špeciálnych školách, a to aj napriek demografickému poklesu. Tento jav je pripisovaný nevhodnej diagnostike detí, finančnej motivácii špeciálnych škôl aj rodičov detí (ľahšie získanie moti-

²⁰ <http://studium.druskova.sk/vseobecna-pedagogika/andrea-heutschyova.pdf>

²¹ <http://www.slovakiasite.com/sk/skolstvo.php>

²² <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=1792>

²³ Počet MŠ bol v roku 2004 3046, v roku 2008 2871, počet ZŠ v roku 2004 - 2342, v roku 2008 len 2237, počet špeciálnych škôl zostáva rovnaký, len počet špeciálnych stredných škôl vzrástol z 92 v roku 2004 na 114 v roku 2008, IN Slovensko 2008.

vačného štipendia). Vo veľkej miere sa nevhodná diagnostika týka rómskych detí, avšak v posledných rokoch zriaďovatelia jej správnosť viac kontrolujú.

Najvýznamnejšou zmenou v oblasti školstva bolo prijatie nového školského zákona v roku 2008, ktorý má položiť základy dlho očakávanej reformy školského systému.

V školách v súčasnosti prevládajú tradičné spôsoby vyučovania. Nový školský zákon (2008) umožňuje školám vytvárať školské vzdelávacie programy, avšak ich využitie ako nástroja premeny tradičnej školy závisí od pripravenosti učiteľov pracovať na svojom osobnostnom a odbornom rozvoji, na schopnosti manažmentu vytvárať v škole otvorenú učiacu sa organizáciu.

Snahy mimovládnych organizácií pôsobiach v oblasti ďalšieho vzdelávania pedagógov o komplexné, systémové riešenia, podporu reformy školského systému zdola sú dlhodobo veľmi málo úspešné (napr. Súbor nástrojov na podporu pedagogických inovácií, 2007). Overené inovačné edukačné programy (napr. Vysoko efektívne učenie/ITV, overené v rokoch 1993 - 2001), ktoré reagujú na potreby detí, potrebu zmysluplného učenia, potrebu rešpektu osobnosti dieťaťa, potrebu učiť sa v podporujúcom prostredí, učiť sa spolupracovať, vyžadujú dlhodobú prípravu pedagógov (3-5 rokov). Závisí od iniciatívy učiteľov, vedenia školy, či vytvoria podmienky pre vzdelávanie, rast svojich učiteľov, získajú potrebné financie.

Podstatné zmeny deklarované novým zákonom možno zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- ◆ Zvýšenie slobody školy pri spracovaní školského kurikula (stanovenie dvojúrovňového kurikula: štátny a školský vzdelávaci program).
- ◆ Redukcia obsahu učiva, zaradenie prierezových tém, ktoré budú vyučované novými učebnými metódami.
- ◆ Zníženie počtu žiakov v triedach.
- ◆ Zavedenie povinnej výučby 2 cudzích jazykov.
- ◆ Bezplatná predškolská príprava detí zo znevýhodneného prostredia.

Prevzatie ponúkanej slobody (rozhodovať o približne 20 % vyučovacieho obsahu) značne obmedzuje stanovenie počtov

hodín na povinné a voliteľné predmety, ako aj nedostatok času na prípravu školských vzdelávacích programov (školské prázdniny). V manažmente reformy chýba aj postupnosť jej zavádzania, u mnohých pedagógov chýbajú pedagogické kompetencie pre zmysluplné, participatívne učenie a vedenie školy. Štát si tiež ponecháva monopol na schvaľovanie, objednávanie a distribúciu učebníc a učebných pomôcok. Napriek veľkým legislatívnym zmenám k zmene reality v školách dochádza len vo veľmi obmedzenej miere.

Ponúkany priestor pre inovácie v školách využívajú hlavne pedagógovia, ktorí v uplynulých 17-tich rokoch absolvovali prípravu pre inovačné modely učenia na tréningoch MVO, poskytujúcich ďalšie vzdelávanie učiteľov (niekedy pripravované aj v spolupráci s metodicko-pedagogickými centrami). Inovácie v riadení štátnych škôl sú zriedkavé.

Príležitosťou pre podporu reformy sa stali zdroje z Európskej únie. Cez fungovanie Agentúry ministerstva školstva pre štrukturálne fondy sa zatiaľ len v obmedzenej miere dostávajú priamo do škôl a príležitosti na ich čerpanie sa stále posúvajú do budúcnosti.²⁴

Voľný čas detí a mládeže²⁵

V súčasnosti sa chlapci a dievčatá na Slovensku vo voľnom čase najviac venujú počúvaniu hudby, sledovaniu televízie a interakcii s rovesníkmi, či už v pároch alebo v neformálnych skupinách. Aktívne sa najviac zaoberajú rôznymi formami manuálnej práce (ručné práce, domáce majstrovanie, práca v záhrade). Aktívna záujmová činnosť je u mladých ľudí zastúpená len príležitostne. Pravidelne sa jej venuje v celoslovenskom priemere iba 15,7 % mládeže, 35,1 % ju vykonáva príležitostne. Z toho až 86,2 % tvoria deti do 14 rokov. Až 75 % adolescentov jednoznačne uprednostňuje individuálne formy, to znamená vykonávať aktivity sám alebo s priateľmi vo vlastnej časovej i organizačnej réžii. Takmer polovica detí a mládeže (48,4 %) sa záujmovej činnosti nevenuje vôbec.

²⁴ Súhrnná správa o stave spoločnosti, Slovensko 2008, IVO

²⁵ Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Správa o súčasnom stave dodržiavania práv dieťaťa v Slovenskej republike, Bratislava 2008.

Vnímanie množstva voľného času a jeho kvalitné využívanie nie je u všetkých detí či mladých ľudí rovnaké. Výskumy dokázali²⁶, že mladí ľudia (13 – 27 rokov) majú počas pracovného dňa v priemere 4 hodiny voľného času. Najviac svojho voľného času (54,4 %) venujú oddychu doma, kedy napr. pozerajú televíziu, počúvajú hudbu alebo hrajú počítačové hry. Druhou najčastejšou dennou aktivitou mladých ľudí je stretávanie sa s kamarátmi vonku na dvore, v krčme alebo na diskotéke. Komunikácii s kamarátmi cez chat, telefón a sms správy venujú mladí ľudia približne rovnaký priestor ako čítaniu a vyhľadávaniu informácií. Najmenej času venujú mladí ľudia „chodeniu po obchodoch“.

Miera participácie mladých ľudí na spoločenskom a politickom živote spoločnosti sa ukázala ako veľmi nízka. Znepokojujúce je sledovať lineárne klesajúcu participáciu mladých ľudí na živote miestnej komunity v závislosti od miery zapojenia sa a zodpovednosti, ktorá sa od mladých ľudí očakáva. Kým 20,3 % mladých ľudí sa zúčastňuje aktivít, ktoré organizuje niekto v ich obci (meste, dedine), len 14,4 % mladých ľudí organizuje stretnutia, aktivity a podujatia pre druhých, 12,1 % pracuje ako dobrovoľník a 6,6 % chodí na stretnutia žiackej školskej rady, študentského parlamentu alebo obecnej rady mládeže. Primárnym zdrojom informácií o možnostiach prežívania voľného času sú pre mladých ľudí ich priatelia a spolužiaci. Internet je druhým najdôležitejším informačným zdrojom.

Približne polovica mladých ľudí vo veku od 13 do 27 rokov nevie, či v ich okolí vyvíjajú aktivity mimovládne organizácie (46,9 %), ako sú napr. nízkoprahové zariadenia a otvorené kluby (47,2 %) a pastoračné centrá alebo zborové domy (39,3 %). Svoje členstvo v detských a mládežníckych organizáciách deklarovalo len 5 % mladých ľudí, členstvo v iných MVO deklarovalo 4,9 % mladých ľudí. Viac mladých ľudí je členom náboženskej, resp. cirkevnej organizácie – 11,1 %.

Práca s deťmi a mládežou, samospráva a voľný čas

Pre väčšinu verejnosti je práca s mládežou²⁷ spájaná s projektmi z oblasti športu a kultúry. Športové podujatia a aktivity sú pritom najčastejšou asociáciou u mladých ľudí. Voľnočasové aktivity ponúkané samosprávou navštevuje iba tretina mladých ľudí. Na druhej strane však mladí ľudia prejavujú záujem o voľnočasové aktivity a ich organizovanie je pre nich dôležité. Zástupcovia samospráv v súčasnosti nepociťujú podporu od štátu pri organizovaní práce s mládežou, preto zastávajú názor, že podporu ani nepotrebujú inak ako vo forme finančných prostriedkov. Samosprávy prebrali starostlivosť o deti a mládež na svojom území v rámci originálnych kompetencií od štátu v procese decentralizácie štátnej správy na samosprávy (od roku 2000), často však chýbajú koncepcie rozvoja a podpory komunitnej spolupráce na tomto poli.

Znevýhodnené deti

Deti so zdravotným znevýhodnením žili v nedávnej minulosti väčšinou uzavreté v rodinách alebo v ústavoch, špeciálnych školách na okrajoch alebo mimo života miest. Po absolvovaní špeciálnych škôl, špeciálnych internátnych škôl, majú len veľmi obmedzený výber príležitostí, profesií, kde sa môžu pripravovať na budúce zamestnanie. Ich uplatnenie na trhu práce bolo aj zostáva v súčasnosti veľmi obmedzené.

Z iniciatívy hlavne rodičov zdravotne znevýhodnených detí vzniklo množstvo občianskych združení, ktoré realizujú myšlienku inklúzie znevýhodnených detí do spoločnosti. Rozvíjajú svojpomocné aktivity, vydávanie časopisov, realizujú rôzne projekty, kde v spolupráci s odborníkmi, MVO s celoštátnou pôsobnosťou, dobrovoľníkmi vytvárajú podmienky pre maximálny rozvoj svojich detí a ich integrovanie medzi väčšinovú populáciu. Okrem bezbariérovej architektúry sa ojedinele v niektorých školách začínajú realizovať aj špeciálne programy pre začlenenie detí so znevýhod-

²⁶ Gallo; O. Lenčo; P.: Čo si myslia mladí – ich voľný čas a aktívna účasť na živote spoločnosti, IUVENTA. 2009. Prieskum bol realizovaný na výskumnej vzorke 834 mladých ľudí vo veku od 13 – 27 rokov.

²⁷ GfK Slovakia, s.r.o. v Bratislave Popdora práce s mládežou na Slovensku, 2008. Dostupné na <http://www.vyskummladeze.sk/index.php?option=content&task=view&id=101> – 27. apríl 2009.

nením, objavuje sa aj vzdelávanie učiteľov v prístupoch k deťom so špeciálnymi potrebami. Vznikajú denné stacionárne poskytujúce starostlivosť a rozvoj deťom, čo im umožňuje stále spolužitie s rodinou. V činnostiach MVO (napr. ZPMP, Združenie mentálne postihnutých, Krajina Harmónie, ...) sa objavujú aj trendy podporujúce sebaobhajobu práv znevýhodnených detí a mladých ľudí, preberanie väčšej zodpovednosti za svoj život. Iniciatíva týchto zmien prichádza hlavne zdola, od rodičov detí, MVO. Na úrovni systému však chýbajú lídri zmien. Do zmeny podmienok života znevýhodnených sa zapája aj samospráva. Jej výraznejším zapojením do procesov vytvárania podmienok pre znevýhodnené deti (v zmysle dohovoru o právach postihnutých osôb, OSN, 2006) by sa rýchlejšie znížila miera diskriminácie (hlavne zmyslovo a men-

tálne postihnutých detí). Zatiaľ neexistuje na Slovensku realizačný plán pre napĺňanie dohovoru.

Postupne sa menia aj postoje rodičov majoritnej časti spoločnosti k zdravotne znevýhodneným deťom, keď akceptujú či vítajú ich spolužitie so zdravými deťmi v škole, škôlke, pri voľnočasových aktivitách.

Zvlášť nepriaznivá je situácia detí, keď ide o kombináciu etnického a sociálneho znevýhodnenia. Práve rómske deti sú jednou z najzraniteľnejších skupín najmä v oblasti dodržiavania ľudských práv. Počet rómskych detí na Slovensku presahuje počet 100 000. Približne 40 % rómskych detí žije rozptýlene medzi majoritnou populáciou. Približne jedna pätina rómskych detí býva v izolovaných osídleniach mimo obce. Pokiaľ ide o počty rómskych detí na Slovensku, jestvujú významné rozdiely, ktoré sú podmienené jednak regionálne, jednak prevládajúcim typom osídlenia. Zároveň dôležitým faktorom sociálno-ekonomického postavenia značného počtu rómskych rodín a ich detí je skutočnosť, že žijú v ekonomicky marginalizovaných regiónoch Slovenska. Ak posudzujeme sociálno-ekonomickú situáciu rodín podľa analýzy bytových podmienok, vybavenosti pitnou vodou a kanalizáciou, tak rómskych detí, ktoré bývajú v nedostatočných ubytovacích podmienkach je viac ako 10 % z celkového počtu.

Jedným z dôležitých zistení je, že ľudia, ktorí s rómskymi deťmi pracujú, za najväčší problém vo vzťahu k nim považujú zníženú funkčnosť rómskej rodiny v porovnaní so stavom pred niekoľkými rokmi spolu so zhoršením sociálno-ekonomickej situácie rómskych rodín ako dôsledku spoločenských zmien po roku 1989.

V oblasti školstva sa ako problém javí postoj rodičov rómskych detí k nadobúdaniu vzdelania. Najmä u sociálne slabších vrstiev rómskeho obyvateľstva je štandardom nepodporovanie možností detí dosiahnuť čo najvyšší stupeň vzdelania.

Významným zistením výskumu je, že čím je nižší stupeň integrácie osídlenia²⁸, v ktorom rómske dieťa žije, tým väčšia je pravdepodobnosť, že bude zaradené do špeciálnej školy. V súvislosti so špeciálnym školstvom vznikajú otázky vo vzťahu k priestorovému umiestneniu jednotlivých škôl v konkrétnych lokalitách vzhľadom na koncentráciu rómskych detí v nich. Spôsob zobrazovania rómskych detí v médiách je vnímaný ako problematický, čím prispieva k šíreniu negatívnych stereotypov o Rómoch.

²⁸ Jurásková, M. – Kriglerová, E.- Rybová, J.: Atlas rómskych komunít. Bratislava, Úrad vlády SR, 2003.

Kriminalita detí a mládeže na Slovensku²⁹

Podľa dostupných štatistík podiel mládeže na objasnenej kriminalite sa dlhodobo pohybuje nad 20 %³⁰. Možno to dať do súvislosti najmä so spoločenskými transformačnými zmenami a ich negatívnymi dôsledkami (uvolnenie mravných a právnych noriem, nedokonalá legislatíva, mylné chápanie demokracie, rýchle osvojovanie si konzumného štýlu života, pokles životnej úrovne a pod.), no aj s oslabením primárnej prevencie sociálno-patologických javov zo strany primárnych výchovných činiteľov. Čo sa týka násilnej kriminality – bolo na Slovensku 9620 trestných činov, do ktorých boli zapojené deti a mladiství (z toho 6744 prípadov objasnili). Počet páchatelov do 14 rokov bol 324, od 14 do 18 rokov to bolo 716 páchatelov. Majetková kriminalita detí a mladistvých tvorila najväčšiu časť v štatistikách kriminality: stalo sa 60 045 trestných činov (objasnených 14 127), 1492 páchatelov bolo do 14 rokov, 14 – 18 ročných bolo 3284.

Detské práva

Slovenská republika sa stala zmluvným štátom Dohovoru o právach dieťaťa v dôsledku sukcesie v roku 1993. Podľa záväzkov z toho vyplývajúcich vypracúva a predkladá periodické správy výboru OSN pre práva dieťaťa, ktoré sú príležitosťou na revíziu stavu dodržiavania, implementácie práv detí do života, mapovanie problémov, načrtnutie riešení. Pri prvom predložení správy (2000) pre Slovensko spracovali 54 odporúčaní. Medzi nimi výbor odporučil aj zriadenie nezávislej inštitúcie s mandátom pravidelného monitorovania a hodnotenia pokroku pri implementácii Dohovoru o právach dieťaťa, oprávnenú prijímať a adresovať sťažnosti o porušení práv dieťaťa. Túto úlohu v súčasnosti plní Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ktoré v roku 2008 spracovalo prvýkrát samostatnú Správu o súčasnom stave

dodržiavania práv dieťaťa v Slovenskej republike. Uznesením vlády SR z 28. 1. 2009³¹ bol vytvorený Výbor ministrov pre deti, predsedom výboru sa stal predseda vlády. Problematiku práv detí rieši aj verejný ochranca práv.

V období rokov 2005 – 2007 bolo prijatých a realizovaných viacero významných opatrení, ktoré výrazným spôsobom ovplyvnili ochranu práv detí v oblasti rodinného práva, trestného práva, zdravotnej starostlivosti, výchovy a vzdelávania a sociálno-právnej ochrany³². Napriek tomu, že „*Trestný poriadok ustanovuje, že v konaní proti mladistvým treba dbať na to, aby sa tak vyšetrovanie, ako i rozhodovanie zverovalo osobám, ktorých životné skúsenosti a znalosť otázok súvisiacich s výchovou mládeže zaručujú splnenie výchovného účelu konania*“, na Slovensku sa vyskytlo šikanovanie detí policajťmi, nedôstojné zaobchádzanie s rómskymi deťmi, ktoré vyvolalo vlnu protestov MVO a verejnosti.³³

V súčasnosti vytvára „rámeč“ pre novo vynárajúce sa potreby detí Národný akčný plán pre deti (NAP) na obdobie 2009 – 2012, pripravený za účasti širokého spektra odborníkov z rôznych oblastí ako otvorený dokument. Zároveň je však potrebné uviesť, že úlohy Národného akčného plánu pre deti na najbližšie obdobie sú formulované bez účasti detí. Je však pozitívne, že tento akčný plán nielen predpokladá účasť detí na napĺňaní úloh, ale obsahuje aj zadania smerujúce k tomu, aby bol utvorený priestor na skúmanie názorov detí, poskytovanie relevantných informácií deťom tak, aby sa mohli v budúcnosti samé aktívne podieľať a vyjadrovať k otázkam, ktoré sa ich týkajú. Súčasne boli prijaté národné programy, stratégie, koncepcie a akčné plány, ktoré súvisia s úlohami a aktivitami NAP³⁴ a zvyšovaním celkovej informovanosti³⁵.

²⁹ Ústav informácií a prognóz v školstva: Ročenka o deťoch mládeži. Deti a mládež v číslach za rok 2007, UIPŠ 2008, časť VI. – Kriminalita detí a mladistvých v SR a za celé Slovensko a okresy podľa stavu k 31.12. 2007.

³⁰ <http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=17&etype=1&eventid=741>

³¹ Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 94 z 28. januára 2009 k návrhu Národného akčného plánu pre deti na roky 2009 – 2012.

³² [http://www.rokovania.sk/app/portal/material.nsf/0/0857F3AFB29D05BDC12575520031A66A/\\$FILE/uznesenie_94_2009.doc](http://www.rokovania.sk/app/portal/material.nsf/0/0857F3AFB29D05BDC12575520031A66A/$FILE/uznesenie_94_2009.doc)

³³ Podrobnejšie v prílohe č.1.

³⁴ Správa o súčasnom stave dodržiavania práv dieťaťa v Slovenskej republike, SNSPLP, Bratislava 2008.

Šírenie informácií o právach detí sa uskutočňuje aj prostredníctvom Metodicko - pedagogického centra, čím štát realizuje odporúčania rozvíjať systematické vzdelávacie programy o Dohovore pre všetky skupiny odborníkov pracujúcich s deťmi.

V rámci programu Rady Európy „Budujme Európu pre deti a s deťmi“ sa na Slovensku realizovala vzdelávacia kampaň s cieľom odstrániť všetky formy násilia páchaného na deťoch prostredníctvom ochrany detí, odstránenia násilia, stíhania jeho páchatelov a participáciou detí. Program venoval osobitnú pozornosť obzvlášť zraniteľným deťom – deťom so zdravotným postihnutím, deťom žijúcim v chudobe a deťom, ktoré vyrastajú bez rodičov.³⁶

Na besedách s deťmi a mladými ľuďmi v školách sa ombudsman stretáva najmä s problematikou šikanovania.³⁷ Podnety týkajúce sa práv detí súvisia hlavne s odstránením „zbytočných“ prietahov v desiatkach súdnych konaní, v konaní úradov práce, sociálnych vecí a rodiny pri poskytovaní peňažných príspevkov na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia detí a iné podnety. Najčastejšie problémy sa týkajú plnenia vyživovacej povinnosti, priznania sirotských dôchodkov, pestúnskej starostlivosti či určovania opatrovníctva. Sú aj prípady porušovania základných práv, ako napríklad práva na súkromie, práva na vzdelanie či práva na oddych.³⁸

Problémy súvisiace s porušovaním detských práv sa v súčasnosti riešia aj spoluprácou ombudsmana a tzv. detských ombudsmanov v rámci projektu Deti ako spolupracovníci verejného ochrancu práv. V rámci pilotnej fázy projektu (2008) si deti v 10-tich zariadeniach, školách, diagnostickom a krízovom centre volia detských ombudsmanov, na ktorých sa môžu obracať so svojimi problémami. Predpokladá sa aj

spolupráca s odborníkmi, psychológmi, špeciálnymi pedagógmi, lekármi a ďalšími odborníkmi.

Vzdelávanie a uplatňovanie ľudských práv na základných a stredných školách sa sleduje aj v rámci rovnomennej výskumnej úlohy UIPŠ (2005-2014)³⁹. Podľa výskumu sa najviac informácií o ľudských právach dozvedajú žiaci priamo na vyučovacích hodinách (81%), ale aj z násteniek, školských novín (57,9 %), besied a prednášok (49,9 %). Porušenie práva žiaka vykazuje klesajúci trend. V roku 2005 priznal porušenie práv žiaka približne každý desiaty učiteľ, v roku 2008 to bol len každý dvadsiaty učiteľ. Porušenie ľudských práv pripúšťajú častejšie učitelia stredných odborných učilíšť (7,2 %). Pozitívny klesajúci trend bol zaznamenaný aj pri sledovaní porušení práv učiteľa žiakmi. Oproti roku 2005 poklesol počet učiteľov, ktorí vnímajú porušenie svojich práv zo strany žiakov z 23,1 % na 21,70 % respondentov. Najčastejšie formy porušovania ľudských práv v školskom prostredí boli šikanovanie (27,7 %), diskriminácia (7,8 %) a porušenie práva inej osoby (6,8 %). Miera participácie žiakov na riešení porušenia ľudských práv bola závislá aj od veľkosti mesta a školy: viac poukazovali na porušenie ľudských práv žiaci z väčších miest (od 50 001 – 100 000 obyvateľov, asi 70 %), najmenej žiaci zo škôl z najmenších obcí 36,1 %).

Výskumná sonda Deti o svojich právach – Slovensko 2009⁴⁰ ponúka pohľad na uplatňovanie práv detí na Slovensku očami 13-15 -ročných detí. Skúma základné otázky detských práv, informovanosť o nich a niektoré aspekty ich uplatňovania. Výskum poukazuje na stúpajúcu úroveň informovanosti o detských právach v posledných dvoch ročníkoch ZŠ, na neskorý začiatok výučby, jej nesystematickosť. Výsledky dokumentujú aj priamy vplyv rodiny na formovanie detských práv.

Slovensko má tiež zastúpenie vo Výbore OSN pre práva dieťaťa, je ním pracovník Národného strediska pre ľudské práva, Peter Guráň.

³⁴ Príloha č. 2.

³⁵ Stredisko začalo pre zvýšenie informovanosti organizovať projekty v spolupráci s MVO (Slovenský výbor Unicef, Úsmev ako dar, Návrat...) pre pracovníkov detských domovov, sociálnych pracovníkov a sudcov okresných súdov.

³⁶ <http://www.radaeuropy.sk/?europa-pre-deti-a-s-detmi>

³⁷ <http://www.diskriminacia.sk/?q=node/673>

³⁸ <http://www.diskriminacia.sk/?q=node/477> O detského ombudsmana prejavilo záujem desať zariadení

³⁹ Úloha je realizovaná v nadväznosti na Národný plán výchovy a vzdelávania k ľudským právam na Slovensku. <http://www.uips.sk/vyskum-v-oblasti-mladeze/>

⁴⁰ Guráň, P., Filadelfiová, J.: Deti o svojich právach – Slovensko 2009, záverečná správa z výskumu, Slovenský výbor pre UNICEF Bratislava, 2009.

02. Oblasťi novo vynárajúcich sa potrieb detí

Vymedzenie pojmu novo sa vynárajúcich potrieb detí

Označenie „novo sa vynárajúce potreby detí (NPD)“ používame podľa autorov Nico van Oudenhoven a Rekha Wazir na pomenovanie:

“...skupiny voľne prepojených výziev, príležitostí, udalostí, problémov a hrozieb, ktoré sa týkajú celkového rozvoja detí, s ktorými sa však dnešné deti, ani deti v minulosti, vo svojej spoločnosti doteraz nestretli, prípadne ak sa v minulosti aj vyskytovali, ich výskyt sa výrazne zvýšil.” (Nico van Oudenhoven – Rekha Wazir, 2006, str. 33)

Ide o označenie situácií, príležitostí, problémov, javov a trendov, ktoré ovplyvňujú život detí najmä v posledných desiatich rokoch.

Príznačné je, že novo vytvárajúcim potrebám detí sa nevenuje zo strany rodičov, učiteľov, politikov a komunít dostatočná pozornosť. Chýbajú nástroje na analýzu a reagovanie na tieto potreby.

„Nie sú predmetom záujmu bežných učebníc o výchove a vzdelávaní, ani detskej psychológie a rodičia a ostatné osoby poskytujúce deťom starostlivosť (zdravotníci, sociálni pracovníci a iní) nevedia ako majú tieto potreby jednoznačne rozpoznať, nevriavac o skúsenosti s nimi zaobchádzať. Zdá sa, že spoločnosť nedokáže v súčasnosti identifikovať tieto potreby a výzvy a primerane na ne reagovať. Metódy monitorovania, ak sú používané, nemajú potrebné filtre, ktoré by zachytili tieto nové tendencie, keďže zvyčajne sa uspokojia s témami bežnej diskusie o deťoch, ako napr. školská dochádzka, výživa či skúsenosť detí s políciou...” (Wazir, van Oudenhoven, 2006, str. 11).

Predmetnou témou sa podľa našich zistení na Slovensku zatiaľ nikto cielene nezaobrá. Predkladanú správu vnímame ako vklad Nadácie pre deti Slovenska na jej systematické rozvinutie tak v rovine výskumnej ako aj realizačnej.

Zber údajov

Uvádzané vymedzenie pojmu novo sa vynárajúcich potrieb detí (NPD) sme využili aj pri zbere údajov pre našu správu.

V mesiacoch apríl až jún 2009 sme zrealizovali 31 individuálnych rozhovorov s deťmi, rodičmi, pedagógmi, pracovníkmi mimovládnych organizácií, štátnych inštitúcií, predstaviteľmi sveta médií, kultúry, občianskymi aktivistami, výskumnými pracovníkmi, predstaviteľmi samosprávy. Súbežne sme sa zaoberali aj prieskumom literárnych zdrojov, mediálnych správ, odborných štúdií, prieskumov dotýkajúcich sa detí a mladých ľudí. Uskutočnili sme aj 11 fokusových skupín (FS) s deťmi a mládežou rôzneho veku, jazykového, geografického a sociálneho prostredia, ako aj s učiteľmi a rodičmi.

Fokusových skupín⁴¹ sa zúčastnilo 92 respondentov v nasledovných kategóriách:

- ♦ deti základných škôl: (ZŠ A. Dubčeka na Majerníkovej ulici v Bratislave, ZŠ Smetanov Háj v Dunajskej Strede, ZŠ na ul. Obrancov mieru v Detve, ZŠ Pavla Horova v Michalovciach, Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, CPPP, Ružinov v Bratislave),
- ♦ pedagógovia (ZŠ Narnia a Gymnázium C.S. Lewisa, skupina pedagógov zo ZŠ z Rohožníka a Jablonoňového),

⁴¹ Podrobnejší prehľad je uvedený v prílohe č.3.

- ♦ rodičia detí zo ZŠ v Detve,
- ♦ pracovníci MVO v Bratislave (pracovníci a spolupracovníci OZ Odyseus),
- ♦ študenti VŠ (Pedagogická fakulta UK v Bratislave a Vysoká škola ekonomická v Bratislave).

Proces spracovania

V priebehu zberu dát sme zaznamenali množstvo rôznych súvislostí, týkajúcich sa potrieb detí. Výsledky prieskumu - zápisy priebehov fokusových skupín, rozhovorov s odborníkmi, články, správy v médiách, na internete, správy, štúdie a prieskumy týkajúce sa detí, postrehy z pozorovaní života detí boli obsa-

hovou analýzou spracované do ôsmich voľných kategórií v nadväznosti na prácu holandských výskumníkov (Wazir, van Oudenhoven, 2006)⁴².

1. Meniaci sa koncept detstva
2. Dodržiavanie Dohovoru o právach dieťaťa
3. Nevyvážený nárast „sily dievčat“
4. Znižovanie vplyvu tradičných sprostredkovateľov výchovy a vzdelávania (hlavne rodičov a učiteľov)
5. Prelínanie reálneho, virtuálneho a nemožného
6. Sprístupňovanie nových oblastí
7. Účinky globálneho životného štýlu
8. Účinky transformujúcej sa spoločnosti

2.1. Zhrnutie výsledkov prieskumu

Je zaujímavé konštatovať, že tri najvýznamnejšie témy pomenované respondentmi v súvislosti s vynárajúcimi sa potrebami detí - malá angažovanosť rodičov pri výchove detí, nárast agresie, vplyv informačno-komunikačných technológií (IKT) a médií - boli zaznamenané bez ohľadu na veľkosť sídla. Zhodu sme zaznamenali aj pri porovnaní zoznamov vygenerovaných javov a potrieb medzi deťmi a dospelými - učiteľmi a rodičmi. V troch spomínaných najvýznamnejších oblastiach sa zhodovali aj s odborníkmi.

Vzhľadom na pedagogickú prax a prebiehajúcu školskú reformu je dôležité zistenie, že práve v detskej skupine sa na prvé miesto dôležitosti dostala potreba zmeny vyučovacieho štýlu učiteľov smerom k zmysluplnému, interaktívnemu, moti-

vujúcemu, učeniu sa. Rovnako v skupine študentov pedagogickej fakulty práve učebný štýl učiteľa v súvislosti s potrebami detí, hral významnú úlohu. Obidve skupiny respondentov vnímavo identifikovali potreby, ktoré nie sú nové, ale sú dlhodobo málo reflektované dospelými - hlavne učiteľmi na našich školách, vysokoškolskými učiteľmi pedagogických smerov, riadiacimi pracovníkmi rezortu školstva.

V prieskume boli najčastejšie pomenované nasledovné javy:

- a) malá angažovanosť rodičov pri výchove detí,
- b) nárast agresie,
- c) príležitosti a ohrozenia informačno-komunikačnými technológiami (IKT) a vplyv médií,
- d) nedostatočne efektívne spôsoby vyučovania v škole,
- e) príležitosti a problémy trávenia voľného času detí,
- f) tlak na výkon a úspešnosť detí,
- g) dôsledky súčasného životného štýlu na zdravie detí.

Tieto témy sme zaznamenali vo všetkých typoch fokusových skupín - deti, učitelia, rodičia, mimovládne organizácie (MVO) a vo väčšine rozhovorov s odborníkmi.

Prvé tri oblasti sa javili v skupinách ako najnaliehavejšie. Všetky najvýznamnejšie javy pomenované respondentmi v súvislosti s vynárajúcimi sa potrebami detí sú zaznamenané v prostredí veľkomesta i v menších mestách, môžu sa však vyskytovať v rôznej miere. Predpokladáme, že ide o vzostupný trend ich rozšírenia.

Situácie, javy, problémy a príležitosti, ktoré sme zozbierali, nie sú výrazne odlišné od tých, ktoré sa spomínajú v štúdií „Potreby, podmienky a perspektívy detí a mládeže

⁴² Oudenhoven van, N., Wazir, R., : Newly Emerging Needs of Children. An Exploration, Antwerp, Garant, 2006.

na Slovensku⁴³ (NDS, 2003)⁴⁴. Aj v tejto práci boli pomenované javy, ovplyvňujúce život detí v súvislosti s prechodom spoločnosti od totality k demokracii, rozširovaním informačných technológií, procesmi globalizácie. Boli pomenované javy, ktoré sa objavujú aj v našom prieskume: nárast násilia a strach z neho, rozširovanie závislostí, zmeny v štruktúre rodiny, zviditeľnenie domáceho násilia, potreba posilnenia výchovnej funkcie školy a pod.

Čo sa však ukazuje ako nové, je nárast, masovejšie rozšírenie týchto javov. Napríklad nárast kompjuterizácie a dostupnosti informačných technológií (skoro všetky deti na Slovensku ⁴⁴ / 97,2 % / majú prístup na internet, nárast vlastníctva mobilov deťmi – zo 60 % v r. 2006 na 76 % v r. 2008 ⁴⁵). V súčasnosti zaznamenáme väčší výskyt a silnejšie prejavy týchto javov a súčasne naliehavejšie volanie po adekvátnom reagovaní zainteresovaných.

V prieskume sme zaznamenali aj niekoľko nových javov, ktoré sa v minulosti neobjavovali (napr. deti bez rodných listov a občianskych preukazov, deti systematicky vyučované už v dojčenskom veku - plávanie, jazyky). Znovu sa objavujú aj isté situácie, ovplyvňujúce vývoj detí, ktoré sa v spoločnosti už vyskytovali, a zdá sa, že prichádzajú cyklicky. Napr. v súčasnosti prebieha tretia vlna migrácie za posledných 100 rokov, kedy rodičia – otcovia aj matky – odchádzajú za prácou do zahraničia. Deti sú tak vystavené novým situáciám, na ktoré ony ani ich okolie nie sú pripravené.

Tiež sa po viacerých desaťročiach znovu objavujú problémy súvisiace so zabezpečením základných potrieb detí, ako je dostatok jedla a štandardných podmienok na bývanie – a to nielen u rómskeho obyvateľstva.

a) Malá angažovanosť rodičov pri výchove detí

Malá angažovanosť rodičov pri výchove detí je najvýraznejšie akcentovaný jav, ktorý vyplynul z prieskumu. Ako problém ho vnímajú deti, učitelia, ale aj rodičia a ďalší odborníci.

Podrobnejšie budeme tento jav opisovať a analyzovať v tretej kapitole. Ide pravdepodobne o jav postihujúci rozvinuté spoločnosti v súvislosti s rýchlym tempom rozvoja, širokého využívania informačno-komunikačných technológií, nárokmi zamestnávateľov na čas a výkon zamestnancov, rastúcimi nárokmi na životné podmienky aj za cenu pôžičiek a hypoték a posunom ku konzumnej spoločnosti. Aj v minulosti sme boli na Slovensku zvyknutí na pomerne časté chýbanie otcov v rodinách a ich nižšiu angažovanosť pri výchove. Dnes však chýbajú pri výchove detí nezriedka obaja rodičia. Rodičia často dlho pracujú a prichádzajú domov unavení, neschopní venovať svoju plnú pozornosť deťom, ich potrebám, trávajú málo času so svojimi deťmi. Chýbajú v rodinách hlavne emocionálne. Hospodárske ťažkosti transformujúcich sa krajín, nedostatok pracovných miest na domácich trhoch sa spomína v súvislosti s transformujúcimi sa spoločnosťami aj v Bulharsku a Rumunsku⁴⁶, kde zaznamenali dlhodobé chýbanie rodičov pri výchove ich detí ako dôsledok migrácie rodičov za prácou. U nás sa tento fenomén objavuje nielen na východnom Slovensku.

Ohrozuje súčasné pracovné zaneprázdnenie rodičov základné potreby detí a do akej miery? Čo môžu robiť jednotlivé zúčastnené strany pre riešenie tejto situácie? Ako kompenzovať, doplniť, zmenšujúci sa vplyv rodičov? Čo môžu robiť širšie rodiny, škola, komunita? Akú podporu potrebujú zo strany politikov a štátnych i neštátnych inštitúcií?

b) Narastanie agresie

V odpovediach sme zaznamenali nárast agresie medzi deťmi navzájom, ale aj vo vzťahu medzi deťmi a dospelými v mestskej i vidieckej prostredí.

Problémy detí vo všetkých skupinách sa spájajú s rastúcou agresiou rovesníkov, objavuje sa agresívne správanie mladších detí voči starším, čo bolo v minulosti zriedkavé. Narastajú obavy zo šikanovania - je to oblasť, s ktorou sa deti najčastejšie obracajú vo svojich otázkach na ochrancu ľudských práv pri jeho návštevách škôl.

⁴³ Bakošová, Z. a kolektív autorov: Potreby, podmienky a perspektívy detí a mládeže na Slovensku, Nadácia pre deti Slovenska, Bratislava 2003.

⁴⁴ Gregussová, M., Kováčiková, D.: Slovenské deti a riziká virtuálneho priestoru. Bratislava : Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, VUDPAP, Bratislava 2008, www.zodpovedne.sk

⁴⁵ <http://dnes.atlas.sk/slovensko/232989/>

⁴⁶ Iossifov, I.: take us seriously. Bulgaria: a transitional generation finds its own way, ICDI, Leiden, The Netherlands, 2006.

„...zbil najlepšieho kamaráta... štyrikrát mu obil hlavu o zem a skoro mu sánku zlomil, začal ho kopať, oplul ho, odišiel a prechádzal sa po triede, akoby nič neurobil.“
(11-ročný žiak ZŠ)

Respondenti fokusových skupín aj rozhovorov popisujú väčšiu hrubosť agresívnych prejavov detí všeobecne (tlčenie hlavy o zem, veľmi vulgárne vyjadrovanie sa o vlastných rodičoch, atď.) Významné bolo uvádzanie nárastu drzého, neúctivého správania sa detí voči učiteľom, rodičom.

Slovník detí a mladých ľudí sa podľa vyjadrení respondentov stáva vulgárnejším, na verejnosti počuť viac hrubých slov a spoločnosť akoby tolerovala vulgarizmy.

Môže to súvisieť s neúctivým a vulgárnym prejavom niektorých vedúcich politikov na verejnosti? Slúžia ako rolový model sprostredkovaný médiami? Alebo sú korene tohto problému inde? Ako ho riešiť?

Čo považujú dospelí za drzé a neúctivé správanie detí? Aké sú jeho príčiny? Ako dospelí reagujú na potreby detí? Aké modely riešenia konfliktov im prezentujú svojim správaním? Ako súvisí agresivita detí s napĺňaním ich potrieb? Aké sú úlohy školy, rodičov, komunity v súvislosti s nárastom agresivity detí?

c) Príležitosti a ohrozenia informačno-komunikačnými technológiami (IKT) a vplyv médií

Fyzická, cenová dostupnosť počítačov, internetu, množstvo televíznych staníc, mobilných telefónov najmä počas posledných piatich rokov výrazne mení štýl života detí. Prieskum ukázal, že veľká časť detí a mladých si po príchode zo školy sadá k počítaču a trávi čas s virtuálnymi či skutočnými priateľmi, počítačovými hrami, štúdiom a prípravou do školy, či pre-

zeraním zakázaných stránok. Vo veľkých mestách deti trávajú viac času na internete, v menších mestách sa zase prejavuje silný vplyv pozerania televízie. Vplyv technológií rodičia a učitelia spomínali v súvislosti s menej častým čítaním kníh a so zúženou osobnou komunikáciou s priateľmi. Objavujú sa výraznejšie možnosti získavania informácií, ale aj nové druhy šikanovania (prostredníctvom mobilu či internetu). Zvyšujú sa príležitosti získavať informácie bez dohľadu a vplyvu dospelých. Deti sú vystavované tlakom obrazových médií, ktoré ukazujú, ako majú vyzeráť, obliekať sa, čo majú jesť. Vzory blízkych ľudí tak často nahrádzajú mediálne hviezdy. Snaha podobať sa predkladaným idolom ovláda ich životy po mnohé roky. Rastie túžba vyrovnáť sa predkladaným štandardom krásy, úspechu, šťastia.

Učitelia komentujú vplyv médií na posilnenie obrazového vnímania detí – deti výrazne preferujú obraz pred zvukovými či písomnými informáciami. Je to výzva pre pedagógov na širšie využívanie médií, obrazovej technológie vo vyučovaní.

Zvyšujú sa zručnosti detí v narábaní s technológiami, ktoré sú pre nich prirodzenejšie ako pre ich rodičov, čoho dôsledkom je výmena rolí pri učení sa a využívaní IKT. Deti techniku zvládajú ľahšie, predbiehajú často svojich učiteľov aj rodičov.

Aké dopady má širšie využívanie IKT, médií na prežívanie detí a na spôsoby ich učenia sa? Aké dopady má rozšírenie IKT na schopnosti detí vytvárať vzťahy a dôverovať ľuďom, angažovať sa vo veciach spoločných? Aké opatrenia sú účinné pre maximalizáciu prínosov a minimalizáciu rizík a negatívnych vplyvov rozšírenia IKT?

d) Nedostatočne efektívne spôsoby vyučovania v škole

Zaujímavé je zistenie, že práve v detskej skupine sa na prvé miesto dôležitosti dostala potreba zmeny vyučovacieho štýlu učiteľov smerom k zmysluplnému, interaktívnemu, motivujúcemu učeniu sa v súvislostiach. Podľa vyjadrení detí vo vyučovaní dominuje memorovanie poznatkov, chýbajú diskusie, výmeny názorov, podporujúce samostatné uvažovanie.

„Deti sa v škole často dostávajú do situácie, že sú nútené memorovať učivo bez jasných súvislostí, z ktorých by na svojej úrovni vedomia dokázali pochopiť, z akých dôvodov došlo k negatívnym javom v histórii vývoja ľudských spoločností ... táto skutočnosť môže mať vplyv na fakt, že sa mnohé negatívne javy vývoja vedomia človeka v spoločnosti opakujú. Nacionálne vášne, recidívy ideológií, ktoré iniciovali vojnové konflikty a priniesli ľuďom utrpenie, majú tendencie oslovovať mladú generáciu napriek tomu, že vieme, k akým výsledkom viedli.“ (AP, dirigent, skladateľ, občiansky aktivista.)

Vytváranie prostredia podporujúceho efektívne učenie nie je bežnou zručnosťou, ktorou učitelia disponujú. Podľa vyjadrení respondentov je stále ťažšie motivovať deti k učeniu sa. V triedach sa prehlbujú rozdiely vo vedomostiach medzi tými, ktorí sa systematicky pripravujú na vyučovanie a tými, ktorí sa pripravujú len nárazovo alebo vôbec nie. Len menšina detí sa učí sústavne. V triedach akoby chýbal stred, zvyšuje sa množstvo detí, ktorým sú ich učebné výsledky ľahostajné rovnako ako ich rodičom. Respondenti signalizujú aj zväčšovanie počtu vymedzených hodín detí z vyučovania, sofistikovanejšie metódy výroby a používania ťahákov. Oproti minulosti sme zaznamenali znižovanie angažovanosti rodičov aj v príprave detí na vyučovanie, ich kontroly a pomoci. Deti sa pri problémoch s učením nie vždy majú na koho obrátiť. Takmer úplne chýba spolupráca učiteľov a rodičov.

Deti vo veku 10-15 rokov už majú rozvinutú schopnosť kriticky myslieť a povedať svoj názor. Táto skutočnosť by mohla podnecovať učiteľov, dôležitých dospelých počúvať názory detí, uskutočňovať spoločné diskusie, vtahovať deti do hľadania riešení problémov rodiny, školy, komunity.

Ako súvisia prejavy nezáujmu detí o učenie s používanými metódami, či obsahom učenia? Ako podnietiť dôležitých dospelých počúvať deti s rešpektom, zapájať ich do diskusie o veciach, ktoré sa ich týkajú, do následných riešení? Ako naučiť deti diskutovať s rešpektom o svojich názoroch s dospelými? Ako prehĺbovať porozumenie medzi deťmi a dospelými? Ako uplatniť poznatky dnešnej doby o učení sa v podmienkach slovenských škôl?

Aj vo fokusovej skupine študentov pedagogickej fakulty považovali za dôležitú tému prispôbovať učebný štýl učiteľa

potrebám detí. Budúci pedagógovia vnímajú potrebu zmysluplného učenia, motivácie detí k učeniu a rozvoja sebaúcty detí.

Snahu o zmeny vo vzdelávacom systéme, zavedenie používania inovačných metód učenia deklaruje prebiehajúca školská reforma. Nie sú však známe stratégie, akčný plán ich realizácie, postupnosť krokov, ktorými by sa zmeny mali dosiahnuť.

Vychádza prebiehajúca školská reforma z reflexie vzdelávacích a rozvojových potrieb detí? Ako pristupujú pedagógovia a tvorcovia učebného obsahu a metód k zisťovaniu vzdelávacích a rozvojových potrieb detí? Majú dostatočné zručnosti, schopnosti, priestor reagovať na ne? Poskytuje súčasný systém vzdelávania reálne možnosti výberu vzdelávacej cesty? Ako sú využívané overené inovačné učebné prístupy v súčasnej školskej praxi? Ktoré opatrenia by podporili rozšírenie overených inovačných metód učenia (a vznik nových) do súčasnej pedagogickej praxe?

e) Príležitosti a problémy trávenia voľného času detí

V súčasnosti sa najmä v mestách výrazne rozšírili možnosti, ponuka aktivít na trávenie voľného času. Deti môžu navštevovať rôzne krúžky, kurzy - tanca, plávania, jazykov a ďalšie aktivity už ako batoláta, pokračovať v rozvíjaní záujmov, vo vzdelávaní sa v predškolskom aj školskom veku. Okrem škôl a štátnych centier voľného času voľnočasové aktivity poskytujú aj rôzne mimovládne a súkromné organizácie. Podľa vyjadrení respondentov ponuka voľnočasových aktivít nie vždy reflektuje potreby a záujmy súčasných detí a mladých ľudí. Pre mnohé školopovinné deti atraktívne trávenie voľného času býva cenovo ťažko dostupné, rodičia si nemôžu dovoliť ich financovať.

Respondenti tiež konštatujú zhoršovanie prístupu detí napr. k športoviskám. Dôvodom býva rušenie ihrísk, spoplatňovanie ich návštev, obmedzovanie širokej základnej práce s mladými športovcami (napr. u hokejistov). Potrebu všetkých detí je zmysluplné trávenie voľného času. Ponuka na jeho trávenie však často reflektuje len potreby nadaných detí, ktoré sa danému odboru, športu, umeniu plánujú venovať profesionálne. Príležitosti pre všestranný pohybový či umelecký rozvoj, možnosti venovať sa týmto činnostiam len pre radosť sú dnes viac limitované.

V spôsoboch trávenia voľného času sa stále viac vyskytuje samostatná práca pri počítači, sledovanie televízie. Veľmi často deti trávajú celé dni v uzavretých miestnostiach, s minimálnym pohybom pri presunoch zo školy domov. Vznik uzatvorených

bytových blokov, ulíc, sídlisk ešte viac uzatvára mnohé deti v ich domovoch. Deti sa tak dostávajú menej do kontaktu s prírodou, s prírodnými materiálmi. Vo veľkých mestách sa často na miestach parkov a ihrísk stavajú multifunkčné komplexy. Niektoré deti začali tráviť voľný čas v nákupných centrách samé, s kamarátmi alebo s rodičmi.

V súvislosti s novými možnosťami detí vzdelávať sa, majú mnohé deti takmer všetok voľný čas vyplnený organizovanou činnosťou, plnením školských a domácich povinností. U mnohých detí sa stráca čas na prirodzenú voľnú hru, samostatne vybraný a organizovaný čas.

Poznajú dôležití dospelí (rodičia, pedagógovia, pracovníci centier voľného času, MVO samospráv...) záujmy, potreby dnešných detí v súvislosti so zmysluplným trávením voľného času? Kto, za akých podmienok môže na tieto potreby primerane a pružne reagovať?

f) Tlak na výkon a úspešnosť detí

Súčasťou dnešného životného štýlu dospelých je snaha presadiť sa, uspieť v živote. „Byť v niečom dobrý“ sa vyžaduje stále viac aj od detí. Pedagógovia a psychológovia konštatujú stupňovanie požiadaviek na výkony detí hlavne v súvislosti s prijímaním na osemročné gymnáziá a výberové školy. Mnohé deti sú v súvislosti s prípravou na životnú kariéru, kariéru športovca, umelca a pod. vystavované tlaku ambiciózných rodičov spĺňať ich očakávania, podávať požadované výkony. Preplnené rozvrhy mnohých detí nie sú vytvorené v súlade s ich záujmami a potrebami. U takto stresovaných, prepracovaných detí sa objavuje účelovosť konania, podporovaná rodičmi, silná orientácia na „ja“, a na napĺňanie vlastných potrieb.

Preťažovanie detí sa deje na úrovni rodiny aj školy. Predpísané požiadavky na výkony v škole, vytvorené pre priemerné deti, nie sú pre všetky deti zvládnuteľné v stanovenom čase. Stres je

dnes pre mnohé deti každodennou súčasťou prípravy do školy.

Množstvo úloh, ktoré s rastúcimi príležitosťami deti dennodenne musia zvládať, redukuje stále viac činnosti typické pre detský vek a nahrádzajú ich činnosti zo sveta dospelých. Respondenti tiež konštatujú vytrácanie sa radosti zo života mnohých detí.

Ako posilniť vo výchove detí v rodine, škole možnosť výberu spôsobu učenia sa? Ako poskytovať deťom primeraný čas na dosiahnutie maximálneho osobného výkonu? Ako podporiť, umožniť prežívanie harmonického detstva u čo najväčšieho počtu detí?

g) Niektoré dôsledky súčasného životného štýlu na zdravie detí

Respondenti prieskumu upozorňujú na zmeny, ku ktorým dochádza v celkovom dennom režime detí, v ich stravovacích návykoch. Zaznamenávame znižovanie výkonnosti, telesnej zdatnosti detí a ich psychickej odolnosti. Aktivity detí sa posúvajú stále viac do nočných hodín. Počas dňa sú mnohé deti preťažované požiadavkami školy a očakávaniami rodičov. Okrem toho, že mnoho detí sa stále čoraz menej pohybuje, aj telesná výchova v školách je stále menej náročná. Deťom chýbajú všeobecné schopnosti pohybovej koordinácie, u mladších detí sa objavuje znižovanie schopnosti plánovať chôdzu a odhadovať vzdialenosti (stále sú niekam vozené). Potreba pohybu v súvislosti s vývojom svalov a nervov býva obmedzovaná najmä u chlapcov.

Deti preberajú viac zodpovednosti za zabezpečenie vlastného denného stravovania. Prejedanie sa, uprednostňovanie rýchleho občerstvenia, toxíny v potravinách a prostredie podporujú vznik dietetických problémov detí. Chýba striedmosť, sebaovládanie, vzniká nerovnováha v prijímaní jedla na osobnej úrovni (anorexia a bulímie), ktorá sa objavuje u stále mladších detí. Dietetické problémy môže deťom spôsobovať aj uprednostňovanie stravy odporúčanej oficiálnymi autoritami pred prirodzeným výberom detí (napr. odporúčané denné dávky mlieka ponúkané

aj deťom s poruchami trávenia mlieka). V súčasnosti sa objavujú pozitívne zmeny ako reakcia na narastajúce dietetické problémy detí v školských jedálňach, kde sa pripravuje aj možnosť objednávaní a prípravy diétnej stravy.

Skoršie vyjadrovanie sexuality, skoršie sexuálne skúsenosti prinášajú naliehavú potrebu primeranej sexuálnej výchovy, zohľadňovanie rôznorodosti potrieb detí.

Problémom sa stáva, najmä v mestách, cieľené pitie alkoholu detí stále v mladšom veku (binge drinking). Dievčatá majú dnes viac problémov s fajčením ako chlapci, v pití tvrdého alkoholu predbiehajú chlapcov.⁴⁷

Zdravotný stav detí ovplyvňuje okrem kvality životného prostredia aj prítomnosť toxínov v tele matky, s čím môže súvi-

sieť zvyšovanie počtu alergií, porúch CNS, metabolických porúch, porúch endokrinného systému detí. Deti trpia stále častejšie typickými chorobami dospelých. Odborníci hovoria tiež o „epidémií“ špecifických porúch učenia a správania sa a o náraste sebapoškodzovania. Rôzne názory odborníkov sú na vplyv očkovania, povinný a dobrovoľný imunizačný program a jeho dôsledky na zdravie niektorých detí. Medzi diskutované javy, ovplyvňujúce zdravie detí, je zaraďované aj pôsobenie elektromagnetického smogu rôznych prístrojov v domácnosti, najmä mobilov, ktorému sú vystavované stále mladšie deti.

Ako podnietiť komplexný prístup, vnímanie súvislostí ovplyvňujúcich zdravie detí? Kto, za akých podmienok môže podnietiť spoluprácu všetkých zúčastnených aktérov pri riešení dôsledkov životného štýlu na zdravie detí? Ako posilňovať vyvážený životný štýl detí, a budovať zodpovednosť za vlastné zdravie u samotných detí?

2.2. Výsledky analýzy zozbieraných dát

V tejto časti sa venujeme analýze zozbieraných dát. Javy, problémy, príležitosti súvisiace s novo vynárajúcimi sa potrebami detí sme roztriedili do nasledovných oblastí:

1. Uplatňovanie Dohovoru o právach dieťaťa
2. Nevyvážený nárast „sily dievčat“
3. Prelínanie reality, virtuálnosti a nemožného
4. Sprístupňovanie nových oblastí
5. Účinky globálneho životného štýlu
6. Účinky transformujúcej sa spoločnosti
7. Meniaci sa koncept detstva

Oblasti sa navzájom prelínajú a ovplyvňujú. Jednotlivé identifikované javy z prieskumu sa môžu nachádzať aj vo viacerých oblastiach. Pri prenikaní javov sa ich účinky zosilňujú. Napríklad sprístupnenie nových oblastí spolu s nedostatkom času rodičov sa zdá byť výrazným ohrozením pre dnešné deti. Pri analýze sme sa snažili v každej oblasti opísať jav z iného

zorného uhla a hľadať súvislosti, s ktorými potrebami detí môže súvisieť. Základný rámec pre potreby detí poskytuje Dohovor o právach dieťaťa. Výzvy problémy, príležitosti všetkých oblastí sa odzrkadľujú na meniacom sa koncepte detstva.

2.2.1. Uplatňovanie Dohovoru o právach dieťaťa

Slovenská republika ako zmluvná strana Dohovoru o právach dieťaťa v záujme jeho dôsledného naplňovania prijíma a realizuje mnohé opatrenia, čím vytvára formálny rámec pre reálne naplňovanie práv detí. Zaznamenanie a uspokojovanie novo sa vynárajúcich potrieb detí súvisí s rovinou formálnou aj reálnou, ktoré sa prejavujú na rôznych úrovniach až po osobnú situáciu jednotlivého dieťaťa a jej prežívanie, kde je najviac problémov.

Dohovor o právach dieťaťa sa týka celej škály ľudských práv, obsahuje 41 článkov. Vytvárajú skupinu občianskych

⁴⁷ Európsky školský prieskum o tabaku, alkohole a iných drogách (ESPAD) 1995 – 2007, stiahnuté 27. 6. 2009 z TASR na <http://www.zzz.sk/?clanok=6029> ESPAD 2003 – 2007.

a politických práv a skupinu ekonomických, sociálnych a kultúrnych práv, ktoré navzájom súvisia. Deti majú právo na zabezpečenie určitých istôt, potrieb alebo služieb počnúc menom, národnosťou až po zdravotnú starostlivosť.

V kontexte jednotlivých bodov dohovoru z rozhovorov s respondentmi a z diskusií v rámci fokusových skupín, ktoré boli súčasťou prieskumu, vyplynuli nasledovné skutočnosti:

♦ **Deti sú vzhľadom na tradičné postupy a predpisy stanovovania lekárskeho diagnózy vystavované zbytočnej bolesti.**

Tento problém bol zachytený v súvislosti s celiakiou. Keď chce rodič získať príspevok na stravu chorého dieťaťa, je potrebné bolestivé vyšetrenie dieťaťa (biopsia). Len takáto diagnóza je pre poisťovňu dostatočný doklad: *„Po polročnej diéte a úprave stravy, po zlepšení stavu dieťa, sa musí prestať s diétou, aby sa mu stav zhoršil a bolo možné bolestivými vyšetreniami potvrdiť diagnózu požadovanými metódami. Pritom zaznamenávame enormný nárast celiakie a približne 50 % detí chorých na celiakiu súčasne neznáša mlieko. S touto chorobou metabolizmu môžu súvisieť aj ďalšie hlavne autoimúnne ochorenia, choroby CNS u detí“.* (ZV, pediatrička.).

♦ **V súvislosti s rovnosťou šancí sú jednoznačne diskriminované rómske deti, deti zdravotne či sociálne znevýhodnené, deti z nefunkčných rodín, deti žijúce v detských domovoch.**

Slovenská vláda v minulom roku prijala nový program zameraný na zlepšenie zaostalých štandardov vzdelávania a bývania Rómov ⁴⁸. Aj v školskom zákone je zakázaná diskriminácia a segregácia, zostáva však problematické jeho dodržiavanie. Podľa správy Amnesty International o dodržiavaní ľudských práv je „diskriminácia Rómov na Slovensku každodennou realitou a na mnohých školách pretrváva segregácia.“⁴⁹

Na jednej zo základných škôl na východnom Slovensku, kde je veľká rómska komunita, majú dve veľké prestávky, ktoré trvajú pätnásť minút. Sú v odlišnom čase, jedna je pre rómske deti a druhá pre nerómske. Rómske deti na rozdiel od neróms-

ských dostávajú miesto teplého obeda, na ktorý majú nárok, len bagety. Napriek tomu sa škola zaraďuje medzi pokrokové, lebo využíva na pomoc rómskym žiakom, ktorí často nevedia po slovensky, dvoch rómskych asistentov.⁵⁰ Aký je za tým motív?

Situácia však nie je všade rovnaká. Napríklad 14-ročný Miroslav napísal o tom, že sa cíti rovnocenný:

„Som Róm a chodím do 9. B triedy na Spojenú školu vo Svidníku. V triede som iba jediný Róm a ostatní žiaci sú bieli. Je nás spolu 20 a do triedy so svojimi spolužiakmi chodím celých deväť rokov. Veľa som už počul o diskriminácii, najmä o diskriminácii Rómov, no keď mám povedať pravdu, ešte nikdy ma spolužiaci neponižovali. V triede sedím s mojím najlepším kamarátom Matúšom, ktorý je biely. Keď ideme na exkurziu alebo na výlet, berú ma ako rovnocenného a nikdy sa mi nevysmievali. Môžem povedať, že som šťastný človek, lebo som ešte diskrimináciu ani ponižovanie nezažil.“

Pri zabezpečovaní zdravotnej starostlivosti pre rómske deti nie je prekážkou len nedostupnosť zdravotníckych zariadení (zo segregovaných osád), neznalosť jazyka, ale sociálna neschopnosť časti rómskych rodičov hradiť zvyšujúce sa náklady na zabezpečenie tejto starostlivosti, ako aj nedostatočné stravovanie detí.

Problém, ktorý si zasluhuje pozornosť, je výskyt zneužívania rómskych detí na krádeže, prípadne prostitúciu. Osobitne alarmujúce sú indicie, svedčiace o prípadoch obchodovania s rómskymi dievčatami. Problematika rómskych detí v našom štáte súvisí s kumuláciou problémov, súvisiacich s etnickým a sociálnym znevýhodnením, nezamestnanosťou a chudobou.

♦ **Časté je šikanovanie v škole alebo na sídlisku, agresívne správanie sa detí navzájom, vylučovanie tých, ktorí sú iní.**

„Mám kamarátku, ktorá je Vietnamka. Všetci ju za to odsudzujú, ale ja ju beriem ako normálne dievča. Nikdy nikomu nič zlé neurobila... Hneď prvý deň v škole sa jej chlapci posmievali za jej výzor... Moja kamarátka však ostala normálna. Je to pre mňa neuveriteľné prekvapenie, že sa po tom všetkom nezmenila.“ (13-ročná Terézia.)

⁴⁸ Bližšie v prílohe č.1 a č.2.

⁴⁹ <http://www.diskriminacia.sk/?q=node/847>

⁵⁰ (Biela a čierna prestávka.@ Aktuálne problémy Mar 27 2007, 13:23 (UTC+0) <http://www.romale.sk/newsread.php?newsid=322>.)

Téma agresie a šikanovania vyšla v prieskume ako kľúčová. Všetko, čo sa v tejto súvislosti deje na Slovensku, všetky informácie o aktivitách, ktoré viac rokov realizujú štátne inštitúcie, možno získať na www.minedu.sk, www.statpedu.sk. *Aká je účinnosť, dostatočnosť týchto opatrení?* Opakovane treba pripomenúť aj v súvislosti s touto problematikou veľké rezervy a nevyužitie možnosti každodenného pôsobenia na deti a mladých ľudí prostredníctvom školskej výchovy a vzdelávania. „Domnievam sa, že základnou prekážkou úspešnej prevencie šikanovania je tradičný spôsob práce, ktorý pedagógom neumožňuje účinne zasiahnuť. Ide o prevažujúci spôsob riadenia vzťahov medzi pedagógom a žiakmi, ktorý môžeme nazvať hierarchicko-autoritatívny.“⁵¹ Podľa M. Koláča, etopéda, psychoterapeuta a priekopníka prevencie šikanovania, spolutvorcu jej koncepcie v Českej republike, nevyhnutným predpokladom prevencie šikanovania je vytvárať v triedach, skupinách, demokratické formy organizácie života.

Sú na takéto fungovanie triednych kolektívov, skupín pedagógovia, vedúci pripravení?

Záveru výskumnej sondy Deti o svojich právach – Slovensko 2009⁵² zdôrazňujú, že riešenie problematiky násilia si vyžaduje aj analýzu a participáciu detí a mladých ľudí: „Osobné skúsenosti s násilným správaním sa u našich detí viažu na prostredie školy, na prostredie kamarátskych skupín a miesta pre voľno-časové aktivity mladých. Vzhľadom na dĺžku času, ktorý deti v tomto prostredí trávajú, ide o veľmi nebezpečnú tendenciu. Násilie a agresivita medzi deťmi v období začínajúceho dospievania si rozhodne zaslúži podrobnejšiu analýzu a širšiu diskusiu s aktívnou účasťou detí.“

♦ Deti strácajú súkromie aj v dôsledku ich stálej dosaziteľnosti najmä prostredníctvom mobilov.

Niektoré deti sú vystavené veľmi protektívnej výchove. Úzkostlivosť rodičov, zvýrazňovanie negatívnych správ médiami

zvyšujú strach rodičov, ktorí ho prenášajú aj na deti. V snahe ochrániť deti pred negatívnymi vplyvmi sa rodičia snažia o zvýšenú kontrolu detí prostredníctvom mobilu. Niektoré školy napr. zavádzajú čipové karty pre deti, poskytujúce informácie o ich príchode a odchode. Na internete môžu rodičia nájsť nielen informácie o podujatiach školy, ale aj priebežné učebné výsledky a známky svojho dieťaťa. Deťom sa obmedzujú možnosti na prežívanie intimity, detských tajomstiev, ktoré sú podľa psychológov tiež dôležité pre zdravý vývoj dieťaťa, jeho sebadôveru a sebaúctu. Prílišná rodičovská kontrola môže vyvolávať nesaľmosť a úzkosť detí, najmä v dospievaní obchádzanie rodičov v túžbe po slobode a samostatnosti.

♦ Oveľa viac je zverejnených prípadov násilia páchaného na deťoch a zneužívania detí (týranie detí jedným z rodičov, agresívne správanie sa dospelých voči deťom, únosy detí).

Téma týrania a zneužívania detí sa stala spoločensky viac otvorenejšou, najmä vďaka iniciatívam MVO, ktoré sú súčasne aj realizátormi pomoci týmto deťom a robia preventívne kampane. Svedčia o tom aj nasledujúce údaje: V roku 2007 poskytla Linka detskej istoty 28 412 intervencií dištančnou formou, z toho v 11 848 prípadoch išlo o širšie poradenstvo, t. j. takmer 33 poradenských hovorov denne. Edícia Linky detskej istoty – pokračovala v roku 2007 vydaním knihy „Počúvaj, psychológ šepká“⁵³. NAP počíta so vzdelávaním pedagógov aj v tejto oblasti.

Existujú však aj pozitívne javy, ktoré dávajú vznik novým potrebám:

♦ Deti a ich rodičia už majú možnosť výberu školy – štátnej, súkromnej, cirkevnej, s programom s inovačnými metódami...

„Vzdelávaním prejde každý. Dôležité sú hodnoty – prostredníctvom vyučovania by to bolo možné – hodnoty prenášať do vyučovania a priamok deťom.“ (20 ročná študentka VŠ)

⁵¹ Koláč, M.: Bolest šikanování, Portál 2001, Praha, ISBN 80-7367-014-3

⁵² Guráň, P., Filadelfiová, J.: Deti o svojich právach – Slovensko 2009, záverečná správa z výskumu, Slovenský výbor pre UNICEF Bratislava, 2009

⁵³ ([http://www.snsip.sk/rs/snsip_rs.nsf/0/ef77ce0c81c04bcc125743b004df1b2/\\$FILE/Sprava%20o%20sucasnom%20stave%20dodrziavania%20prav%20dietetata%20v%20SR%20-%20FINAL.doc](http://www.snsip.sk/rs/snsip_rs.nsf/0/ef77ce0c81c04bcc125743b004df1b2/$FILE/Sprava%20o%20sucasnom%20stave%20dodrziavania%20prav%20dietetata%20v%20SR%20-%20FINAL.doc))

„Dôležitý je vzťah pedagóga k žiakom, prístup pedagóga, záujem o deti, ak prejaví záujem, deti to pocítia. Ak ňa vyvolá a dá ti iba zlú známku a nemotivuje, je to nanič.“ (24-ročná študentka VŠ.)

♦ Názory detí sú do určitej miery podporované a rešpektované – vznikajú detské parlamenty, žiacke školské rady, pribúdajú spolupracovníci ombudsmana, rôzne projekty zapájania detí do rozhodovania.

Napriek pozitívnemu trendu je častý formalizmus fungovania týchto zoskupení. Dôvodom sú chýbajúce zručnosti detí aj dospelých. Nevedia spolupracovať s odlišnými partnermi, chýba vzájomný rešpekt a úcta k názorom iného. Častým dôvodom zlyhania je aj závislosť na iniciatíve učiteľov:

„...môžu mať deti nejaké nápady, to sa nevyužije, len sa ten parlament zrušil, lebo ho nikto neorganizuje...“ (citát žiačky zo ZŠ).

V posledných rokoch sa na Slovensku v oblasti vytvárania podmienok pre zabezpečenie práv detí urobilo veľa. Boli prijaté mnohé významné politické, sociálne a právne dokumenty. Najdôležitejším sa však javí implementácia týchto dokumentov do skutočného života konkrétnych detí. Je to úloha nás všetkých dospelých. Uplatňovanie detských práv nie je realizovateľné bez zručností, rozvinutých osobných a sociálnych kompetencií dospelých – rodičov, pedagógov, sociálnych a komunitných pracovníkov, ale aj samotných detí a mládeže. Ide o schopnosti aktívne počúvať, analyzovať a riešiť problémy, byť empatický, spolupracovať. Interiorizácia vedomostí a zručností sa vždy premieňa do postojov, ktoré sa prejavujú v konkrétnom konaní. Preto má veľký potenciál vzdelávanie budúcich učiteľov, učiteľov a rovnako aj detí a mladých ľudí nielen „o“ detských právach, ale najmä „k ochrane“ detských práv.

Vytvorené legislatívne prostredie - chýbajúce kompetencie dospelých, detí - nedostatočná implementácia do každodenného života.

2.2.2. Nevývážený nárast „sily dievčat“

Na Slovensku sledujeme v poslednom období prejavy väčšieho uplatnenia dievčat a žien v politickej a verejnej oblasti. V spoločnosti sa zvyšuje rovnocenné uplatnenie dievčat a žien len v niektorých oblastiach pracovného aj spoločenského života. Na miestach kde v minulosti pôsobili hlavne muži - napríklad v politickej participácii - sa častejšie objavujú aj ženy (kandidátska listina Strany zelených pri eurovoľbách r. 2009 mala dokonca prevahu žien, kde líderkou bola 23-ročná študentka, kandidátkami na prezidenta boli v tohtoročných voľbách na Slovensku 3 ženy zo 7 kandidátov a do druhého kola jedna z nich postúpila).

Rozdiely v spôsobe učenia

Rozdiely v správaní chlapcov a dievčat, odlišnosti vývoja prostredníctvom socializácie aj biologických odlišností sa stali centrom pozornosti psychológov v 90. rokoch minulého storočia. Systém učenia v školách, hlavne počas prvých štyroch rokov školskej dochádzky, vyhovuje viac dievčenskému spôsobu učenia sa (počúvanie a hovorenie) a prispieva k ich lepším školským výsledkom⁵⁴. Spolu so socializáciou dievčat vedie k ich väčšej pasivite, prispôsobivosti, „poslušnosti“. Ako však upozorňujú odborníci z Aspektu vo svojej publikácii Rodový pohľad na školstvo⁵⁵, lepšie výsledky v škole nemajú žiadny vzťah k ich uplatneniu na trhu práce. Na Slovensku zatiaľ nebola téma rozdielov v spôsobe učenia v odbornej pedagogickej verejnosti reflektovaná a diskutovaná.

Rodové stereotypy

Pri výchove dievčat aj chlapcov sa dospelí často držia stereotypov, predstáv o tom ako má vyzeráť dievča, chlapec, aké činnosti majú vykonávať, aké majú mať vlastnosti, ako sa majú správať. Deťom takto spoločnosť, rodina, škola prejavuje svoje očakávania, ktorým sa deti snažia prispôbiť nezávisle od svojich daností. Jednou z vynárajúcich sa potrieb v súčasnosti je „aby rodové stereotypy neboli takým určujúcim prvkom pri výchove a socializácii dievčat a chlapcov“ (JC, expertka na rodovú problematiku, publicistka).

⁵⁴ MC Guinness, D.: When Children Don't Learn, New York Basic Book, 1985.

⁵⁵ Cviková J., Filadelfiová, J.: Rodový pohľad na školstvo, Aspekt, Valeur, s.r.o. Dunajská Streda, 2008.

Tému rodovej rovnosti a rovnakých príležitostí priniesli na Slovensko ženské ľudskoprávne organizácie. V súčasnosti je akcentovaná hlavne EU a v našich podmienkach sa väčšinou viaže k trhu práce a príprave na povolanie. Ojedinelé aktivity MVO ju prinášajú aj do školského prostredia. Školské prostredie potrebuje reagovať na individuálne odlišné potreby detí a podporovať rozvoj ich individuálnych talentov a daností bez stereotypizácie. *Aké opatrenia je potrebné prijať, aby školský systém poskytoval rovnaké šance byť úspešný, rozvíjal talenty chlapcov aj dievčat?*

Negatívne prejavy správania

Znepokojujúca je skutočnosť, že podľa zistení vo viacerých krajinách dievčatá začínajú „dobiehať“ chlapcov v pití, vo fajčení, v predčasnej sexuálnej aktivite, agresivite, trestnej činnosti, (Wazir, Oudenhoven, 2006). Rovnaký trend zaznamenávame aj na Slovensku. Prieskumy hovoria, že v otravách alkoholom dievčatá „dobiehajú“ chlapcov, podľa vyjadrenia banskobystričského prednostu detskej fakultnej nemocnice Svetozára Dluholúckeho (Sme, 6. 2. 2009) v tomto regióne dokonca „predbiehajú“ chlapcov. V prešovskej nemocnici mladému dievčaťu namerali viac ako 4 promile alkoholu, čo znamená rekord prešovskej nemocnice. (Sme 6. 2. 2009). Problematikou skorého pitia detí sa zaoberali aj poslanci v novele zákona o ochrane pred zneužívaním alkoholických nápojov z februára 2009.

Čo je za nadmerným pitím detí? Čo spôsobuje, nárast pitia u dievčat? Aké opatrenia, kroky je potrebné urobiť na obmedzenie týchto javov? Kto ich má a môže urobiť?

Objavujú sa aj nové problémy - napr. zapájanie sa dievčat do neonacistických skupín (16-ročná študentka košického gymnázia „čelí obvineniam z podpory a propagácie skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd“ (SITA, 21. 1. 2009).

V súčasnosti sa dievčatá už na ZŠ stávajú aktívnejšie pri nadvязovaní vzťahov s chlapcami, napr. pozývajú na rande, verejne prejavujú sympatie chlapcom. Objavujú sa však aj negatívne trendy ako upútať pozornosť opačného pohlavia (napr. posielať intímnych MMS vlastného tela.)

Rovnako ako vo všetkých doteraz skúmaných spoločnostiach si podľa našich zistení aj dievčatá na Slovensku stále v mladšom veku osvojujú niektoré nároky a aktivity veľkej časti dospelých žien súvisiace hlavne s „mýtom krásy“ (farbenie vlasov, nechťov, nosenie šperkov, erotickej bielizne - už na 1. stupni ZŠ). Tlak na atraktivnosť zasahuje čoraz mladšie dievčatá. *Môžeme hovoriť o hraniciach tohto posunu? Zasahuje rovnako chlapcov aj dievčatá?*

Niektoré dievčatá sa vo veľmi mladom veku 14-15 rokov stávajú klientkami modelingových agentúr, dosahujú úspechy na medzinárodných módlach, keď popri školských povinnostiach musia zvládať aj náročné pracovné cesty po svete ⁵⁶. Ťažká práca ich čaká za vidinou popularity, ktorú často sľubujú agentúry a podporujú rodičia už v detskom veku. Známe sú reakcie hormonálneho systému dievčat na takýto náročný pracovný životný štýl dospelých žien.

Aké sú dopady na ich psychiku? Ako ich chrániť pred negatívnymi dopadmi takéhoto životného štýlu?

Rôznorodé spektrum uvádzaných javov vyžaduje hlbšie zamyslenie nad ich príčinami, dôsledkami ale aj nástrojmi, potrebnými na ich zvládnutie.

Rodová rovnosť – rešpektovanie špecifik – hľadanie optimálnych odpovedí.

2.2.3. Prelínanie reálneho, virtuálneho a nemožného

Deti majú prirodzenú neostrú hranicu medzi realitou a fantáziou, skutočnosťou a možnosťou. V súčasnosti je vďaka novým technológiám táto hranica ešte nejasnejšia. Rozprávanie príbehov a čítanie rozprávok vo veľkej miere nahrádza televízia, DVD a internet. Technické prostriedky umožňujú deťom žiť a často aj vytvárať virtuálne svety. Takýto virtuálny svet je pre ne niekedy zaujímavejší a podnetnejší než realita. Ide o kvalitu týchto virtuálnych svetov, o hodnoty a spôsob konania, ktoré prezentujú.

⁵⁶ <http://www.topky.sk/cl/15/100704/Strnastrocna-Slovenka-nafotila-exkluzivny-kalendar>

Na Slovensku je v súčasnosti rozšírenie televízie, DVD, internetu výrazné a deti pri nich trávajú značnú časť voľného času. Podľa výskumu VÚDPAP má televízor vo vlastnej izbe na Slovensku až 39 % detí po svojom 13. roku.

Až 37 % detí trávi pred televíznou obrazovkou v priemere 1,5 až 3 hodiny denne a 22 % detí trávi pred televízorom viac ako 3 hodiny denne.

Prístup k internetu má už na Slovensku väčšina detí, v súčasnosti internet využívajú denne 3 z 10 detí. Až 83 % mladších detí ho využíva na hranie hier, staršie ho využívajú na chatovanie s kamarátmi cez siete, na zoznamovanie, sťahovanie filmov, hudby a získavanie informácií.

Nedostatok osobnej komunikácie a osobných skúseností

Prienik virtuality do života detí a mladých má za dôsledok, že deti majú v súčasnosti veľa virtuálnych zážitkov, ale málo osobných zážitkov a skúseností. Dostupnosť techniky spôsobuje, že deti si síce vedia informáciu nájsť, na druhej strane si mnohokrát nevedia poradiť s bežnými vecami.

„Vidím to na vlastných deťoch, keď mi volá syn, že niečo nevie nájsť. Keby nemal mobil, tak jednoducho sa musí pousilovať a musí si to nájsť sám. Uľahčuje si tak svoje rozmyšľanie. Namiesto zapnutia seba si radšej zapnú všelijaké tie externé pamäte, mobily a neviem čo všetko. Stávajú sa menej samostatní pri riešení denných problémov...” (EB, manažérka MVO).

S tým súvisí aj skutočnosť, že sa deti veľmi rýchlo, jedným kliknutím dostanú k výsledku, ktorý potrebujú. Pedagogickí pracovníci a psychológovia upozorňujú, že deti často nepoznajú

proces, ako sa k výsledku dopracovať, nevedia čo na to treba (kroky, zdroje), a to spôsobuje, že sa im zdá oveľa viac vecí reálnych, ako je v skutočnosti možné. Zrýchlene sa dostanú k výsledkom – či už sú to referáty, počítačové príklady, riešenie zadaní alebo čitateľský denník alebo jedlo – môžu si zaobstarať (polo)hotový produkt. Pri bežnom vývine dieťa prirodzene prechádza nejakým procesom, skúsenosťami sa k niečomu dopracuje, čo mu pomáha dozrievať psychicky aj sociálne.

„...myslím, že proces je dôležitý, lebo rozvíja dieťa. Ak dieťa pozná následnosť, postup, ako veci vznikajú, rozvíja si vlastné zručnosti. V neposlednom rade vlastná tvorba prináša radosť z objavovania“ (MB, riaditeľ CPPP).

Ako upozorňujú odborníci (JŠ, pedagogička), masívny rozvoj počítačovej techniky a internetu priniesol problém, že u detí mladšieho školského veku s obmedzenými osobnými skúsenosťami dochádza k strate chápania reálnosti života v jeho plasticite, v trojdimenzionalnosti, pretože deti sú v intenzívnom kontakte s obrazovými dvojdimenzionálnymi médiami a uniká im, že život nie je nejaký film bežiaci na plátne, ale má svoj reálny, tretí rozmer. Fikcia im splyva s realitou. Vplyvom tejto skutočnosti sa stáva, že dieťa ublíži kamarátovi alebo súrodencovi, lebo si myslí, že život je jeden z mnohých a kamarát opätovne vstane ako vo filme alebo v nejakých počítačových hrách. Chýba im každodenná konfrontácia s realitou, korekcia vlastnou skúsenosťou.

Ako a kto im ju môže poskytnúť? Ako torobiť dostupnou, primeranou, a pritažlivou formou, aby bola atraktívna a poskytovala zmysluplné zážitky? Objavujú sa viaceré iniciatívy, väčšinou na pôde MVO a novátorských škôl, no potrebujú podporu a pomoc. Ako pre túto myšlienku získať samosprávy, komunity a tých, ktorí rozdeľujú zdroje?

Stieranie hraníc medzi reálnym a virtuálnym má dopad na emocionalitu a prežívanie detí. Ako upozorňujú psychológovia, priveľa informácií a súčasne málo osobných kontaktov a vzťahov ohrozuje emocionálne zdravie detí, lebo sa nenaplnia ich prirodzená potreba lásky, bezpečia, porozumenia.

“Nieкто si povie, môj syn je šikovný, na internete si všetko nájde... emocionalitu pre reálny život si však nenájde...” (psychologička z Linky detskej istoty).

S tým súvisí aj ďalší z negatívnych javov - vzrastajúci nedostatok plnohodnotného prežívania, dotyku, kontaktu s prírodným (JŠ, pedagogička). Psychológovia v mnohých výskumoch

potvrdili, že nedostatok taktilných podnetov u detí, najmä ak je spojený s nedostatkom lásky a nehy, vyvoláva v nich citovú depriáciu a frustráciu. Deti si často tieto pocity kompenzujú agresívnym alebo autoagresívnym správaním:

“Jedno z takýchto detí, chlapec, mi povedal, že on sa vlastne zraňoval fyzicky, seba zraňoval,... že testujem, či vôbec som, alebo sa mi tento život iba sníva” (JS, arteterapeutka).

Nedostatok pozitívnych realistických vzorov

Médiá často v záujme väčšej atraktívnosti ukazujú svet okolo nás najmä negatívne a málo pozitívne. Filmy často prezentujú neprimerané vzory správania.

Ako to komentoval jeden študent z fokusovej skupiny študentov pedagogickej fakulty:

“Vo filmoch ide o upútanie, nie o vzdelávanie a výchovu. Ide o to, film predať. Hodnoty sa preklopili. Spoločnosť ako keby zabudla na to, že chlapom je človek, ktorý sa vie postarať o rodinu a nie ten, čo vie ostatných postrieľať.”

Psychológovia upozorňujú, že vo virtuálnom svete pri súčasnej miznúcej interakcii v rodinách si deti neosvojujú mužský a ženský princíp: *“Decká nemajú možnosť vidieť a natrénovať si, ako sa má správať chlap v spoločnosti, mužský princíp v tých chalanoch nie je, učia sa ho len z filmov a z médií a tam je veľmi skreslený... Tam je muž ako samec, ktorý všetko rieši silou, to znamená, že nevedia správne riešiť konflikty, nemajú sa to kde naučiť...” (MB, riaditeľ CPP).*

Vplyvom médií, a najmä filmov deti dostávajú často skreslené informácie o tom, ako svet funguje, čo je dôležité. Často vidia filmy, kde je všetko veľmi ľahko dosiahnuteľné, kde rodičia, aj keď nemajú s deťmi najlepší vzťah, deťom dajú skutočne všetko (autá, značkové odevy, peniaze). U detí vzniká predstava, stereotyp, že takto je to správne a aj u nás očakávajú, že keď budú mať 18 rokov, tak ako v tom filme dostanú od rodičov auto.

Menej sa prezentujú obrazy iných, chudobnejších krajín, ktoré by deti viedli k uvedomeniu, že štandard, v ktorom žije väčšina ľudí na Slovensku, je v podstate dobrý.

Inou oblasťou spĺývania reality a virtuality je aj na Slovensku trend viditeľnosti a úspešnosti. Rodičia často veria, že ich deti dosiahnu vysoké méty, podnecujú ich k špičkovým výkonom s vidinou, že budú slávni a bohatí. Tento jav je akoby pokračovaním túžob rodičov zo socialistickej éry, kde mnohí tvrdo pracovali na tom, aby ich deti prerazili – často v športe či v umení a zabezpečili si tak lepší život “na Západe”. Dost detí, najmä zo strednej majetkovej vrstvy, venuje veľa času príprave na vrcholové športy (tenis). Novým javom je príprava a účasť v súťažiach, ktoré podnecujú výnimočnosť už od predškolského veku – rôzne miss, superstar. Víťazi týchto súťaží sa stávajú celebritami, novými idolmi, ktoré sú masívne prezentované v médiách a štedro dotované. Je zrejmé, že väčšina detí, aj napriek maximálnej snahe, tieto vysoké méty nedosiahne. Akú cenu musia platiť?

Vo svete médií a zdanlivo neobmedzených možností, kde dochádza k prelínaniu virtuality a reality, je paradoxom rastúci tlak na konformitu v otázke vzhľadu, oblečenia a životného štýlu. Aj na Slovensku vplyvom médií výrazne narastá význam značky, image, vzhľadu, kultu tela. Média určujú ako máš vyzeráť, ako máš žiť, si dobrý, keď si takýto, lebo aj tvoj idol, celebrita (herec, modelka, spevák) je taký.

„Celebrity sa stávajú vzorom životného štýlu. Chýba mentálna hĺbka. Je to povrchnejšie. Ja to tak vidím, že sú degradované vzťahy. Celebrity, to je pomaly každý týždeň iný chlap, je to o sexe. A potom, pokiaľ chlap nemá aspoň neviem koľko miliónov na konte, tak nie je zaujímavý. Nie je dôležitá kvalita vzťahu ako to, či má ten partner finančne zabezpečiť. A čím skôr, tým lepšie.” (FS MVO, OZ Odyseus)

Pre mladých najmä v puberte je úsudok a mienka druhých, predovšetkým rovesníkov, veľmi dôležitá. Mediálny tlak idolov ešte zosilňuje citlivosť detí a mladých na to, ako ich posudzujú druhí. Od toho odvodzujú svoju cenu a identitu. Narastá počet anorektických dievčat už v predpubertálnom veku, ideálom krásy sú vychudnuté vysoké dievčatá. Chlapci sa často snažia vykompenzovať nedostatky a dosiahnuť uznanie u rovesníkov kulturistikou, pestovaním svalov. Identifikácia detí s idolmi, či už reálnymi alebo virtuálnymi, je silným hodnototvorným mechanizmom a zdrojom učenia pre zvládanie rôznych situácií.

Aké hodnoty deťom sprostredkujeme? Čo sa učia?

Nevhodné obsahy

Ako upozorňuje psychologička z Linky detskej istoty, je potrebné poukazovať na potenciálne hrozby, nebezpečenstvá, spojené s používaním nových technológií (internet, mobil ...) a na skutočnosť, že ohrozenia môžu byť oveľa väčšie ako tie, ktoré sa dejú v reálnom živote. K nebezpečným vplyvom patria napr. internetové stránky, ktoré podnecujú negatívnu diskrimináciu (napr. potreba „čistej rasy“) alebo stránky, ktoré podporujú príslušnosť k sektám, neofašistickým skupinám a pod. Deti často nevedia posúdiť obsah týchto nevhodných stránok a dajú sa zmanipulovať.

Výskum Deti o svojich právach - Slovensko 2009 znova potvrdil známu skutočnosť o skúsenosti detí na Slovensku s násilím vo virtuálnom svete, častú prezentáciu násilia v televízii a na internete. „Jedna tretina skúmaných detí sa s násilím v televízii stretáva často a vyše 40 % občas.“⁵⁷

Ďalším negatívnym javom je kyberkriminalita. Je potrebné, aby deti vedeli, že virtuálny priestor obsahuje aj informácie, ktoré možno zneužiť, alebo javy, ktoré ich môžu ohroziť. Psychológovia upozorňujú, že značne sa rozmáha pornografia a pedofília, často prezentované ako ponuka na rozprávanie sa, „priateľstvo“, ale i ako zárobok. U nás už podnikajú prvé kroky v prevencii a poradenstve neziskové organizácie v súčinnosti s ministerstvom vnútra (Unicef, OZ eSlovensko, napr. stránka Zodpovedne.sk). *Zatiaľ sú to ojedinelé iniciatívy – kto sa pridá? Akými formami?*

Vytváranie novej identity

Veľa mladých využíva internet na čítanie, networking (Facebook, Twitter) alebo vytváranie virtuálnej reality (Second Life). Mnohé z týchto stránok a systémov umožňujú vytvárať novú identitu – vystupovať ako drsniak, divožienka alebo zástupca opačného pohlavia a vytvárať taký virtuálny svet, v ktorom sú úspešní, akceptovaní, iní a súčasne skúšať rôzne varianty správania, rozhodovania a konania. Postavy v týchto virtuálnych svetoch nezriedka žijú v reálnom čase a využívajú 3D grafiku, aby mohli existovať vo virtuálnych miestnostiach a žiť v elektronickom priestore.

Hra s virtualitou vyvoláva rad otázok: Na čo deti pripravuje virtuálna realita, čo sa učia? Kto vytvára/definuje, čo sa budú učiť? Aké dôsledky má prebývanie v alternatívnych svetoch na deti a mlá-

dež? Nakoľko sú prenosné zručnosti a skúsenosti z virtuálnej reality do reálneho života, do volieb a rozhodnutí, ktoré deti musia reálne robiť?

Psychologička z Linky detskej istoty varuje pred negatívnymi dôsledkami - únikmi od reálneho života a možnými dopadmi na život v dospelosti.

Tlak reklamy

Ďalším faktorom, ktorý prispieva k stieraniu vnímaných rozdielov medzi skutočnosťou a umelo vytvorenými svetmi, je tlak reklamy – reklama sa orientuje už na malé deti. Nie je zriedkavé počuť a vidieť malé deti, ako si pospevujú melódie a recitujú slogany zo známych reklám. Deti a mládež nadobúdajú presvedčenie, že čo je v reklame, je dobré, najlepšie. Svedčí o tom aj príhoda, keď dieťa nechcelo jesť jogurt s čerstvými roztláčenými jahodami, lebo kúpený „jahodový“ jogurt s „extra veľkými“ kúskami ovocia chutil „jahodovejšie“.

Svet sa stáva komplexnejší, zložitejší, neprehľadnejší a tak súčasnosť kladie deťom, učiteľom, rodičom, politikom aj celej spoločnosti otázky: *Čo je žiadúce/nežiadúce? Kto sú vzory? Koho nasledovať, obdivovať? Na základe čoho mám robiť svoje rozhodnutia – o čo sa oprieť? Kam smerovať?*

Nejasné hodnoty – komplikované rozhodnutia - hľadanie smerovania, optimálnych odpovedí.

2.2.4. Sprístupňovanie nových oblastí

Súčasnosť poskytuje deťom a mladým ľuďom nadbytok nových informácií o svete, rôznych národoch, ľuďoch, zvyklostiach, morálke. Deti získavajú tieto poznatky buď priamo osobnou skúsenosťou z cestovania, stretávania ľudí, alebo nepriamo cez internet a médiá.

Ako tieto informácie o nových oblastiach vplývajú na deti?

⁵⁷ Guráň, P., Filadelfiová, J.: Deti o svojich právach – Slovensko 2009, záverečná správa z výskumu, Slovenský výbor pre UNICEF Bratislava, 2009,

Multikulturalizmus

Posledné desaťročie prichádza na Slovensko žiť a pracovať mnoho cudzincov, či už migrantov z východu, alebo pracovníkov multinárodných spoločností. Vo výskume Kultúrnej rozmanitosti a jej vnímania žiakmi ZŠ, ktorý uskutočnil CVEK pre Nadáciu otvorenej spoločnosti⁵⁸, sa Slovensko prejavilo ako etnocentrická krajina. Vnímate sa ako krajina Slovákov, čo je však v rozpore s historickou realitou aj so súčasnosťou. Naša spoločnosť nie je podľa výskumníkov dostatočne pripravená vyrovnávať sa s týmito výzvami.

“Základný problém je, že rozmanitosť narastá, to je dobre, problém je, že to nie je reflektované, že sa o tom nehovorí v politickom diskurze, v médiách je to veľmi slabé, škola sa tým nezaobráta takmer vôbec, a ak sa o tom niekde hovorí, tak s predsudkami. Čo deti potrebujú, je viac poznať iných, vedieť o tom, že svet je rozmanitý, spoznávať, zažívať odlišnosti, stretávať sa a diskutovať, mať spoločné aktivity – to je úplne kľúčové” (GE, sociologička).

Štát vytvára koncepcie integrácie cudzincov, ktoré kladú dôraz najmä na učenie sa slovenčiny, a nie vždy reflektujú kultúrnu rozmanitosť a potreby tých, ktorých sa týka.

“Je potrebné pracovať na tom, aby sa vytváralo reálne povedomie, že Slovensko je krajina, kde žijú rôzni ľudia. Škola aj širšie sociálne prostredie by malo rešpektovať rôznorodosť, inakosť, multikulturalizmus a pripraviť sa na to, že cudzinci majú iné potreby. My zatiaľ o týchto potrebách vieme len málo. Existuje veľký priestor pre pedagogické výskumy o hľadaní optimálnych foriem, metód vzdelávania v tejto oblasti” (EG, sociologička).

V súčasnosti sa z iniciatívy MVO na Slovensku zavádza do škôl multikultúrna výchova ako prierezové téma. Je pozitívom, že

zavedenie podporuje aj grantový program NOS-OSF. Účinnosť výchovy bude tiež závisieť od pripravenosti pedagógov s touto témou pracovať bez predsudkov. Ďalším príkladom reagovania na jav multikulturalizmu v oblasti vzdelávania môže byť vzdelávací multikultúrny výchovný program ŠPÚ, ktorý deťom cudzincov umožňuje integrovať sa lepšie a rýchlejšie do slovenskej spoločnosti. Ide o základný a rozširujúci jazykový kurz štátneho jazyka pre deti cudzincov pre základnú školu, ktorý v roku 2005 schválilo MŠ SR, a nadväzujúci projekt, vypracovanie kurikula slovenských reálií pre deti cudzincov, ktorí sa vzdelávajú na stredných

školách v Slovenskej republike.

Bude dôsledkom vystavovania mnohým odlišnostiam väčší tlak na homogénnosť a jednotu?

Niektoré signály tomu nasvedčujú. Vďaka svojej histórii má na Slovensku každý z nás v sebe niečo z maďarskej, českej, poľskej či nemeckej krvi. No máme malú skúsenosť s pozitívnym zaobchádzaním s rasovými odlišnosťami. Napriek tomu, že na Slovensku žije už od 12. storočia výrazná rómska menšina, vždy bola na okraji spoločnosti. V časoch socializmu sa štát pokúsil o ich násilnú integráciu. Čím väčší bol tlak na integráciu, tým viac boli vnímané odlišnosti a rástol aj tlak na vylúčenie Rómov z bežného života komunit. Súčasnosť prináša so sebou formovanie rasistických skupín, ktoré sú nepriateľské nielen k Rómom, ale aj k cudzincom tmavej pleti, či minoritným etnikám, najmä Maďarom.

Výskum o verejnom alebo latentnom rasizme majoritnej spoločnosti a jeho vplyve na vznik subkulúr detí a mládeže v opozícii s hodnotovým systémom majoritnej spoločnosti hovorí o tom, že „*Rasová neznášanlivosť majoritnej spoločnosti sa prenáša a nanovo konštituuje rasovú neznášanlivosť minoritných komunit.*“ (Vycpálek, 2008)

⁵⁸ Gallová Kriglerová, E., Kadlečíková, J. a kol.: Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi ZŠ na Slovensku, Nadácia otvorenej spoločnosti - Open society Foundation, Bratislava, 2009.

Prečo a ako prebiehajú tieto procesy? Aké sú možné prevencie a korekcie?

Nárast životnej úrovne v poslednom desaťročí najmä v bohatších častiach Slovenska so sebou priniesol cestovanie, pobyty a trávenie dovolení v krajinách, o ktorých predchádzajúce generácie len snívali alebo sa o nich učili na hodinách zemepisu. Dve - tri hodiny letu a ste v úplne inej krajine s odlišnými zvykmi, pravidlami, spôsobmi správania, obliekania aj stravovania.

Čoraz viac rodičov podporuje výmenné pobyty študentov na stredných školách v USA, Anglicku, Nemecku či Austrálii (niektoré výberové 8-ročné gymnáziá majú v posledných ročníkoch až polovicu svojich študentov na výmenných pobytach v cudzine – na pol roka alebo celý školský rok). Mnoho ďalších rodín sa snaží vyslať svoje deti aspoň na letné dvoj, troj-týždenné až dvojmesačné jazykové pobyty do cudziny (Anglicko, Malta, Nemecko, Rakúsko). Pre niektoré deti zo sociálne znevýhodneného prostredia je možné pobyty hradiť zo štátneho štipendia. Mnohé školy sa snažia mať kontakty s inými školami v zahraničí a posilať na výmenu svojich žiakov, ktorí bývajú v hostiteľských rodinách. Tieto pobyty sú populárne a veľmi podporované rodičmi aj učiteľmi, lebo predstavujú možnosť ako si osvojiť cudzí jazyk a získať/posilniť samostatnosť.

V súvislosti s týmito návštevami a výmenou informácií medzi deťmi sa vynárajú otázky, ako pristupovať k odlišnej kultúre, ako čeliť neznámych príležitostiam a výzvam, ako spracovať odlišnosť ekonomickú, sociálnu, materiálnu a kultúrnu.

Posilňovať vlastnú (národnú, kultúrnu) identitu, alebo sa snažiť prebrať z iných kultúr to, čo sa zdá lepšie, progresívnejšie, kvalitnejšie? Alebo oboje? Bude to cielavedomý proces alebo skôr živelný a náhodný? Kto bude zapojený a akými formami?

Vystavenie detí a mládeže novým skutočnostiam a sprístupňovanie nových oblastí prináša so sebou zvyšovanie schopnosti paralelného myslenia, schopnosť vidieť veci z rôzneho zorného uhla a s tým zníženie tolerance k tým, ktorí hlásajú „jedinu správnu pravdu“. Ak sú týmito hlásateľmi rodičia, učitelia, cirkev alebo iné tradičné authority, môžu sa cítiť ohrození.

Ako budú reagovať na „menšiu poslušnosť“ deti? A ako budú reagovať deti na vynucovanie poslušnosti tými, ktorí sú považovaní za authority?

Ako hovorila jedna z matiek: „Moja dcéra bola jednou z prvých, ktorá mala po ročnom výmennom pobyte v USA nezho-

dy s jedným zo svojich učiteľov. Upozornila ho na faktickú chybu vo vysvetľovaní učiva - išlo o skutočnosť, s ktorými sa počas svojho pobytu denne stretávala. A namiesto poďakovania za faktickú poznámku a poskytnutia možnosti opísať svoju skúsenosť, sa dcére dostalo pokarhaní a poučení v zmysle „ja som tu učiteľ, ja to viem najlepšie“. Doma sme to dlho rozoberali a trvalo istý čas, kým sa dcére podarilo zbaviť sa pocitu krivdy a nespravodlivosti zo správania učiteľa.“

Trend otvárania sa novým príležitostiam vidno už na výchove malých detí. Veľa rodičov sa snaží vychovávať od malička svoje deti bilingválne – aj keď v tom druhom jazyku nie sú doma, je množstvo jazykových kurzov pre malé deti a špecializovaných anglických či nemeckých škôlok. Tento trend má v sebe pozitívne prvky - rodičia sa snažia dať deťom väčšie šance rozvoja (na internete je väčšina informácií po anglicky) a presadenia sa aj v zahraničí, no súčasne sa vynára otázka, či tento trend neprináša so sebou aj negatívne dôsledky v podobe zvýšenia tlaku a stresu na deti (MB, publicistka).

Čoraz viacej detí žije v zmiešaných manželstvách, deti cudzincov navštevujú slovenské školy, slovenské deti navštevujú zahraničné školy. Poznajú učitelia, rodičia, potreby detí žijúcich v multijazykovom prostredí? Ako sú tieto potreby reflektované? Sú dospelí, školy a relevantné inštitúcie, komunity a spoločnosť pripravené pomôcť deťom spracovávať emócie a informácie, budovať zručnosti a robiť rozhodnutia a voľby?

Zástupcovia inštitúcií sa nazdávajú, že nie dostatočne.

Televízia a video sú ďalším silným zdrojom informácií o svete, ktorý je poruke na stlačenie gombíka. Už predškólači ovládajú internet, na DVD si môžu pozrieť úžasné prírodopisné filmy, existuje veľa kvalitných kanálov s cenným obsahom. V TV idú vynikajúce seriály - napr. Bol raz jeden život - kde sa deti naučia prostredníctvom rozprávky, ako to v tele vyzerá. Dnes sú deti v mnohých oblastiach oveľa vzdelanejšie a technika ich posúva ďalej. Deti si v súčasnosti už samé vyberajú, čo chcú pozerieť. Je preto dôležité naučiť ich vyberať, kriticky zvažovať a rozhodovať, čo budú pozerieť a do čoho budú investovať svoj čas.

Na druhej strane má široká dostupnosť televíznych programov aj negatívne dopady - preťaženosť z presýtenia informáciami a ich spracovaním. Deti trávajú pred televízorom veľa času a sú vystavené mnohým situáciám a javom, ktoré ich môžu zaskočiť, prekvapiť, šokovať až traumatizovať. Už v denných správach

je veľa obrazov tragédií, nešťastí a nezvyčajných udalostí, podávajúcich často necitlivou, agresívnou formou. Sú vystavení obrazom a emóciám, s ktorými si nevedia poradiť. Sú často zmätené, nevedia, ako tieto podnety, ktoré majú dopad na to, ako vidia a vnímajú svet okolo seba, spracovať a ako na ne reagovať. Jeden z respondentov spomenul, ako ťažko deti spracovávali správu o havárii lietadla, ktorú videli v správach. Deti mali veľa otázok a obáv ohľadom smrti, bolesti, budúcnosti a potrebovali sa z nich vyzprávať.

Ak je konfrontácia detí s novými oblasťami kombinovaná so skutočnosťou, že majú zriedkakedy možnosť diskutovať o týchto veciach s blízkym dospelým a skonzultovať si svoje predstavy a pocity, dostávame plnšie porozumenie výziev, ktoré sprístupňovanie nových oblastí pre deti a mládež prináša. Veľká dostupnosť informácií je v protiklade k chýbajúcej emočnej zrelosti.

Kto je pripravený a ochotný deťom pomôcť spracovať silné dojmy, myšlienky a emócie? Rodina? Škola? Komunita? Média? Mimovládne organizácie rôzneho druhu? A akým spôsobom to robiť? viesť deti k zodpovednosti za to, čo môžu urobiť alebo ovplyvniť vo svojom okolí? Alebo sa izolovať pred negatívnymi javmi, naučiť sa ich nevšímať, a tak sa vyhýbať traumatizovaniu?

Takto vidí dôsledky sprístupňovania nových oblastí jeden z učiteľov:

„Táto zmenená doba veľmi súvisí s médiami, s voľnou dostupnosťou informácií, čo tu niekoľko rokov dozadu ešte nebolo. Toto je možno jedným z dôvodov, prečo deti predčasne dospievajú. Sú zatažované témami, ktoré boli kedysi držané v istej skrytosti, teraz sú voľne dostupné. Medzi týždňermi vidím ako najväčší problém, ktorý tiež súvisí s médiami, že sú „scattered“ – rozptýlení, rozsypaní, ich myseľ je rozptýlená z nadmerného množstva podnetov, ktoré nedokážu utriediť a v dôsledku toho ako keby strácali niektoré schopnosti sledovať myšlienku a doviest ju do záveru, sle-

dovať trajektóriu myšlienky. Schopnosť pozornosti je ochabnutá – to je to, čo riešime v školstve...” (FS pedagógov, Bratislava).

Podobné zistenia konštatujú aj lekári a psychológovia: podľa nich narastá počet hyperaktívnych, neposedných detí a detí s poruchami pozornosti, ktoré majú problémy v správaní, v škole, v nadväzovaní a udržiavaní vzťahov, ťažkosti so sebaovládáním. (<http://www.dfsr.sk/>) Deti často emocionálne náročné situácie riešia skratovo.

Možno očakávať nárast skratových riešení u detí?

Snáď odpoveď na to, ako sa vyrovnáť s novými výzvami a tlakom, môže byť vznik „svojpomocných“, podporných záujmových skupín detí, ktoré riešia svoje problémy cez internet. Rizikom sú aktivity internetových skupín, ktoré problémy neriešia, ale sa podporujú v rizikovom „životnom štýle“, napr. Pro-Ana, pre dievčatá trpiace anorexiou, Pro-Mia (bulímia), Pro-Si (sebapoškodzovanie). Deti sú dnes aktívnymi tvorcami kyberpriestoru. Sú to ďalšie výzvy, ktorými sa treba urgentne a vážne zaoberať.

Kto je pripravený a ochotný konať? Čo je treba urobiť, aké kroky podniknúť?

Nárast sexuality

Ešte jedna konkrétna oblasť vystúpila v našom prieskume ako veľmi výrazná – nárast sexuality. Deti sú vystavované obrazom sexu v rôznych podobách od malička vo veľkých dávkach a sú poväčšine ponechané na seba, ako ich spracujú. Otvorenosť informácií o sexe v médiách nie je vyvážená otvorenosťou, s akou o sexe hovoria dospelí s deťmi. Rodičia nie sú pripravení riešiť situácie a hovoriť o nich s deťmi, v mnohých rodinách je reč o sexe tabu. V školách ešte stále – napriek snahám osvietenejšej časti spoločnosti – nie je dostatočná sexuálna výchova a výchova k zodpovednému partnerstvu. Deti nedostávajú primeranú štruktúrovanú informáciu zodpovedajúcu ich veku, ale sú ponechané

na seba pri zbieraní útržkov informácií z rôznych zdrojov. Deti so sexom oveľa viac experimentujú a často im chýbajú dôveryhodní dospelí, s ktorými by hovorili o týchto citlivých témach a problémoch. Navyše, technika priniesla nový spôsob šikanovania a šírenia informácií o sexe medzi deťmi.

„V minulosti mali sex mladí ľudia, ale teraz je to viac vidieť. Pretože sa pri tom natáčajú, medzi sebou si to posielajú, lebo zrazu to ide na internet, lebo si natočím spolužačku a potom to všetkým ukazujem...“ (FS MVO, OZ Odyseus).

Ako sme pripravení reagovať na tieto javy? Čo je možné urobiť v rodine, škole, komunite? Aké metódy, postupy, pravidlá či štruktúry vytvárať a ponúkať? Na Slovensku sa len pomaly vytvárajú štruktúry na riešenie dôsledkov zvýšeného záujmu a experimentovania so sexualitou – napr. hniezda záchrany, domovy pre mladistvé matky s deťmi. Aké ďalšie spôsoby podania pomocnej ruky vieme deťom a mládeži poskytnúť?

Viditeľné potreby – nejasné riešenia – nedostatočné politické odpovede.

2.2.5. Účinky globálneho životného štýlu

Doba, v ktorej žijeme, je charakterizovaná medializáciou, digitalizáciou života, prenikaním masovej kultúry a konzumného spôsobu života. Prostredníctvom globálnej komunikačnej siete internet sa každý môže v okamihu spojiť s blízkym človekom na druhej strane sveta a počuť jeho hlas, informácie sa šíria internetom a sprostredkovanie informácií od človeka prestáva byť dominantné.

Táto charakteristika sa týka hlavne západnej časti sveta a ekonomicky vyspelých krajín, medzi ktoré patrí aj Slovensko. Práve táto príslušnosť k prosperujúcim krajinám a jej dopadov na život, najmä na najmladšiu generáciu je v súčasnosti na Slovensku málo prezentovaná. Deti aj dospelí si tieto súvislosti väčšinou neuvedomujú. Vzniká potreba hlbšej reflexie súčasnej situácie, uvedomenia si jednoty lokálneho a globálneho.

Svet, jeho západná časť, sa často opisuje ako globálna dedina. V rôznych kútoch sveta deti nosia rovnaké značkové veci či účesy, jedia tú istú potravu, počúvajú tú istú hudbu, hrajú sa s rovnakými hračkami, vyznávajú tie isté idoly, dokonca sa trápia rovnakým spôsobom. Podľa prieskumu o vplyve globalizácie na dnešných tínedžerov mladí ľudia považujú nasledovné veci nevyhnutné na prežitie: jedlo, značkové oblečenie, mobil, peniaze⁵⁹. Na základe vlastníctva týchto vecí deti vytvárajú skupiny, prijímajú, či vylučujú jednotlivcov, merajú hodnotu človeka.

K najsilnejším nástrojom pretvárania života detí patrí mobil. Nielenže mení charakter komunikácie s rodičmi a priateľmi, ale stal sa aj významným predmetom, ktorý medzi deťmi potvrdzuje sociálny status. Práve táto technologická inovácia bola implementovaná do detskej populácie hlavne prostredníctvom reklamy a médií. Financie, ktoré deti a ich rodičia vynakladajú na pokrytie prevádzky, bývajú často najvyššou položkou v osobných výdavkoch detí.

Niektoré deti, ktorých finančná situácia takúto prevádzku neumožňuje, si hľadajú rôzne spôsoby získania financií - brigády, ale niektoré sa uchylujú aj ku krádežiam. Otázka zarábania peňazí nastupuje tak pre deti skôr.

Je naša spoločnosť pripravená na túto potrebu detí zarábať si vlastné peniaze? Aké príležitosti sa im ponúkajú na legálne získanie malého objemu finančných prostriedkov?

V tejto súvislosti sa vynára nová potreba detí, už na základnej škole sa učiť manažovať svoje financie: spôsoby ako ich čestne získať, spravovať, investovať, naučiť sa vnímať ich ako prostriedok - nie ako životný cieľ, naučiť sa rozlišovať pominuteľné a stále hodnoty.

Podobne ako množstvom správ a informácií sú mnohé deti zavalené množstvom vecí. Tak ako význam mobilu, narastá aj význam značky, značkového oblečenia:

„... ja si to nepamätám, že by to u nás bolo také silné. Dať význam tej značke oblečenia. Je to dôležité v komunitách, kde sa pohybujem. Keď som hip-hoper tak musím mať také tenisky takej značky, lebo to je hip-hoperská značka. Nemôžem mať proste nejaké iné tenisky. Keď som zas taký, musím mať také tenisky.“

⁵⁹ Šicková, J.: Symboly globalizácie v kresbách tínedžerov, in Obrazy vnútra - Internal images, str.40 - 47, Terra terapeutica 2005, Bratislava.

„ale teraz to je všeobecne, nie je to len o skupinách... tento nie je značkovno oblečený,... teda je lúzer a je to o tom, že keď to nemám, tak si musím na to zarobiť, aby som to mala, lebo rodičia mi nedajú na to peniaze“, (FS MVO, OZ Odyseus).

Deti dnes vyjadrujú vlastnú identitu pomocou vecí, ako sú počítače, mobily...

„Notebook považujem za osobný priestor, o ktorý sa môžem starať, zveľaďovať, robiť veci podľa svojho – vlastné tapety, vlastná hudba. Je to rovnako dôležitý priestor ako vlastná izba“, (15-ročný Samo, ZŠ Bratislava).

Cenová dostupnosť piercigu, tetovania rozširuje paletu vyjadrovania individuality, odlišnosti aj príslušnosti k skupinám.

Poznajú dostatočne deti riziká týchto nástrojov budovania image? Rešpektujú ich?

Mnohé deti sú dnes zvyknuté na dostatok až nadbytok vecí, ktoré ani nie sú schopné využiť. Pre mnohé z nich je ťažké vzdať sa týchto vecí, čakať na získanie nejakej veci, odkladať potešenie. Diskusie o vyjadrovaní hodnoty človeka, hodnoty vecí, peňazí, práce, sa stávajú stále aktuálnejšie.

Ovplyvnia tieto ich postoje v detskom veku ich schopnosti obetovať sa ako dospelých - pre svoje deti, pre dosiahnutie významného dlhodobého cieľa?

Viacerí respondenti uvádzajú potrebu posilnenia spirituality v živote detí. Ide o snahu po harmonizácii prílišnej orientácie na vlastnenie vecí a konzumný prístup k životu, rozvíjanie nielen intelektových schopností, ale aj emocionality, duchovných kvalít dieťaťa. Spomínané potreby sa objavujú hlavne s výskytom problémových situácií pri výchove detí, kde overené pedagogické postupy zlyhávajú.

Kult jedla ovláda aj Slovensko - nadmerná konzumácia jedla, nie vždy podľa zásad zdravej výživy, vyhadzovanie jedla. Dostatok jedla spôsobuje, že deti nie sú tak často ako v minulosti nútené nasilu dojedť obedy v školskej jedálni či doma. Sú v tejto oblasti viacej rešpektované. Na druhej strane chýba striedmosť, sebaovládanie, rovnováha v prijímaní jedla jednotlivcom (anorexia a bulímie), u stále mladších detí.

Informácie o zdravej strave, dôsledkoch stravovania (napr. cukru) na vývoj organizmu, na učenie sú známe, dostupné.

V postojoch a konaní detí aj rodičov sa však objavujú zriedkavo: *„Deti nejedia ovocie, radšej si dajú niečo sladké ako ovocie. Keď v pondelok dávajú v škole na obed jablká, tak sú porozhadzované po celej škole, nikto ich neje“ (FS detí, ZŠ, Bratislava).*

Problémy spôsobuje aj uprednostňovanie stravy odporúčanej oficiálnymi autoritami pred prirodzeným výberom detí. Diagnostické metódy u malých detí často potvrdzujú, že obľúbenosť jedál dieťaťa korešponduje so zoznamom potravín vhodných pre dieťa, ktoré mu nespôsobujú metabolické problémy. Tieto signály sú často ignorované rodičmi, zastaranými metodickými pokynmi na prípravu stravy, školským stravovaním. Spolupráca všetkých zúčastnených aktérov je aj na tomto mieste potrebná (ZV, pediatrička).

Pozitívne zmeny vzhľadom k narastajúcim dietetickým problémom detí sa objavujú v školských jedálňach, kde sa už pripravili možnosti na objednávanie a prípravu diétnej stravy. Ukazuje sa, že škôlky pre deti s dietetickými problémami, ktoré boli v minulosti zrušené, majú dnes opäť svoje opodstatnenie.

Globalizácia v kultúre sa prejavuje hlavne prenikaním masovej kultúry (filmy, hudba, knihy) z USA. Je viditeľný trend, že sa knihy a príbehy písané z pôvodného prostredia vytrácajú spolu s rodinnými knižnicami. Objavujú sa zvukové knihy, ale najmä filmové a obrazové spracovanie príbehov z odlišných prostredí. Populárne je sledovanie akčných filmov, televíznych seriálov, reality show, nie vždy určených a primeraných pre deti a mládež. Zvyčajne pri ich sledovaní chýba kritické spracovanie, prediskutovanie videného s dôveryhodnou osobou.

Často konštatujeme, že deti aj dospelí sú zavalení informáciami. V dôsledku bulvarizácie spravodajstva však často ide o komentáre, osobné názory, interpretácie. Ukazujú sa potreba učiť sa odolávať manipulácii, rozumiť argumentom, posudzovať dôveryhodnosť, konštruktívne diskutovať.

V súčasnosti je v ZŠ a osemročných gymnáziách novozavedená mediálna výchova ako prierezová téma, ktorá by mohla niektoré potreby v súvislosti s prenikaním masovej kultúry naplniť. Jej účinnosť bude pravdepodobne závisieť od toho, ako sú na tento krok pripravení učitelia.

V súvislosti s globalizáciou sa u respondentov veľmi okrajovo objavili príležitosti a potreby súvisiace s učením sa cudzích jazykov. Naliehavo sa prejavila potreba vytvárať metodiky učenia

sa cudzím jazykom pre deti so špeciálnymi potrebami a handicapmi a implementovať ich do školskej praxe, aby sa aj tieto deti mohli rovnocenne uplatniť na trhu práce.

Drogy a iné závislosti

Rovnako globálnym problémom - a veľmi komplexným - sú drogy. Zdá sa, že situácia v užívaní drog sa mení dramaticky vo veľkomestách. Pravdepodobne dochádza k premene prístupu spoločnosti k drogám. Nejde už len o konzumáciu drog v „zlo-mových vrstvách spoločnosti“ (marginalizované skupiny, skupiny s poruchami hodnotovovej orientácie a v sociálnom dozrievaní). Napriek rôznym doterajším opatreniam, súvisiacim najmä s informáciami o drogách, monitorovaním stavu⁶⁰, protidrogovou výchovou, fungovaním koordinátorov drogovej prevencie na školách, iniciatívneho pôsobení niektorých MVO, stále chýbajú účinné nástroje na ochranu detí, ich orientáciu sa v téme. Pritom jednou z príčin, že jedinec sa stane závislý od drog, je veľmi nízky vek, kedy mu drogu ponúkli (Sak, Saková, 2004).

„Užívanie drog je u nás na sídlisku realita každodenná. Takmer každý, nehovorím teraz o tých malých deťoch, pozná niekoho vo svojom okolí, kto užíva. Deti majú na jednej strane informácie z prvej ruky, ale nemajú k tomu nejaký odborný background. Je to prostredie na vytváranie mýtov“ (PH, psychologička).

Ako nový fenomén v súvislosti s drogami sa objavuje víkendové pitie detí ako cieľ voľnočasovej aktivity. Zatiaľ je spájaný hlavne s väčšími mestami. Fenomén je vo svete známy pod názvom binge drinking, najčastejšie mu podľahnú 13 -17 roční tínedžeri. Medzi otrávenými sú aj 10-ročné deti (namerali im aj 1-3 promile).

Lekári na Slovensku hovoria až o 50-percentnom náraste za posledných päť, šesť rokov.“ (SME, Deťom učaroval alkohol, 6. 2. 2009)

Aké sú príčiny tohto javu? Ide o uvoľnenie týždenného rastúceho napätia detí? Nedostatok, nevhodnú štruktúru voľnočasových aktivít a ich stále väčšiu finančnú nedostupnosť? Ide o zmes motívov? Bude Slovensko schopné zachytiť včas tento negatívny jav, akými postupmi, opatreniami?

Snaha o represívne legislatívne riešenia (novela zákona o ochrane mladistvých s možnosťou trestov pre rodičov) zrejme nie

je jedinou cestou a nemusí priniesť želané výsledky. Pokiaľ by sa problém riešil (výlučne) represívne, ako to zatiaľ navrhujú poslanci parlamentu, v mnohých prípadoch by neprivolanie záchranky mohlo znamenať ohrozenie života detí. Lekári potvrdzujú, že opité deti bývajú nájdené opustené a podchladené, aj keď sa potvrdí, že pili s kamarátmi (ER, pediatrička). Strach, panika, nezáujem, chýbajúca spolupatričnosť, neznalosť, čo treba robiť, sa v týchto náročných situáciách podpisujú pod reakcie kamarátov opitých detí. Represia by túto situáciu mohla len zhoršiť.

Závislosť od hracích automatov súvisí v našej krajine s benevolenciou zákona o prevádzkovaní automatov. Týka sa hlavne mladých mužov, aj otcov rodín s následným dopadom na ich deti. Automaty v krčmách, reštauráciách ohrozujú aj deti a mladých ľudí, keď sú pre nich jedinou atraktívnou príležitosťou trávenia voľného času na vidieku.

Nové ochorenia. Medzi problémy spojené s globalizáciou zaraďujeme aj výskyt nových ochorení. Dnes sa rodia na

⁶⁰ ESPAD - Európsky školský prieskum o tabaku, alkohole a iných drogách, prezentácia výsledkov 2007, <http://www.infodrogy.sk/index.cfm?module=Library&page=Document&DocumentID=632>.

Slovensku deti s ochorením hepatitídy typu C (HCV)⁶¹. Môžu sa narodiť rodičom, ktorí žijú s vírusom HCV. Pre prevenciu tohto ochorenia u detí zatiaľ chýba dostatok informácií, často ich nemajú ani samotní rodičia. Je to úloha, ktorá stojí pred školou, komunitou aj spoločnosťou. Ako na tento jav primerane reagovať a zvýšiť povedomie o tejto hrozbe? Výzvou stále zostáva dostupnosť liečby, ako aj objavenie účinnej vakcíny.

Snahy o prirodzenú starostlivosť o deti

Ako protiváha ku konzumnému, pretechnizovanému spôsobu života sa v spoločnosti rozširuje hnutie prirodzenej starostlivosti o deti, prejavujúce sa v podpore prirodzených rytmov spánku, fyzickej blízkosti matky a dieťaťa v útlom detstve (batolatá, aj staršie deti nosia rodičia v šatkách), podporovanie, stimulácia prirodzeného pohybu detí, prijímanie prirodzenej stravy, eliminovanie nadmerného očkovania, snahy o aspoň čiastočné samozásobenie rodín bio potravinami, vznik permakultúrnych sídiel s komplexnou občianskou vybavenosťou a pod.

Zástancovia takýchto prístupov k výchove sa často objavujú u vysokoškolsky vzdelaných rodičov. Ich snahou je poskytnúť deťom čo najvhodnejšie podmienky pre ich zdravý rast pri rešpektovaní základných potrieb so zreteľom na individualitu dieťaťa. Konferenciu s touto témou pravidelne organizuje a podporu pri vytváraní sietí rodičov poskytuje občianske združenie Živica.

Otvorenosť - množstvo podnetov, vplyvov, informácií - nedostatok reakcií.

2.2.6. Účinky transformujúcej sa spoločnosti

Naša spoločnosť sa po roku 1989 nachádza v nepretržitom procese zmien. Premeny sa uskutočňujú od makrospoločen-

skej úrovne až po mikroúroveň, po zmeny v rodinách, v osobnej rovine. Tieto procesy súvisia nielen so zmenami spoločenských pomerov, ale sú zosilňované aj vplyvom globalizácie, informatizácie a procesom európskej integrácie. Skupinou, ktorá najcitlivejšie reaguje na zmeny v spoločnosti, sú mladí ľudia a deti. Práve súčasná „mediálna generácia detí“ a mladých ľudí prežíva dopady všetkých týchto zmien naraz (veľmi intenzívne). Pred touto generáciou sa súčasne otvárajú nové príležitosti. Je a bude vystavená viac ako minulé generácie nevyhnutnosti volieb s vážnym dopadom na osobný a pracovný život (život na Slovensku alebo v zahraničí, rodina lebo kariéra, konzumný alebo autentický život, drogy áno, alebo nie...). Súčasne dochádza najmä v odbornej sfére k zmene vnímania detí, mladých ľudí a z objektu starostlivosti sa postupne stáva subjekt spoločenských zmien.

K hlavným dôsledkom spoločenských zmien patrí zvýšenie sociálnej neistoty rodičov, polarizácia spoločnosti aj sveta detí. V jednej triede sa učia deti bohatých aj chudobných rodičov, deti, ktoré sa snažia naučiť čo najviac, ale aj deti, ktoré učenie nezaujímajú. Zo spoločnosti, zo školských tried akoby vypadal stred, ostávajú extrémny. Hlavne v mestách sa vytvára elitné prostredie, elitné triedy, školy.

„Vo väčších mestách na bežných základných a stredných školách ostávajú slabšie sociálne vrstvy. Potom sú väčšie problémy so správaním. Je to také elitárstvo, nie je mix veľmi dobrých až slabých žiakov. Nie sú ťahači v triede, je to jedna úroveň. A kto aj má záujem je mimo. Čiernou ovcou je ten, kto je dobrý“ (GP, psychologička).

Niektoré potreby detí sa značne polarizujú. V domácnostiach s nadštandardným príjmom sa vyskytuje podporný personál (opatrovatelka, doučovateľ, upratovačka, ...), ktorý sa strieda pri výchove detí, chýba často jedna dôležitá osoba, ktorá dieťaťu v útlom veku poskytuje citovú stabilitu, bezpečie.

Deti sa dnes častejšie ocitajú v krízových situáciách (keď rodičia riešia náročné životné situácie sťahovaním, deti odchádzajúce z detských domovov, choré a súčasne zanedbávané, odchádzajúci klienti krízových centier, deti bezdomovcov). Na ich potreby súčasný systém starostlivosti o deti reaguje obmedzene alebo nereaguje. Často sú potrebné tímy špecialistov

⁶¹ Vírus hepatitídy C (HCV) spôsobuje zápal pečene, pričom 60 - 75 % nakazených nemá v počiatočných štádiách ochorenia žiadne príznaky. Nebezpečenstvo ochorenia spočíva v tom, že vysoké percento chorých (60 - 80 %) prejde do chronického štádia, z nich 10 - 20 % skončí cirhózou (stvrdnutím pečene) a u 1 - 5 % sa vyvinie rakovina pečene. <http://www.alphamedical.sk/?IDe=5351>.

na riešenie problémov detí, ktoré však ostávajú na pleciach iniciatívnych jednotlivcov z MVO, pedagógov, psychológov, či sociálnych pracovníkov, niekedy vystavených strachu z pomsty niektorých aktérov procesu. Je potrebné vytvárať podporné siete a hľadať komplexné riešenia.

V systéme úplne chýbajú rodinné poradne (sieť pedagogicko-psychologických a manželských poradičov, fungujúca za minulej éry, bola zdecimovaná). V protiklade k zvyšujúcemu sa počtu detí s problémami respondenti signalizujú akútny nedostatok pracovníkov prvého kontaktu (centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, centier špeciálneho pedagogického poradenstva). Problémom je ich malá kapacita a podfinancovanie. Sú preťažené diagnostikou a na riešenia diagnostikovaných problémov už neostávajú kapacity.

„Ak sa diagnostikuje porucha, nie je zaužívané s ňou ďalej robiť. Rodičia nevedia, kam sa obrátiť“ (GP, psychologička).

Tento problém ostáva stále bez pozornosti zodpovedných pracovníkov ministerstva práce a sociálnych vecí, ministerstva školstva či samospráv krajov a miest, pod pôsobnosť ktorých poradne takéhoto druhu spadajú.

Objavujú sa mestské getá (napr. Pentagon v Bratislave), ktoré sú na pokraji záujmu komunity i odbornej verejnosti. Deti zo sociálne patologického prostredia, deti etnicky odlišné, vplyvom zložitej rodinnej situácie a netolerantného prostredia, prejavujú odmietanie hodnôt majoritnej spoločnosti. V tomto prostredí sa ukazuje ako veľmi potrebná podpora projektov sociálnej prevencie a poradenstva. Voľnočasové aktivity sa dnes vo všeobecnosti stali pre mnohé deti cenovo nedostupné, alebo ťažko dostupné. Tieto projekty predstavujú často jedinú možnosť pre deti ako zmyslu-

plne tráviť voľný čas. Ich realizátormi sú zatiaľ väčšinou iniciatívne osamotené MVO.

Ostáva na snahách malých podfinancovaných neziskových organizácií, aby pomáhali deťom vyrovnávať sa s nástrahami dospievania v takomto prostredí.

Kto a ako môže podporiť a posilniť tieto iniciatívy? Čo môžu urobiť štátne orgány, inštitúcie, samosprávy pre rozvoj takýchto aktivít?

„Objavujú“ sa aj deti a mladí ľudia, bez rodného listu, bez občianskeho preukazu. Jedna z respondentiek uviedla: *„...Nemajú (pri sebe) rodné listy, občianske. Nikdy sa to s nimi neriešilo, tým pádom o nich (o tom) nikto nevie. Mám pocit, že toto tu nebolo a teraz je, i keď aj teraz je to také skryté.*

Prečo? Pretože oni dokumenty nevybavia, alebo ak ich majú, tak ich stratia. Prípadne sa presťahujú a potom sa na to zabudne, alebo to nie je pre nich prioritou. Prioritou je dať dieťaťu jesť, postarať sa oň, a nie vybavovať tieto oficiality.“ (Rodičia nemajú sami potrebné doklady a bez nich nemôžu napr. vybaviť preukaz poistenca dieťaťa.) (FS MVO, OZ Odyseus).

V súvislosti s týmto novým fenoménom sa do popredia dostáva problematika základnej občianskej gramotnosti a občianskej zodpovednosti, problematika rozdelenia kompetencií medzi rodičom a štátom. Spoločnosť sa dnes výrazne diverzifikuje podľa rôznych kritérií. Najviac vidno rôznorodosť sociálnu, kultúrnu, ale ide aj o rôznorodosť náboženskú, rodovú atď. Prehlbujúca sa rôznorodosť nie je zatiaľ dostatočne reflektovaná. Chýbajú knihy, učebnice, filmy, výstavy, koncerty a iné kultúrne podujatia pre deti zamerané na vnímanie a rešpektovanie odlišností, inakosti v štruktúre rodiny, vierovyznaní a v iných oblastiach života.

Zdá sa, že novým spôsobom sa pracuje aj s duchovným svetom. Náboženstvo a príslušnosť k tradičným cirkvám je dnes viacej akceptovaná, akoby menej akceptovaná je príslušnosť k ateizmu alebo menšinovým náboženstvám. Potreba poznania rôznorodých náboženstiev, ich histórie, porozumenie symbolom aj napriek prebiehajúcej sekularizácii spoločnosti narastá na význame.

Vznikajú nové potreby byť informovaní o rôznych inakostiach, poznávať ich, vedieť zaujať stanovisko, rešpektovať rôznorodosť. Táto potreba je v protiklade s rovnostárskymi požiadavkami školy a štátnych inštitúcií na výkony aj podmienky učenia sa detí. Poskytovať možnosť výberu, hľadať optimálne formy, sa stáva naliehavejšou výzvou pre školu, v rodinu, komunitu.

Respondenti zdôrazňujú potrebu vytvárať možnosti, sprostredkovať čo najviac kontaktov medzi deťmi z rôznorodých prostredí, poskytnúť deťom so znevýhodneného prostredia príležitosti spoznávať aj iné svety ako miesta, kde žijú (mestské getá, osady, ústavy, ...).

Ako sú deti aj dospelí pripravení vnímať iných ako hodnotných? Naliehavejšie sa vynárajú otázky súvisiace s výchovou k hodnotám, s vytváraním sebaúcty, sebaobhajobou detí, mladých ľudí.

V súčasnom období premien spoločnosti sa prejavuje neistota rodičov, istá zmätenosť. K akým hodnotám majú vychovávať svoje deti, aby v živote boli úspešné, aby v spoločnosti prežili? Iniciatívni rodičia disponujú množstvom často rozporuplných informácií. Rodičia si želajú pre svoje deti to najlepšie, často je pre nich veľmi ťažké identifikovať, čo tým najlepším pre dieťa je.

Participácia a spolupráca

Princíp participácie, presadzovaný do nášho prostredia hlavne Európskou úniou, si postupne, aj keď ťažko, hľadá cestu aj v prístupe k deťom na úrovni rodiny, školy, komunity, spoločnosti. Objavuje sa potreba brať impulzy od detí, počúvať ich názory, priberať ich do procesu identifikácie svojich potrieb, vytvárania pravidiel spolužitia v triede, rodine, škole, komunite, aj k riešeniu problémov.

Ako využiť skrytý potenciál múdrosti detí bez sklzovania do formalizmu?

„Ak slovo stráca hodnotu, tak tie deti voči tomu vzdorujú. Potrebujú povedať, že správajte sa k nám rovnocenne. Čo je najväčší problém? Že my sa k deťom nesprávame rovnocenne, že nie sú pre nás rovnocenní partneri“ (AŠ, režisér).

Trend individualizácie v spoločnosti je protikladom k potrebám sieťovania, spolupráce na báze dôvery hlavne v pracovnej oblasti. „Programy a dobré nápady nerobia dnes geniálni jednotlivci, ale vznikajú v kolektívoch, napr. geniálne stavby nebudú robiť geniálni architekti, ale kolektívy ľudí tým,

že sa spoločne inšpirujú a čerpajú z toho... veľká časť práce sa bude robiť participatívne, bude treba vedieť ako to robiť, ako sa rozhodovať, keď máme iné názory. Dnes väčšie kolektívy musia rozhodovať a spolurozhodovať... musia sa to deti naučiť, ako sa nekonfliktne podieľať na spoločnej činnosti! a myslím si, že ich produkty práce budú väčšinou hodnotnejšie.“ (DO, psychológ)

Chýbajú mechanizmy materiálnej podpory škôl, čo vytvára priestor pre korupciu na niektorých školách, kedy sponzorstvo rodičov má vplyv na prijatie žiakov na školu, na ich výsledky v učení a správaní. Výchova k deklarovaným hodnotám dospelých, dodržiavaniu pravidiel, zodpovednosti tak strácajú dôležitosť u žiakov, študentov, pedagógov. Potreba jasných pravidiel sponzorstva škôl, transparentná kontrola ich dodržiavania, vytváranie novej kultúry sponzorstva je výzvou pre dospelých. Súčasne sa tak môže naplniť potreba pozitívnych vzorov, s ktorými sa deti môžu identifikovať.

Umenie pre deti

Úloha umenia ako socializačného nástroja sa vytráca. Redakcie pre deti a mládež v slovenskej televízii a rozhlas boli zrušené. Rodičia aj umelci hovoria o nedostatku hodnotných pro-

gramov pre deti (domácej aj zahraničnej produkcie), o podceňovaní detského diváka. Mnohí tvorcovia a umelci si tieto negatívne trendy uvedomujú a snažia sa ich zvrátiť:

„Deti sú zdrojom nových impulzov v komunikácii, ak im poskytneme priestor na to, aby sa prejavili. Keď ich vnímame ako plnohodnotné bytosti, miera ich inteligencie sa plnohodnotne prejaví. Programy zamerané na deti pripravujem ako pre najlepších klientov, pre mňa je detská pozornosť veľmi vzácna, keď ju zaujmem, môžem cez ňu odovzdať aj hlbšie štruktúrovanú informáciu“ (AP, skladateľ, dirigent, občiansky aktivista).

Integrácia do Európskej únie

Napriek skutočnosti, že zaznamenávame viac interakcií medzi štátmi, národmi, kultúrami, že Slovensko je členom Európskej únie, máme zavedenú menu euro, neboli explicitne reflektované príležitosti, problémy, potreby detí súvisiace s integráciou Slovenska do EÚ. Objavili sa hlavne zmienky o potrebe jazykového vzdelávania detí a participácie detí. V tejto súvislosti vznikajú otázky, ako zamerať pozornosť detí na možné „vklady krajiny“ pre túto štruktúru a neupevňovať pocity menejcnosti, „malosti“ krajiny, ako vyvažovať vlastenectvo a európanstvo.

Ktoré sú najvýraznejšie potreby detí súvisiace s procesom integrácie Slovenska do EÚ?

V posledných rokoch sa zvyšuje nárast napätia v slovensko-maďarských vzťahoch. Deti sú vťahované do aktivít politikov prostredníctvom sporov o dvojazyčné vysvedčenia, názvy zemepisných sídiel v učebniciach. U Slovákov aj Maďarov existuje „hlboká priepasť vo vnímaní sa navzájom“ (Bútorová, Gyárfášová, in Slovensko 2008).

„Pri diskusiách o národnostných témach, napr. na dejepise, možno cítiť podráždenie detí, aroganciu, ich nepríjemné poznámky na hymnu, národné symboly... viac rodičov dáva deti do maďarských škôl, zosilňuje sa maďarské povedomie... ak zapíše rodič dieťa do slovenskej školy, je odsudzovaný okolím“ (ZŠ Dunajská Streda, pedagóg).

Ako pracovať s národnostnými predsudkami u detí a ich rodičov na oboch stranách? Ako sa vystúpenia politikov podieľajú na ich vytváraní? Ako môžu nové školské vzdelávacie programy a médiá, pomôcť odstraňovať národnostné predsudky u detí?

V súvislosti s národnostnými vzťahmi sa ukazuje potreba angažovanej výchovy nielen v školách, ale aj v rodinách, komentovanie, rozoberanie správ v médiách s dospeлыми, vysvetľovanie historických súvislostí, ktoré deti nepoznajú. Nadväzovanie osobných kontaktov, spoločné aktivity detí rôznych národnostných menšín v spoločných projektoch, nielen na národnostne zmiešanom území, pomáhajú pokojnému vývoju každodenných vzťahov v triede, susedstve, škole.

Neznalosť slovenského jazyka znevýhodňuje deti menšín. Zdravotníci avizujú potrebu hlavne u detí a mládeže dorozumieť sa pri lekárskom ošetrovaní v štátnom jazyku. Neovládanie slovenského jazyka na požadovanej úrovni znevýhodňuje žiakov iných národností pri celoštátnom testovaní vedomostí Monitor.

Ako zlepšiť porozumenie majoritného jazyka u detí iných národností? Sú súčasné metódy učenia slovenského jazyka na týchto školách dostatočne motivujúce?

Pre dnešné deti a mladých ľudí sú demokratické slobody samozrejmé, nie vždy si uvedomujú, že môžu byť tieto hodnoty ohrozené. Neznalosť hlbších historických súvislostí sa pravdepodobne podpisuje aj pod splývanie filozoficky odlišných subkultúr (napr. hip-hoperi a neonacisti):

„Mám pocit, že sa miesia hip-hoperi s neonacistami. Cez štýl obliekania, a je to strašne cool mať bojového psa, aj keď ho neviem vycvičiť. Strašne „super“ je potom dokopať nejakého cigána, lebo nejaký Hitler kedysi robil niečo, síce neviem čo a tak to budem robiť aj ja. Ten hip-hop a neonacizmus je najvýraznejší. Existujú skupiny, ktoré rapujú neonacistické texty“ (FS MVO, OZ Odyseus).

Aká môže byť prevencia nárastu počtu členov extrémistických skupín, detí a mladých ľudí? Prečo sa niektoré skupiny detí a mladých ľudí odmietajú integrovať do spoločnosti? Ako vytvoriť v spoločnosti priestor tolerancie k odlišnostiam?

Zdá sa, že učenie v súvislostiach, vnímanie príčin a dôsledkov, vysvetľovanie historických súvislostí, programy podporujúce kritické myslenie, imunitu proti manipulácii predstavujú veľké výzvy aj pre tvorbu školských vzdelávacích programov. Spolupráca škôl, mimovládnych organizácií, iných subjektov v procese ich tvorby by mohla priniesť zladenie rôznorodých pohľadov a komplexné obrazy.

Prvé porevolučné roky boli spojené s maximálnym využívaním príležitostí, ktoré slobodná doba priniesla, sústredenie

sa na výkony, osobnostný rast. Sociológovia⁶² zaznamenávajú posun hodnôt mladých ľudí od „sebazdokonaľovania“ smerom k hodnote „užiť si život“.

Harmonizácia medzi prácou a rodinou sa stáva diskutovanou témou. Zdá sa, že dnes prichádza generácia mladých ľudí, ktorá sa snaží o vyváženejší model života, čo bude mať pravdepodobne aj pozitívny vplyv na výchovu detí. Objavujú sa náznaky, že v súčasnosti začína prichádzať generácia mladých rodičov, ktorí si viacej uvedomujú hodnoty rodiny.

Ako podporiť snahy po rovnováhe medzi prácou a rodinou? Ako zabezpečiť koexistenciu rôznych modelov rodiny, výchovy a vzdelávania podľa potrieb detí a zúčastnených dospelých?

Diverzifikácia, rôznorodosť potrieb - štandardné riešenia - tvorba príležitostí pre výber, rešpektovanie rôznorodosti.

2.2.7. Meniaci sa koncept detstva

V predchádzajúcich častiach materiálu boli opísané zmeny v živote dnešných detí a niektoré potreby s tým súvisiace. Množstvo a rôznorodosť zmien, ktorým sú súčasné deti vystavené, má dosah aj na zmenu celkového konceptu detstva.

Detstvo vnímame ako obdobie pred dospelosťou, kedy sa dieťa učí všetko, čo je potrebné, aby mohlo efektívne fungovať vo svete dospelých. Súčasné trendy, ktoré ovplyvňujú detstvo, súvisia hlavne s oslabovaním úlohy rodiny, posilňovaním kompetencií štátu, v posledných rokoch najmä pod vplyvom presadzovania práv detí v spoločnosti. Socializačná a emočná funkcia rodiny je stále vnímaná ako nezastupiteľná štátom ani komunitou.

Veľkú slobodu, ktorú nie je ľahké uniesť, prináša deťom hlavne liberalizácia rodičovskej výchovy, rozsiahly vstup technológií do života detí a postavenie detí do roly konzumentov.

To všetko ich stavia mimo tradičnú kontrolu a vplyv rodiny, školy, komunity (podrobnejšie sa o tejto téme hovorí v tretej kapitole Zníženie vplyvu tradičných sprostredkovateľov výchovy).

Prehľbuje sa prenikanie sveta dospelých do sveta detí. Činnosti, ktoré boli vyhradené dospelým, sa stále častejšie objavujú v detskom veku. Nejde len o dostupnosť príležitostí, informácií, ale aj produktov, služieb, hmotných aj nehmotných statkov, javov (cestovanie, učenie sa cudzích jazykov, farbenie vlasov, maľovanie sa, otvorenosť k sexu, choroby...).

Informačná spoločnosť poskytuje deťom stále sa rozširujúcu paletu nástrojov na získavanie informácií. S množstvom informácií vznikajú nové potreby, ako s nimi pracovať. Pedagógovia konštatujú výrazne lepšie schopnosti detí a študentov vyhľadávať informácie, ale znižovanie schopnosti kriticky a tvorivo s nimi pracovať. Dnešné deti sú označované za značne informované, ale málo formované. Chýba hlavne reflektovanie prežívania detí.

Predovšetkým sa výrazne znižuje veková hranica pre cieľené získavanie informácií, učenie sa. Deti sa už ako batolátá učia v kurzoch plávania, angličtiny, hudby, tanca... Záujem rodičov o všestranné rozvinutie osobnosti dieťaťa im poskytuje stále v mladšom veku rôznorodé príležitosti učiť sa.

V školskom veku sa tak niektoré deti stávajú, podobne ako dospelí, otrokmi svojich rozvrhov - každá voľná chvíľa je vyplnená organizovanou činnosťou. Nie vždy je táto činnosť, najmä u úspešných a ambiciózných rodičov, vybraná v zhode so záujmami a potrebami detí.

Už v škôlke zaznamenávame viacej nepokojných, plačlích detí. Stále častejšie sa lekári stretávajú so psychoorganickými ťažkosťami detí pod vplyvom postojov ku gravidite, dysharmonických rodinných vzťahov, stresu, preťažovania, šikanovania v škole, toxínov v prostredí. „Zvyšuje sa množstvo dysfunkčných porúch mozgu, ako sú hyperaktivita, dyslexia, dysgrafia, poruchy správania a povahové zvláštnosti“. (Jonáš, 2008) Psychológovia hovoria o epidémii špeciálnych porúch učenia a správania sa. V mnohých prípadoch je príčinou dráždenia centrálnej nervovej sústavy (CNS) porucha metabolizmu.

“V minulosti sme si mysleli, že porucha je v rámci CNS, že sa jedná o nejaké chorobné procesy, ktoré vedú k tomu, že dieťa je hyperaktívne. Väčšina látok, liekov, deti tlmila. Nehľadali sme príčinu, ktorú treba odstrániť“ (ZV, pediatrička).

⁶² Sak P., Saková K.: Mládež na križovatke, Svoboda Servis, Praha, 2004.

Úprava stravy môže pomôcť k zlepšeniu správania sa, schopnosti sústrediť sa. Do riešenia problémov detí je potrebné stále častejšie zapájať viacerých špecialistov, akými sú pediater, psychológ, pedopsychiater, dietológ, pedagóg, špeciálny pedagóg a pod. V súčasnosti pomáhajú sieťovať odborníkov hlavne MVO, ktoré zakladajú iniciatívni rodičia (napr. OZ PreDys).

Preťažovanie detí sa deje na úrovni rodiny aj školy. Predpísané požiadavky na výkony, vytvorené pre priemerné deti, sú v predpísanom čase pre mnohé deti nezvládnuteľné.

„Stres je každodennou súčasťou prípravy do školy, prichádzajú konflikty s učiteľmi, konflikty v rodine, medzi partnermi... otcovia veľmi ťažko znášajú, priznávajú si realitu... často aj širšia rodina neprispieva k zvládnutiu situácie, deti v rodine sú porovnávané... dieťa sa stáva čiernou ovcou...” (RZ, rodič).

Potreba mať možnosť výberu spôsobu učenia sa, primeraného času na dosiahnutie maximálneho osobného výkonu je v školskom systéme málo reflektovaná. Zvlášť citlivé a svoje deti, ktoré sa správajú ako dospelí, vyžadujú zvláštne, netradičné prístupy vo výchove a vzdelávaní. Ich veľká otvorenosť, hlboká potreba chápania súvislostí, vysoké sebadovedie, ktoré dávajú najavo, veľká intuícia, nadanie, spolu s ich tvrdohlavosťou a vynaliezavosťou spôsobujú mnohým vychovávateľom veľké problémy.

Vzniká potreba rozšírenia podporného personálu na základných školách (špeciálni pedagógovia, psychológovia, asistenti učiteľa, ktorých zapojenie umožňuje aj nový školský zákon, avšak zriaďovatelia nie sú schopní ich financovať), aby všetky deti mohli zvládnuť požadované štandardy podľa svojich schopností, bez vypadávania so systémom. Rovnako potrebná je sieť poradní, ktoré by pracovali s celou rodinou dieťaťa. Výrazné zlepšenie bolo zaznamenané na poli diagnostických metód, poruchy

sú zachytené skôr a presnejšie ako v pred pár rokmi.

Dôležitosť pohybu pre zdravý vývoj tela i mozgu je známa skutočnosť, ale v súčasnom živote detí, podobne ako v živote dospelých, stále menej uplatňovaná. Podľa konštatovaní lekárov chýba stále viac deťom základná všestranná pohybová koordinácia. Poruchy držania tela, ďalšie diagnostikované choroby spôsobujú nárast počtu detí oslobodených od cvičenia na hodinách telesnej výchovy.

Aj v súvislosti s najprirodzenejším pohybom, chôdzou, dochádza k zmenám u detí. Deti stále častejšie - hlavne do skončenia I. stupňa ZŠ z dôvodu bezpečnosti, efektívnosti - vozia do školy, na krúžky, na výlety a pod. Ich schopnosti plánovať čas, sústrediť sa na dosiahnutie cieľa pri chôdzi chýbajú alebo sú menej rozvinuté.

Odborníci konštatujú nárast civilizačných chorôb u detí, ktoré sa v minulosti vyskytovali prevažne v dospelom veku: cukrovka, obezita, celiakia, rakovina, depresie, zvýšená hladina cholesterolu... Aj chronické choroby sa v detskej populácii vyskytujú stále častejšie.

Ako menia choroby dospelých detstvo týchto detí? Sú požiadavky dospelých na ich správanie a výkony primerané ich zdravotnému stavu? Ako je možné rozlíšiť kedy ide u detí o dôsledky choroby, či o nedostatok vôľových vlastností?

Práca detí

Deti plne vyťažené učením, krúžkami, sú často zbavované akýchkoľvek povinností pri fungovaní domácnosti, zastupuje ich podporný personál alebo iní členovia rodiny. Naopak, niektoré deti rodičov pracujúcich v zahraničí, sociálne znevýhodnené deti sú často poverované starostlivosťou o svojich súrodencov, domácnosť. Počas prázdnin s rodičmi niekedy pracujú aj deti, aby rodina ekonomicky zvládla situáciu, napr. splácanie hypotéky.

Ako optimálne viesť deti k zodpovednej participácii na fungovaní rodiny?

Respondenti pomenovávajú aj skutočnosť, že sa u detí a mladých ľudí stráca úcta k ľudskej práci, výtvorom ľudských rúk, remeselným činnostiam. Zdá sa, že školské predmety spojené s fyzickou prácou (dielne, pozemky, technické práce...) sú na ústupe. Spolu s trendom obmedzovania pohybových aktivít, s uprednostňovaním aktivít spojených s informačno-komunikačnými technológiami dochádza k nevyváženému rozvoju psychických funkcií pred rozvojom fyzického. Tento trend zaznamenávame súčasne s nárastom počtu hyperaktívnych detí, porúch správania, CNS, kde medzi osvedčené terapie a aktivity patria práve pohybové aktivity, manuálna, remeselná práca, arteterapia, ergoterapia a pod.

Výrazné zmeny sa prejavujú v trávení voľného času detí. Ako jeden z podstatných znakov meniaceho sa detstva je skutočnosť, že deti sa stále menej hrajú. Deti sú stále akoby „zaúkolované“, alebo vykonávajú činnosti sveta dospelých. Je evidentné, že aktivity detí sa stále viac posúvajú, podľa vzoru dospelých, aj do večerných a nočných hodín.

Zaznamenávame výrazné obmedzovanie miesta na voľné hranie a kontakty s prírodou, prírodnými materiálmi. Často na miestach ihrísk, parkov vyrastajú supermarkety, polyfunkčné stavby. Deti sa stávajú dlhšie závislé od dospelých, ktorí keď majú čas, tak ich vezmú do prírody. Deti, ktorých rodičia nemajú také možnosti, alebo záujmy, sú viac uzavreté v ich stále viac zabezpečených domoch, uliciach, betónových sídliskách. U detí sa objavuje kumulatívny efekt vyčlenenia prirodzeného prostredia zo života detí - nature deficit disorder - porucha nedostatku prírody (Richard Louv). Následkom nedostatku prirodzeného prostredia môžu byť poruchy pozornosti, zvýšená hladina stresu, obezita, pocity nezakorenenia vo svete a pod.

Nové príležitosti deťom ponúkajú supermarkety, ktoré cielene pripravujú programy pre deti, rôzne atrakcie, lákajúce deti ako súčasných a budúcich konzumentov. Prežiť sobotu alebo nedeľu sám alebo s rodičmi v supermarkete býva pre mestské aj dedinské deti vítanou aktivitou.

Nuda sa stala súčasťou života detí, učitelia hovoria o vysokom percente nudiacich sa detí, ktoré kladú otázku: „Zasa prázdniny, čo budem robiť?“ Deti potrebujú mať aj priestor len pre seba, robiť niečo podľa vlastného záujmu. Potrebám a schopnostiam väčšiny súčasných detí tradičné poňatie voľnočasových aktivít, krúžkovej činnosti, ako prípravy na profesionálnu dráhu už nezodpovedá.

„Decká s ktorými robíme my, tak sa veľakrát nevedia vtesnať do pravidiel, ktoré v tej inštitúcii sú, ale zároveň je pre nich atraktívne niekam patriť, byť s tými ich kamošmi, nie vždy iba niekde pod bránou, ale zároveň nechcú byť vždy zaúkolovaní“ (PH, psychologička). Na túto potrebu sa snažia reagovať aj nízkoprahové kluby.

Stále väčší význam pri zmysluplnom využívaní voľného času má finančná nedostupnosť aktivít. Niektoré rodiny si ich jednoducho nemôžu dovoliť platiť. Respondenti hovoria o výraznom narastaní tejto skupiny rodín na Slovensku.

Zmena potrieb detí v oblasti trávenia voľného času je zrejmá. Objavujú sa pokusy inštitúcií, ponuky MVO, ktoré sa snažia reagovať. Očakávaná v tejto oblasti sa upriamujú aj k samosprávam.

Ako sú samosprávy pripravené na výzvu mapovať potreby, podporovať, sieťovať tieto aktivity?

Zmeny v rodinách a citový život detí

Prejavujúce sa zmeny v štruktúre rodiny: miznú viacgeneračné rodiny, rozpad nukleárnej rodiny, výchova detí osamelými rodičmi, jednodetné rodiny prinášajú nové vzťahy medzi deťmi a rodičmi, širšou rodinou. Hlavne osamelí rodičia môžu vzťahmi s deťmi nahrádzať chýbanie ďalších vzťahov v ich živote, keď na deti prenášajú zodpovednosť dôverníkov dospelých.

Zdá sa, že deti napriek dostatku až nadbytku vecí, príležitostí učiť sa, trpia často nedostatkom prejavov lásky, porozumenia, súcitu. Vnímanie citov svojich aj druhých, rozvoj emocionálneho života detí, je diskutovanou témou. Psychológovia upozorňujú na varovný jav, že u detí sa objavuje akási citová plochosť.

„11 až 15-ročné deti nevedia, nerozumejú, čo označujú niektoré pocity a emočné stavy (napr. úprimnosť). Nevedia si predstaviť tento pocit alebo ho pomenovať, keď ho zažívajú. Ak majú niečo hodnotiť, nevedia nájsť vhodné vyjadrenie, používajú iba označenie dobre a zle“ (EB, vedúca dramatického krúžku).

„Dnes je významne viac detí, ktoré sú depresívne... nie až klasická depresia, ale depresívne prvky v ich prežívaní sú. Sú to deti, ktoré nevedia ako si udržať životnú silu samé a okolie im v tom nepomáha, alebo ich o životnú silu oberá“ (GC, psychologička).

Potreby detí sú najčastejšie posudzované racionálne, chýba však emocionálne pochopenie ich potrieb a prejavenie tohto pochopenia deťom. Zdá sa, že potreba porozumenia a podpory dospelých hlavne v obdobiach zlomov v detskom živote sa dnes stáva naliehavejšou (napr. v škole prechod z prvého na druhý stupeň, zo základnej školy na strednú a pod.). Prieskum ukazuje, že v živote dnešných detí je menej hry aj menej radosti. Je veľa toho, čo sa všetko deti majú učiť a radosť z učenia sa z ich života vytráca.

„Často hovorím rodičom - deti potrebujú stravu, múdrosť, informácie a potrebujú radosť. Je to samozrejmé, až je to čudné, že o tom hovorím. Kedysi som to nemusela hovoriť“ (GC, psychologička).

Reflektovanie prežívania u detí sa zdá rovnako dôležité ako nové spôsoby práce s informáciami. Pre svoj zdravý vývoj sa potrebujú naučiť cítiť pokoj, koncentrovať sa. *„Dospelý si musí vedieť vytvoriť pokoj v duši. Potom ho aj deti majú, potom môžu robiť veci iniciatívne, s nadšením“ (AŠ, režisér).*

2.2.9. Záver

„Keď hovoríme o deťoch, vyjadrujeme vôľu odovzdať im to najlepšie, ale v konečnom konaní dieťa vlastne podceňujeme, čo je vidieť v prístupe ku kvalite školstva, vyučovania, na tom ako pripravujeme dieťa pre spoznávanie fungovania spoločnosti, pre jeho budúcu integráciu do nej...“ (AP, skladateľ, dirigent, občiansky aktivista).

Potreba detí prejavovať svoju individualitu, apel na dospelých „berte nás vážne“, počuť stále hlasnejšie.

Ako dospelí dokážu reagovať na volanie detí a mladých ľudí? Ako mu rozumejú? Ako dokážu, sú ochotní reagovať?

Deti sú obrazom svojich rodičov a širšieho sociálneho okolia. Vnímanie detí v súčasnosti by malo smerovať k ich plnohodnotnému postaveniu vo vzťahu k dospelým, rozhodovaniu o deťoch za ich spoluúčasti, alebo aspoň po porade s nimi. O deťoch sa často hovorí ako o budúcnosti národa, krajiny. Množstvo a rôznorodosť úloh s tým súvisiacich, rôznorodosť potrieb detí, ktoré je potrebné naplniť, by mohlo podľa prieskumu novo vznikajúcich potrieb smerovať k nasledovným akciám:

- ◆ **Posilňovať komunitné iniciatívy** pri vytváraní „deťom priateľskej komunity“, podmienok pre optimálnu výchovu, vzdelávanie, rast, vývoj detí.
- ◆ Posilňovať **prevenciu nežiaducich javov** (mapovanie potrieb, včasná reakcia v spolupráci zainteresovaných), čo je dôležité zvlášť v období hospodárskej a finančnej krízy, kedy hrozí nárast chudoby, nezamestnanosti a dôsledkov z toho vyplývajúcich pre sociálny poriadok.
- ◆ Uplatňovať **komplexný prístup**. Pre účinnú pomoc deťom odborníci navrhujú pri riešení problémov, otázok, týkajúcich sa detí, vytvárať interdisciplinárne tímy, podporovať spoluprácu špecialistov v školách, zdravotníckych inštitúciách, komunitách a pod.
- ◆ Poskytovať primeranú **možnosť výberu** vo všetkých oblastiach života detí vzhľadom na prehlbujúcu sa rôznorodosť spoločnosti, rôznorodosť potrieb detí.
- ◆ Podporovať vnímanie **rešpektu k rôznorodosti**, rozvíjať schopnosť vnímať iných ako hodnotných.
- ◆ Podporovať **vnímanie súvislostí**, učiť sa odolávať manipulácii, rozumieť argumentom, overovať ich dôveryhodnosť, konštruktívne diskutovať.
- ◆ Pozornosť venovať emocionálnej podpore detí, ich **emocionálnej výchove**, v súvislosti s nadmerným tlakom dospelých, nadmerným množstvom podnetov, informácií. **Podporovať citovú stabilitu detí** budovaním bezpečného prostredia pre rast a učenie.

03. Znižovanie vplyvu tradičných sprostredkovateľov výchovy

V tejto časti sa podrobnejšie venujeme téme znižovania vplyvu „tradičných sprostredkovateľov“ výchovy a vzdelávania v živote detí, čím myslíme najmä rodičov a učiteľov.

V prieskume považovali prítomnosť rodičov a ich angažovanosť pri výchove za veľmi významnú deti aj dospelí. Vo všetkých fokusových skupinách (FS) bola pomenovaná potreba detí tráviť viac času s rodičmi, viac s nimi komunikovať, cítiť viac ich porozumenia a lásky. Potreba rodičovskej blízkosti,

záujmu a osobného kontaktu s rodičmi

sa v rôznej miere vyskytovala vo všetkých detských skupinách a všetkých rozhovoroch.

Zvlášť v detských fokusových skupinách táto potreba dominovala. Silne bola akcentovaná

u detí z Centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie v Bratislave a na ZŠ v Michalovciach,

v regióne, kde veľa rodičov odchádza za prácou do zahraničia. Podľa vyjadrení respondentov rodičia v dnešnej dobe venujú deťom málo času. Spoločne strávený čas rodi-

čov a detí často vyplíňa hlavne rozhovor súvisiaci s fungovaním domácnosti a plnením školských povinností (t.j. vecne, funkčne orientovaný rozhovor), menej častý je osobný rozhovor, zameraný na dieťa, jeho potreby a záujmy.

V prieskume pomenovaná potreba prítomnosti rodičov a ich angažovanosti vo výchove detí korešponduje s oblasťou novovynárajúcich sa potrieb - Obchádzanie tradičných mediátorov, podľa R. Wazir a N. van Oudenhovena⁶³ (2006). Termín mediátor (sprostredkovateľ) kontaktov detí so svetom vychádza z výkladu Bronfenbrennerovho⁶⁴ modelu vývoja dieťaťa, jeho socializácie, formovania postojov, hodnôt, osvojovania si morálky, kultúry cez interakcie s rôznymi systémami (od mikrosystému rodina k makrosystému svet). Jednotlivé svety predstavujú v modeli sústredné kružnice, stredom ktorých je dieťa. V priebehu jeho rastu a dozrievania je ovplyvňované vzájomnými interakciami najprv s rodičmi, so susedmi, školou, s komunitou, pracovným prostredím rodičov, legislatívnym prostredím... a ďalšími reálnymi podmienkami života v spoločnosti, v štáte, Európskej únii, či širšom svete. V tomto modeli úlohu nárazníka, filtra, sprostredkovateľa spĺňajú najprv rodičia, neskôr učitelia, susedia, kňazi... Deti samé si však dnes stále častejšie nachádzajú príležitosti kontaktu so svetom nielen prostredníctvom dospelých, rodiny, učiteľov, (Wazir, Oudenhoven, 2006), ale aj priamo prostredníctvom internetu, počítačových hier. Súčasne sa svet natláča do rodín prostredníctvom množstva televíznych programov a reklamy, cielenej aj na deti. Deti už v škôlke posielať emaily, hrajú počítačové hry, vytvárajú si virtuálnych priateľov

⁶³ Oudenhoven, N., Wazir, R.: Newly Emerging Needs of Children. An Exploration, Antwerp, Garant, 2006.

⁶⁴ Bronfenbrenner, U.: The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, Harvard University Press, 1979.

pri počítačových hrách, s ktorými pravidelne komunikujú (JŠ, pedagogická).

Aký vplyv majú tieto zmeny na zdravotný stav detí, schopnosti koncentrácie či emocionálny vývoj, to dnes môžu odborníci len odhadovať. Naš prieskum zachytáva niektoré znaky, trendy alebo javy, ktoré môžu byť spájané s týmito zmenami.

V prieskume sme zaznamenali nasledovné faktory, súvisiace so znižovaním vplyvu tradičných mediátorov výchovy a vzdelávania:

- ♦ **Malá angažovanosť rodičov pri výchove,**
- ♦ **nevyváženosť rodičovskej výchovy (absencia rodičovských zručností rodičov),**

3.1. Malá angažovanosť rodičov pri výchove

Od polovice 19. storočia dochádza k uvoľňovaniu rodinných vzťahov, rodičia s deťmi si hľadajú samostatné bývanie, čoraz menej detí býva pod jednou strechou so starými rodičmi. V mesiacoch fungujú zväčša už len nukleárne rodiny. Stúpa rozvodovosť, väčšina rodín s jedným rodičom je vedená matkou. Narastá počet párov, ktoré žijú v spoločnej domácnosti bez uzavretia manželstva. Rodičia sú pohltení prácou, kariérou, trpia závislosťou alebo vzájomným odcudzením či neznášanlivosťou.

Keďže čas patrí medzi obmedzené zdroje, rodičia ho musia deliť medzi viaceré oblasti svojho života. V súčasnosti na Slovensku dominantnú časť zaberá čas rodičov spojený so získaním obživy, financií a úspechu v zamestnaní. Súčasne s tlakom zamestnávateľov na výkon sa dôležitým faktorom nielen u mužov, ale aj u žien, stáva snaha presadiť sa a uspieť.

„Na základe životného štýlu, ktorý dnes prevláda - stále si chceme dovoliť viac, mať sa lepšie - zvyšuje sa tlak na dospelých v zmysle - keď nie si úspešný, nie si nikto, čo môže viesť ľudí k pomýleným hodnotám....je tu aj stále sa zvyšujúca obava ľudí, že stratia zamestnanie“ (PK, zakladateľ a majiteľ spoločnosti).

Rodičia sa snažia svojim deťom zabezpečiť to, čo sa dnes považuje za štandardné zabezpečenie života detí (bývanie, jedlo, mobil, PC, oblečenie, dovolenky, financovanie záujmov, koníkov...). Stále menej času im ostáva pre svoje deti. Problémom sa stáva ich neprítomnosť, či neviditeľnosť v rodine:

- ♦ **penikanie vonkajšieho prostredia, médií, technológií do intimity rodín,**
- ♦ **lepšie zručnosti, vedomosti, schopnosti detí, ako majú ich rodičia, učitelia,**
- ♦ **nedostatočne efektívne spôsoby vyučovania v škole,**
- ♦ **škola prestáva byť sprostredkovateľom trávenia voľného času detí,**
- ♦ **nevyváženosť výchovy k detským právam vzhľadom k preberaniu zodpovednosti,**
- ♦ **rozpad susedských väzieb.**

- ♦ Rodičia chýbajú pri výchove fyzicky (práca mimo bydliska, v zahraničí, pracovná vyťaženosť rodičov, nefunkčná rodina...)
- ♦ Emocionálne, mentálne chýbanie rodičov (nedostatok času, nízka kvalita času stráveného spolu s deťmi...).

„Zvýšili sa nároky na dospelých, ktorí musia vykonávať to, čo je pre materiálnu existenciu nevyhnutné, aby si udržali svoje pracovné miesto. Pracovné tempo je pre nich nastavené tak, že sa musia vlastne okrádať o ten čas, ktorý by mohli venovať veciam postaveným na slobodnom rozhodovaní“ (AP, skladateľ, dirigent, občiansky aktivista).

Chýbajúci rodičia

Dnes je bežné, že obidvaja rodičia sú dlho v práci a deti sú často samé doma s TV alebo s počítačom. Hlavne otcovia pracujú často dlho do noci, takže ich deti vidia niekedy len cez víkendy, tzv. „víkendoví ockovia“. Otcovia a čoraz častejšie aj matky nielen z východného Slovenska dochádzajú za prácou do vzdialených miest alebo do zahraničia (Čiech, Rakúska, Írska, Anglicka, Nemecka) a ich osobný kontakt s deťmi je ešte zriedkavejší. Za prácou pritom odchádzajú nielen matky dospelých detí, ale aj matky dospievajúcich detí, stretli sme sa aj s prípadom matky dieťaťa v predškolskom veku. Počas ich neprítomnosti sa o deti starajú príbuzní, najčastejšie starí rodičia, alebo sú pod občasným dohľadom známych či starších súrodencov. Len výnimočne si rodiny môžu dovoliť zamestnať človeka, ktorý sa im stará o deti

a o veci (opatrovatelka, upratovačka). Aké sú dopady takéhoto odlúčenia na deti, ich emocionálnu zrelosť, sebavedomie, môžeme zatiaľ len predpokladať.

“V našej triede sú mini-málne traja spolužiaci, ktorých rodičia pracujú v zahraničí, starajú sa o nich starí rodičia, a tak si robia čo chcú. Babka im nemôže nič zakázať”
(FS detí ZŠ, Michalovce).

Fyzická prítomnosť rodičov je predpokladom k emocionálnej prítomnosti. Deti sa potrebujú o svojich zážitkoch rozprávať s dôveryhodnou blízkou osobou. Hlavne osamelí rodičia v snahe zabezpečiť základné materiálne potreby pre fungovanie rodiny pod tlakom pracovných povinností prichádzajú z práce priveľmi unavení a nie sú už schopní, vyjadrovať záujem o prežívanie detí, o ich problémy.

„Rodičia, keď prídu z roboty, sú unavení, ľahnú si a hneď zaspia. Povedia: „Zapnite si telku, to vás zabaví“ (Lukáš, 11 ročný).

Zvyšujúca sa rozvodovosť na Slovensku (53,96 %) stále viac detí vystavuje dopadom chýbania jedného z rodičov. Dopady rozvodu na deti sú odborníkom známe. *„Tiež pribúda dysfunkčných rodín, ktoré sa nerozvádajú, lebo napr. nemajú peniaze na rozvod, ale spolužitie rodičov nie je harmonické,“* hovorí psychologička z Linky detskej istoty.

Stres, nervozita, nespokojnosť v rodinách sa vyskytujú stále častejšie u dospelých a prenášajú sa aj na deti. Tie sú na vnímanie emocionálnych stavov rodičov veľmi citlivé. Nové situácie kladú na deti nové požiadavky, potrebujú sa naučiť zvládať fungovanie v sieti nových vzťahov so súrodencami vlastnými, nevlastnými, s partnermi rodičov, vyrovnávať sa so stratami vzťahov, blízkych miest. Ide o veľa nových situácií, v ktorých deti často zostávajú osamotené. Ako rozrastajúci sa jav spomínajú učitelia sťahujúce sa deti, často po rozvode rodičov. Hlavne deti v pubertálnom veku si v tejto emocionálne náročnej situácii, v novom prostredí ťažko samé nachádzajú nové

zázemie, kamarátov, vytvárajú vzťahy s učiteľmi. Sú indicie, že práve tieto deti sa dostávajú do konfliktov so svojím okolím alebo sú obeť šikanovania. V súvislosti s migráciou rodičov (zvlášť osamelých) za prácou vznikajú potreby začleňovania sa týchto detí ako nové výzvy pre ich rodičov, učiteľov, MVO, centrá prevencie a poradenstva.

Osamelosť detí, neprítomnosť blízkej dôveryhodnej osoby, sa stáva aktuálnejšou pre čoraz viac detí.

U chlapcov významne vystupuje do popredia aj potreba iných mužských vzorov, ako sú prezentované akčnými silákmi z filmov.

Uvedomujú si rodičia dopady napätých a komplikovaných vzťahov na svoje deti? Aké posolstvo je deťom sprostredkované o role otca, matky, v rodine? Kto a akým spôsobom môže poskytnúť podporu rodičom? Ako pomáhať deťom zorientovať sa v nových sieťach vzťahov po rozvode, rozchode rodičov, v napätej, neprehľadnej rodinnej situácii?

Niektorí z rodičov svoje problémy ventilujú stále častejšie prostredníctvom nadmernej konzumácie alkoholu. V reštauračných podnikoch trávia čas aj so svojimi deťmi (často predškolskymi, školskymi). O miere rozšírenia tohto javu sa môžeme len dohadovať. Alkoholizmus rodičov nie je na Slovensku novým javom. V súvislosti so zvyšujúcou sa nezamestnanosťou sa však v niektorých oblastiach v „hladových dolinách“ môže stať závažným problémom, na ktorý upozorňujú učitelia dedinských škôl. V týchto situáciách deti strácajú oporu v rodičoch, ktorí sú väčšinou pod vplyvom alkoholu, učitelia nemajú s kým spolupracovať pri riešení problémov, potrieb detí. Niekedy sa snažia rodičov nahrádzať. Komunikácia s týmito deťmi tiež vyžaduje nové zručnosti učiteľov. Bezradnosť zúčastnených cítiť pri rozhovoroch.

Podľa vyjadrení respondentov sa zvyšuje počet rodičov, ktorí namiesto venovania sa deťom uprednostňujú svoje aktivity.

Rodičia sa častejšie venujú prioritne svojmu sebarozvoju, ďalšiemu štúdiu, športom, individuálnej zábave.

Stráca sa u rodičov ochota obetovať sa v prospech detí? Alebo ide len o väčšie zviditeľnenie tohto trendu aktívnejších rodičov venovať sa svojmu rozvoju - trendu, ktorý by sa mal podporovať? Ako je možné prepojiť tieto protichodné potreby?

Deti potrebujú cítiť lásku, zdieľať emócie a skúsenosti s dôveryhodnou a blízkou osobou. Keď im chýba blízkosť rodičov, hľadajú niekoho, s kým by sa podelili o svoje pocity a ťažkosti. Keď majú šťastie, nájdu ochotného a chápujúceho poslucháča v učiteľovi, kňazovi či vo vedúcom záujmového krúžku.

„Tieto deti sú hladné po láske, milom slove, pozornosti. Často sa ocitnem medzi deťmi, ktoré ma chcú držať za ruku a hovoriť o tom, čo zažili. To, čo chcú, je pozornosť“ (FS pedagógov, učiteľka 1. stupňa ZŠ).

Rodičia v našom prieskume sami vyjadrili potrebu častejšej osobnej komunikácie s deťmi. Mnohí prejavujú snahu využívať nedostatok osobného kontaktu zvýšením komunikácie prostredníctvom informačno - komunikačných technológií (IKT). Ako hovorí

babička starajúca sa o vnúčence⁶⁵:

„Moja dcéra sa na diaľku usiluje vychovávať svojich synov a motivovať ich k učeniu. Komunikuje veľmi často cez internet. Zabezpečila im celú zostavu internetu, aby deti pracovali, pretože je to pre tohto trinásťročného chlapca i školská pomôcka. Každý víkend sa spája s deťmi a v týždni, čiže dvakrát-trikrát do týždňa i telefonicky.“

Deti samé hľadajú spôsoby, ako rodičovskú pozornosť v takejto situácii získať:

- ♦ „byť problémovým dieťaťom... keď dieťa nosí samé jednotky, tak sa ho nič pýtať nemusím. Ale keď je nejaký problémový, tak sa pýtam, čo bolo v škole, nič si nevyviedol?...
- ♦ urobiť si vlastné dieťa... ako starí rodičia by sa starali viac aj o mňa...
- ♦ byť menším, lebo o menších sa stále starajú...
- ♦ školy by mali robiť rodičko, kde budú aj deti aj rodičia...
- ♦ mohol by som zorganizovať aj nejakú kampaň alebo petíciu odstránených detí, alebo zorganizovať nejaké podujatie...“

Uvedomujú si rodičia dôsledky svojej neviditeľnosti, neprítomnosti či komplikovaných vzťahov na svoje deti? Akú správu dostávajú tieto deti o role matky a otca pre svoj život? Kto a akým spôsobom môže poskytnúť podporu deťom, rodičom a opatrovateľom, aby im pomohol zvládať tieto výzvy?

Širšie sociálne prostredie, najmä zamestnávateľia, majú dôležitú úlohu v harmonizácii rodinného a pracovného života svojich zamestnancov, najmä rodičov s deťmi. História dáva niekoľko pozitívnych príkladov. Za zmienku stojí príklad Baťových podnikov počas prvej republiky (napr. poskytnúť adekvátny voľný čas zamestnancom). Stretli sme sa aj s inšpiratívnymi aktivitami v niektorých súčasných firmách (Salve Group), kde usporadúvajú diskusie zamestnancov o výchove detí.

Na problémy chýbania rodičov vo výchove detí sa usiloval upozorniť aj projekt UNICEF prostredníctvom vzdelávacej kampane, štafetovej cyklotúry cez 16 slovenských miest, „Venujme viac času našim deťom“⁶⁶ v roku 2007.

Oprávnené záujmy rodičov – nároky zamestnávateľov – potreby detí – tieto faktory je obtiažne zosúladiť.

Ako môžu jednotlivé zúčastnené strany (rodičia, opatrovníci, zamestnávateľia, komunity, politickí činitelia) prispieť k riešeniu týchto výziev? Aké kroky je potrebné urobiť?

⁶⁵ Andruchová J., Bútorová Z.: Situácia žien v okrese Humenné v kontexte migrácie za prácou do zahraničia, 2006.

⁶⁶ www.detimyacassk

3.2. Nevyváženosť rodičovskej výchovy

Výchovný štýl rodičov, spôsoby ich komunikácie tiež ovplyvňujú vrúcnosť vzťahu medzi deťmi a dospelými, rozvíjanie primeranej sebaúcty dieťaťa ako základu pre partnerské fungovanie a šťastný osobný a pracovný život. Deťom často chýba pochopenie rodičov, porozumenie ich problémom. Majú dojem, že ich rodičia nemajú radi. Pociťovaný nezáujem rodičov tak môže prerásť, hlavne v období puberty, do ignorácie rodičov, odmietania hodnôt, ku ktorým rodičia vychovávajú, môže ovplyvňovať vzťahy medzi generáciami:

„Deti sú menej pozorné v škole, rozmyšľajú nad tým, prečo sa mi mama nevenuje. Keď sa mi nevenuje, môžem byť aj vonku, tak sa nebudem ani učiť. Rovesníci sa môžu vysmievať, že rodičia na ne kašľú, aj šikanovať kvôli tomu môžu. Potom prestanú byť pre deti niektoré ciele dôležité - tie, ktoré majú od rodičov. napr. vzdelanie, práca...“ (14-ročný Matúš, FS detí, CPP, Bratislava).

„Keď sa z dôvodov vysokého životného tempa stráca medzigeneračná komunikácia, nebudú sa na osobnej úrovni v dostatočnej miere odovzdávať empirické poznatky. Vzniká ohrozenie, že sa generácie navzájom odcudzia a zvyšuje sa pravdepodobnosť, že nastúpi mladá generácia, ktorá nebude mať záujem o kontinuitu niečoho, čo nebolo tvorené s jej účasťou“ (AP, skladateľ, dirigent, občiansky aktivista).

V súčasnej dobe sa znižuje množstvo priamej komunikácie medzi deťmi a rodičmi, posielajú sa SMS, odkazy sa prilepujú na chladničky, odovzdávajú po telefóne.

„Stáva sa, že všetci sú doma a komunikujú medzi sebou cez maily, každý sediac pri svojom počítači (FS pedagógov, Bratislava, učiteľ gymnázia).

„Deti sú nevyrozprávané, podľa mňa sú veľmi nefunkčné rodiny, takých 80 %, nemajú čas porozprávať sa s rodičmi, rodičia nemajú čas porozprávať sa s deťmi. Hľadajú nejakého dôverníka. Mnohé deti sú nešťastné. To patrí aj k tomu veku,... len aby našli toho správneho človeka.“ (FS pedagógov, Bratislava, špeciálny pedagóg).

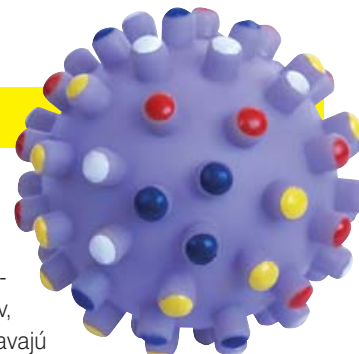
Pokiaľ rodičia problémy detí zanedbávajú, bagatelizujú, deti hľadajú porozumenie v partiách kamarátov, internetových chatoch, získavajú si informácie a kontakty samostatne, bez vedomia rodičov na rôznych www stránkach, u neznámych ľudí. Posúdenie dôveryhodnosti kontaktov ostáva pritom často na samotných deťoch. Potreba vedieť sa bezpečne pohybovať v týchto situáciách je u detí viac ako aktuálna. Napriek snahám viacerých neziskových organizácií o poradenstvo a prevenciu (napr. www.zodpovedne.sk) tieto iniciatívy nie sú dostatočné.

Ako môžu pomôcť školy, komunita, náboženské či záujmové organizácie?

V prieskume psychológovia, pedagógovia poukázali na ďalšiu potrebu detí v súvislosti s pôsobením rodičov a učiteľov - rešpektovať vlastné tempo dieťaťa, ktorým objavuje svet:

„Funkcia rodiča sa podľa mojich pozorovaní prejavuje najefektívnejšie vtedy, keď rodič dáva dieťaťu možnosť spoznávať svet podľa tempa, ktoré dieťa samo zo seba prirodzeným spôsobom vydáva. Súčasne s tým rodič vedie dieťa k tomu, že okrem jeho vôle je tu aj vôľa inej bytosti a tieto vôle, ak sa stretnú, tak sa musia zladiť. Deti vtedy dostávajú od rodiča veľmi užitočnú informáciu pre spoznávanie sveta a svojich komunikačných možností v ňom. Rodič rešpektuje dieťa, poskytuje priestor pre prejav jeho vôle, ale súčasne na neho vplýva tak, aby sa ono naučilo rešpektovať jeho vôľu, ako aj vôľu svojho okolia, s ktorým je v spojení. Tento proces vyvažovania je hľadaním tej miery, ktorú dieťa môže tvorivo využiť a slobodne sa prejavovať v súlade so svojim prostredím“ (AP, skladateľ, dirigent, občiansky aktivista).

Rovnaký princíp výchovy nachádzame v dielach Márie Montessori, Carla Rogersa a ďalších pedagógov a psychológov - individuálne tempo, zohľadňovanie špecifik a rôzne potreby a prístupy k napĺňaniu potrieb detí. Rodičia majú málo informá-

cií o vekových a temperamentových odlišnostiach, ako aj napr. o odlišnom fungovaní a potrebách chlapcov a dievčat.

V spoločnosti prevládajú isté stereotypy – ako sa deti učia, čo majú zvládať, v akom veku. Tieto štandardizované požiadavky na fungovanie detí môžu byť zdrojom nepochopenia potrieb detí, pocitu neporozumenia a hľadania iných zdrojov podpory, ako sú rodičia. Rovnaký dôsledok, nepochopenie medzi deťmi a rodičmi, vyhybanie sa kontaktom spôsobuje neprimeraný tlak rodičov na výkony detí v športe, umení, modelingu, škole (najmä v súvislosti s prijímaním na 8-ročné gymnáziá, výberové školy).

Ako sú rodičia pripravení konštruktívne komunikovať, partnersky vychovávať svoje deti? Aká je požiadavka spoločnosti na takéto zručnosti rodičov? Ako zvýšiť citlivosť spoločnosti, aby sa rodičovská príprava, ich pripravenosť, stala spoločensky závažnou témou?

Ďalším z dôvodov, prečo deti pri svojich problémoch obchádzajú (blízky) dospelých, býva osobnostná nezrelosť rodičov, ktorí si nevedia priznať chybu, samostatný prejav myslenia detí vnímajú ako neúctu voči autorite rodiča. V niektorých rodinách bývajú často jediným riešením konfliktov agresia, nadávky, bitka:

„Keď sa stane nejaký problém, otec to vždy, ale vždy rieši bitkou... Neporozpráva sa s nami“ (FS detí v Devte).

„Ludia nevedia, ako riešiť (partnerské) vzťahy, urážajú sa, nepoznajú stratégie výhra - výhra. Je potrebné sa to učiť“ (PK, zkladateľ a majiteľ firmy).

Rodičia často nepoznajú potrebné nástroje partnerskej komunikácie. Výchova býva redukovaná na otázky, príkazy, zákazy, odporúčania čo je potrebné robiť. Dominuje nekonštruktívna, zraňujúca kritika. U detí sa objavuje strach z reakcií rodičov, vyhybanie sa komunikácii s nimi, či zdieľaniu problémov. Zvyčajne u rodičov abscentuje uvedomovanie si príčin a dôsledkov problémov, poskytovanie otvorenej konštruktívnej spätnej väzby.

Aj rodičia, ktorí milujú svoje deti, často nevedia vyjadriť svoju lásku vhodným spôsobom. Hlavne pre nedostatok času lásku dávajú najavo množstvom vecí, peniazmi, či povolenosťou. Takejto výchove chýbajú pravidlá, nie sú jasné hranice, čo sa môže a čo už nie, deti majú chaos v hodnotách, v tom, čo je dobré a čo je zlé. Potreba láskavého, pevného vedenia detí, zvlášť

v ranom období života, je nespochybniteľná. Jej nerešpektovanie vo výchove spôsobuje dezorientáciu detí, stratu pocitu istoty a maladaptívne prejavy správania.

V súčasnosti sa pre dospelých stáva náročnejšie získať si rešpekt a autoritu u detí. Svojim zrelým správaním, konaním, si ho musia „zaslúžiť“. Nedostávajú ho nepodmienené, ako to bolo v minulosti.

Respondenti v našom prieskume ukazujú na ďalší dôsledok zaneprázdnenosti rodičov - na väčšiu rôznorodosť stravovacích príležitostí, ktorá prináša zmenu stravovacích zvyklostí detí. Z rodičov sa prenáša preberanie starostlivosti o stravovanie na samotné deti. Často dostávajú vreckové, za ktoré si podľa vlastného výberu a dostupných možností kupujú raňajky, desiatu alebo obedy.

*„Veľa deciek u nás chodí bez raňajok. Prvé čo urobia, idú do bufetu si niečo kúpiť, jedia stále to isté. Kúpia si stále tú istú obloženú bagetu, čipsy, sladkú vodu“ (FS pedagógov, Bratislava).
Ide o významnú skutočnosť, trend posilnenia samostatnosti pri získavaní jedla? Aký typ stravy si deti vyberajú, uprednostňujú? Majú deti príležitosti vyberať si zdravé potraviny?*

Mení sa aj spôsob konzumácie jedla priamo v rodine - spoločné jedlo je v mnohých rodinách zriedkavosťou. Tým zaniká ďalšia príležitosť spoločnej komunikácie a zdieľania.

„V súčasnosti sa mení aj symbolika rodiny, centrom sa stáva chladnička namiesto rodinného krbu či rodinného stola, ktorý sa už do malých panelákových domov nevmetí, teplo strieda chlad“ (JŠ, arteterapeutka, pedagogička).

Správanie sa dospelých patrí medzi najvýznamnejšie činitele pri výchove detí.

Aké príklady poskytujeme denne našim deťom? Robíme to, čo hovoríme, konáme podľa toho, čo od nich vyžadujeme? Ako podnietiť sebareflexiu rodičov a učiteľov v zmysle: „Nerobím nejakú chybu, keď má moje dieťa problém? Ako (možno) prišpiem k problému?“ Ako si pre deti cielene nájdeme čas, prejavujeme záujem o ich prežívanie, myšlienky a názory? Čo môže pomôcť rodičom identifikovať potreby detí a vhodne na ne reagovať?

3.3. Prenikanie vonkajšieho prostredia, médií, technológií do intimity rodín

Ako sme spomenuli v predchošej kapitole, prístup k počítaču a internetu majú dnes takmer všetky slovenské deti. Moderné technológie umožňujú skoro neobmedzený prístup detí k informáciám z rôznorodých oblastí, často bez vedomia a spravidzania rodičov. „Takmer tretina slovenských detí tvrdí, že rodičia sa nezaujímajú o to, čo robia na internete. Väčšina detí, až 63,5 percenta uvádza, že v rodinách nemajú pevne stanovené pravidlá na používanie internetu. Približne 20 percent tvrdí, že pravidlá síce majú, ale ich nedodržiavajú.“⁶⁷

Rodičia si často myslia, že keď je dieťa doma pri počítači alebo televízore, je v bezpečí. Vonkajší svet sa tlačí do súkromia rodín cez desiatky TV programov, reklamy, filmy, mobily, možnosti kontaktov s neznámymi ľuďmi. „Ulica“ sa tak môže dostať priamo do detskej izby. Mnohé užitočné materiály k znižovaniu rizík používania internetu môžu rodičia nájsť na www.zodpovedne.sk, podobne ako ponuku seminárov pre rodičov z okolia Bratislavy o tejto problematike.

Deti sú viac informované médiami a stále menej a menej formované rodičmi. Svoje problémy riešia chatovaním, na pokece, v svojpomocných skupinách a podobných sieťach. Práve počítač v mnohom nahrádza rodičov. „Deti sa dnes netešia, že idú domov, na intimitu domova, ale sa tešia na voľný počítač,“ poznamenáva psychologička. Deti, ktoré sú samé doma, často sledujú programy, ktoré ešte nevedia spracovať, ktorým ešte nemôžu samé porozumieť. Svedčí o tom aj príklad z arteterapeutickej praxe:

„...11-ročné dieťa, dievčatko, telesne postihnutá, sa práve vo výtvarných aktivitách zrazu začala prejavovať sexuálne, vyzývavo, ako keby bola nadmerne informovaná. Matka si zrazu uvedomila, že ju nechávala samú večer (chodila na nočné) a raz keď prišla domov, našla dcéru s jej bratrancom, ako si pozerali nejaké porno.“

Zdá sa, že pre deti môže byť ohrozujúca kombinácia nedostatku času rodičov a sprístupnenie využívania nových technológií deťom stále nižšieho veku. Odborníci sa zhodujú, že nové technológie by prinášali deťom viac poznania, úžitku, keby sa im rodičia alebo iní dôveryhodní dospelí viac venovali.

Aké opatrenia je potrebné urobiť v našej krajine na obmedzenie nadmerného množstva podnetov, obsahov, ktoré deti nevedia samostatne spracovať v ich veku? Ako je možné deti naučiť samostatne sa ochrániť, selektovať, spracovávať informácie a vplyvy, žiadať o pomoc, samostatne ju vyhľadávať? Aké podporné mechanizmy je potrebné vytvoriť na pomoc deťom, aby dokázali čeliť týmto výzvam?

⁶⁷ Gregussová, M., Kováčiková, D.: Slovenské deti a riziká virtuálneho priestoru, VUDPP, www.zodpovedne.sk, 2008.

3.4. Lepšie zručnosti, vedomosti, schopnosti detí ako majú ich rodičia, učitelia

Ide hlavne o zručnosti potrebné na zvládanie informačno-komunikačných technológií alebo vyhľadávanie informácií, komunikáciu v sociálnych sieťach, vytváranie prezentácií a pod.

Deti, ktoré vyrástli v dobe internetu, PC hier sú neporovnateľne zručnejšie v ovládaní technológií ako ich rodičia, učitelia. Pravdepodobne používajú viac intuície a sú menej stresované pri hľadaní nových ciest a využívaní možností práce na internete. Prestávajú potrebovať dospelých ako zdroj informácií, ktoré môžu samostatne, často rýchlejšie a presnejšie ako rodičia, získať z internetu. Často však nepoznajú zásady práce so získanými informáciami, nevedia narábať s autorskými právami, vyhodnocovať relevantnosť, dôveryhodnosť získaných informácií, spájať a uvedomovať si súvislosti - to sú aktuálne potreby detí v tejto oblasti.

V súčasnosti nastala mimoriadna doba, kedy sa deti nie len učia od rodičov a rovesníkov, ale deti môžu učiť svojich rodičov.

čov. Podľa výsledkov evalvácie projektu Poznaj svoje peniaze⁶⁸, spätných väzieb účastníkov, niektorí 15 -16-roční mladí ľudia sa po jeho úspešnom absolvovaní stávajú zbehlejší v manažovaní osobných financií, poznaní zásad fungovania dôchodkového systému, systému sporenia a pod. Sú schopní vysvetliť spomínané mechanizmy rodičom, ktorí popri svojej práci nie sú vždy schopní sledovať zmeny, súvisiace so spoločenskými reformami.

Vynárajú sa príležitosti, keď sa nové veci môžu učiť deti spolu s dospelými.

Ako je možné tieto situácie vzájomného učenia využívať v rodine, ako ich zakomponovať do učenia v škole? Aké podmienky je potrebné zabezpečiť?

Zdá sa, že aj tieto nové situácie hovoria za dôslednejšie uplatňovanie partnerskej komunikácie medzi deťmi a dospelými, posilňovanie facilitačných prístupov dospelých pri výchove a vzdelávaní.

3.5. Nedostatočne efektívne spôsoby vyučovania v škole

V dobe internetu, komputelizácie, v čase prebiehajúcej školskej reformy v mnohých našich školách stále dominujú „tradičné“ spôsoby vyučovania.

„Učitelia to robia tou zastaranou formou (prečítať, poznámky napísať)... učivo treba prebrať, ale takou zaujímavejšou formou“ (13-ročné dievča ZŠ).

Deti vedia porovnať svoje skúsenosti, zážitky alternatívnych, inovačných spôsobov vyučovania a tradičného spôsobu učenia. Poznajú, ktoré metódy sú zaujímavejšie, motivujúcejšie, z čoho si odnesú najviac.

„Na našej škole je dobré to ITV⁶⁹ učenie, ale teraz sa už nemôže tak učiť. No škoda, že už nie sú ITV bloky. V minulosti sme

mali takú tú hodinu, ITV blok, kde sa to rozoberalo všetko (učilo sa v súvislostiach). A teraz už nie, ale ešte stále je aktívne počúvanie, ohľaduplnosť... pravidiel“ (FS detí, ZŠ Dunajská Streda).

Používanie „tradičných“ učebných postupov predstavuje tlačenie detí do získavania a memorovania množstva informácií bez pochopenia širších súvislostí, bez prezentovania, ozrejmenia ich zmysluplnosti, využiteľnosti v živote. Dôsledkom spomínaných postupov môžu byť problémy s disciplínou, ťažšia motivácia detí k učeniu. Deti v prieskume deklarovali potrebu porozumieť tomu, čo sa učia, na základe vlastného zážitku, vyskúšania si, ako veci fungujú s následnou diskusiou, kde majú možnosti pýtať sa, vytvárať a zdieľať vlastné úsudky. Deti v prieskume viackrát ocenili

⁶⁸ Nadácia a pre deti Slovenska (NDS), Junior Achievemnet, Citigroup, 2001, od 2006 NDS, Salve Foundation.

⁶⁹ ITV/vysoko efektívne učenie, experimentálne overený inovačný program prinášajúci do tried pozitívnu sociálnu atmosféru, učenie podľa integrovaného kurikula, spolupracujúce učebné stratégie s možnosťou výberu. Odborným garantom implementácie programu je Asociácia S. Kovalikovej-Vzdelávanie pre 21. storočie na Slovensku.

aj priebeh fokusových skupín, príležitosť diskutovať, vymeniť si názory, ako aj záujmom o ich názory.

Podľa vyjadrení niektorých rodičov, je potrebné zamedziť netaktné postupy, ktoré sa ešte v školách vyskytujú, keď učitelia nútia deti odkrývať ich intímne priestory. Hlavne pri preberaní tém súvisiacich so vzťahmi chlapcov a dievčat, sexualitou. Zdá sa, že na citlivé preberanie týchto tém v škole nie sú všetci učitelia adekvátne pripravení. Potreby detí v tejto oblasti narastajú v súvislosti s novými možnosťami získavania informácií. Ani rodičia sa zatiaľ týmto úlohám nedokážu venovať vhodným spôsobom :

„Rodičia sa s deťmi o sexe nerozprávajú. Rodia pomaly 10-ročné deti. Mám 11-ročnú neter, ktorá už mala sex. Nevie o sexe takmer nič. So mnou sa rodičia rozprávali, vedela som čo je menštruácia, kedy môžem otehotnieť. Teraz to deti nevedia“ (rozhovor s matkou, klientkou programu Chrán sa sám).

Systematické riešenie potreby detí mať veku primerané informácie o sexuálnom správaní, diskutovať s dôveryhodnou osobou zatiaľ chýba. Výzvou pre všetkých zainteresovaných zostáva hľadanie spôsobov ako uplatniť možnosť výberu spôsobu vzdelávania sa v tejto oblasti (pre deti aj pre rodičov).

Ako podnietiť spoluprácu dôležitých dospelých (rodičov, učiteľov, vedúcich krúžkov, klubov...) v tejto oblasti?

V súvislosti s nevhodným učebným štýlom učiteľov sa v prieskume objavovali zmienky o hrubom vyjadrovaní sa učiteľov. Ich agresívne správanie môže hovoriť o bezmocnosti pri riešení problémov s deťmi, chýbajúcich zručnostiach pre kooperatívne riešenie konfliktov. Hlavne deti v zložitých životných situáciách, ktoré sa cítia osamelé, frustrované a nepochopené, ktoré sú vystavené množstvu nezrozumiteľných obsahov z elektronických médií, môžu byť pre učiteľov ťažko zvládnuteľným problémom.

„Deti sú dnes také agresívne voči učiteľom. Keď dostanú poznámku, proste vybuchnú a začnú na učiteľa vrieskať... proste vulgárne“ (FS detí, ZŠ Dunajská Streda).

Pri riešení náročných situácií je vždy potrebné investovať čas do počúvania detí:

„Zaoberal som sa deťmi, ktoré na subjektívnej úrovni prežívali komunikačné problémy vo vzťahu k svojmu okoliu... Pre rie-

šenie týchto problémov bolo najefektívnejšie, keď som posilňoval sebauvedomenie detí tým, že som ich naozaj počúval, venoval som sa každému detailu z toho, čo mi chceli odovzdať a reagoval som v súvislosti s komunikovanou témou prirodzene a otvorene... bral som ich problémy s plnou vážnosťou, reagoval som na ne s nasadením, ktoré si vyžadujú rozhovory na dôležité témy, podporoval som tým ich vieru v seba, vieru v ich vlastné bytie. V podstate je to jednoduché. Stačí sa zamerať na dieťa a s úprimným záujmom proste počúvať“ (AP, dirigent, skladateľ, občiansky aktivista).

Ďalšie možnosti predstavujú školské projekty kooperatívneho riešenia konfliktov, kde sa deti aj učitelia učia potrebné vedomosti, zručnosti.⁷⁰ Ukazuje sa, že vzdelávanie učiteľov, výmeny skúseností či odborná pomoc kolegov, špecialistov, sú nevyhnutnosťou.

Kto a čo môže urobiť v tejto oblasti? Akú politiku v tejto oblasti má robiť štát, samospráva, MVO, školy samotné?

Na základe informácií z prieskumu sa zdá, že sa častejšie objavujú problémy v komunikácii rodičov a učiteľov. Respondenti konštatujú absenciu nastavenia na spoluprácu u rodičov aj učiteľov pri hľadaní riešení problémov detí. Dospelí aj deti konštatujú nárast agresívneho správania detí, jeho razancie, ľahkej emocionálnej vznetlivosti na oboch stranách.

Aké sú príčiny týchto javov? Čo je možné a potrebné urobiť?

Moderné technológie učenia a vyučovania

Je potešiteľné, že do slovenských škôl postupne prenikajú moderné digitálne technológie (http://provek.fns.uniba.sk/archiv/33/video/video_01.wmv), ktoré reagujú na potreby detí - pracovať s obrazmi, diskutovať, prejavovať vlastnú aktivitu pri riešení úloh, tvorbe prezentácií, filmov - využívajú digitálnu tabuľu, videokonferencie a pod. Motivačnú silu médií iné metódy učenia v škole málokedy dosahujú. Samotný vyučovací obsah situáciu ešte sťažuje, pretože niekedy býva pre učiteľov priveľmi ťažké ukázať deťom, na čo im to, čo práve preberajú, bude v živote dobré, kde to môžu použiť - zmysluplnosť učenia.

V súčasnosti, keď mnohé rodiny zápasia s nedostatkom času na výchovu detí, škola sa pre mnohých rodičov stala

⁷⁰ Piovarčiová, T.: Kooperatívne riešenie konfliktov na škole. In: Vedenie školy. Bratislava: Raabe, 2001.

miestom na opatrovanie detí, keď pracujú. Tradičné fungovanie mnohých škôl v strohých režimoch však ťažko môže reagovať na potreby detí učiť sa a rásť.

Ako sa s týmito skutočnosťami vyrovnáva súčasná škola?

Pedagógovia konštatujú nárast významu budovania bezpečného a podporujúceho prostredia v škole, pozitívnej sociálnej klímy.

„V čase, keď sa rozpadajú inštitúcie, napr. rodina, môže ale nemusí narásť vplyv školy, lebo škola môže aspoň sčasti niektoré veci substituovať. To znamená, že škola nerovná sa vyučovanie, ale že škola je prostredie. To prostredie môže do určitej miery pomôcť študentom, deťom, ktoré sú z dysfunkčných rodín“ (FS pedagógov, Bratislava).

Ukazuje sa, že školu dnes niektorí rodičia a deti vnímajú ako „tréningové centrum“, kde majú deti získať vedomosti, kontakty. Cieľom rodičov a následne aj detí sa tak stáva individuálny úspech. Škola ťažšie vedie, vychováva svojich žiakov k prosociálnosti, spolupráci, pomoci.

„Deti sú dnes tak zamerané na seba. Ja. Spolupráca, práca v skupine sa stáva veľkým problémom...“ (FS pedagógov, Bratislava).

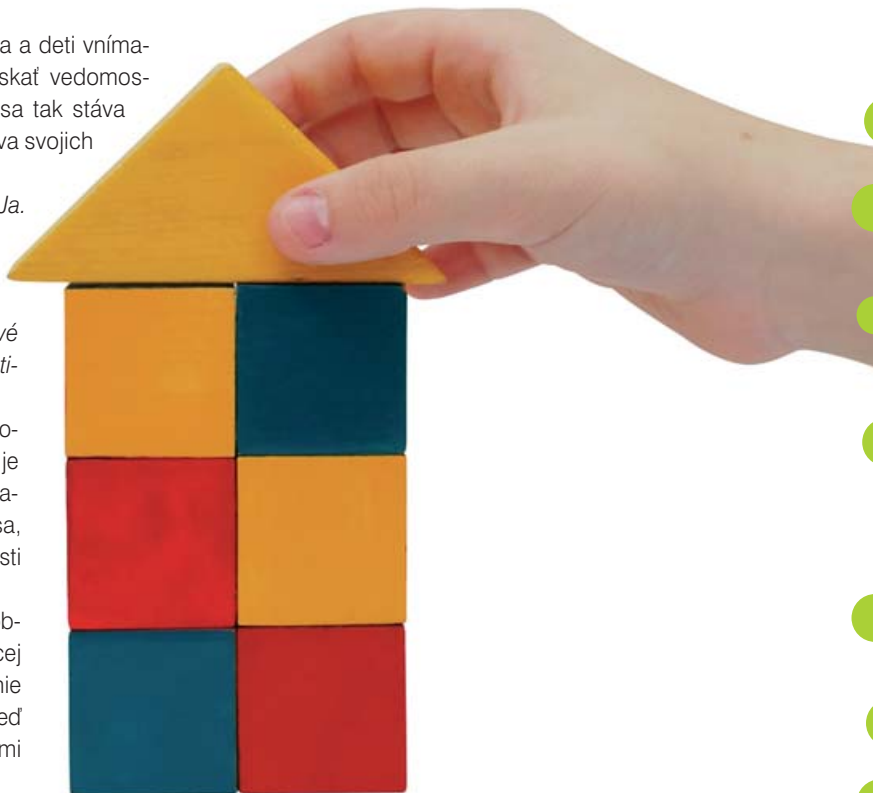
„Kedysi neboli také vzťahy medzi ľuďmi. Teraz keď má niekto pomôcť, nie je to po prvé zadarmo“ (14-ročný chlapec, FS detí CPPP, Bratislava).

Výskumy⁷¹ ukázali, že zručnosti pre spoluprácu, ďalšie sociálne a osobné kompetencie je potrebné v škole cielene kultivovať, učiť sa s rovnakou dôležitosťou ako pravopis či rovnice. Zdá sa, že naliehavosť sociálneho učenia v súčasnosti narastá.

Požiadavka na rozvoj sociálnych a osobných kompetencií sa stala aj súčasťou prebiehajúcej školskej reformy (Školský zákon, 2008), avšak nie sú dopracované stratégie na jej dosiahnutie, aj keď v minulosti práve MVO prišli s viacerými iniciatívami tohto druhu⁷².

Kto sa podujme na túto výzvu? Ako bude podporená zdrojmi?

Potreba zmysluplnosti učenia v škole, potreba podporujúceho, bezpečného prostredia pri učení posúva tradičné vnímanie školy ako prípravy na budúci život smerom k vnímaniu školy ako miesta, kde dieťa každodenne prežíva zaujímavý a zmysluplný život, kde má príležitosť osobnostne rásť, byť iniciatívnym členom komunity.

⁷¹ Marušincová, E. a kol: 2001, Záverečná správa z experimentálneho overovania programu Integrované tematické vyučovanie (ITV) na ZŠ J. A. Komenského na Majerníkovej 60 v rokoch 1992 –2001, ŠPÚ, Bratislava.

⁷² Súbor nástrojov na podporu pedagogických inovácií, 2007, MŠ SR, Iuvanta, ŠPÚ, Nadácia pre deti Slovenska, Bratislava.

3.6. Škola prestáva byť centrom trávenia voľného času detí

V pôsobení školy sa v súčasnosti prejavuje jej absencia v roli tradičného sprostredkovateľa trávenia voľného času detí.

„Deti by mali mať aspoň na jeden krúžok, ale rodičia by ich mali nechať vybrať si podľa toho, čo deti bavi“ (FS detí, ZŠ Bratislava).

Z prieskumu vyplynulo nasledovné:

- ❖ Rodičia majú predstavu pravidelných krúžkov pre deti, ktorú školy v adekvátnej miere neposkytujú.
- ❖ V školách nie sú propagované voľnočasové aktivity občianskych združení. Školy často náhodne spolupracujú s inštitú-

ciami v komunite, chýbajú im stratégie na rozvoj spolupráce pri vytváraní deťom priateľskej komunity.

- ❖ Ponuka trávenia voľného času je pre deti málo atraktívna. Deti zdôrazňujú chýbanie aktivít, pri ktorých môžu osobne poznávať nových ľudí, nové prostredia, vyberať si aktivity, činnosti.

Ako naplniť potrebu detí získavať nové skúsenosti, osobne poznávať nových ľudí, byť súčasťou skupiny, byť v partii, byť súčasťou niečoho väčšieho v súlade s pozitívnymi hodnotami? Táto potreba je urgentná. Čo pre to môže urobiť škola, komunita, samospráva či štátne orgány?

3.7. Nevyváženosť výchovy k detským právam

Na Slovensku je v súčasnosti výchova k ľudským a detským právam súčasťou občianskej výchovy. V súvislosti uplatňovaním detských práv sa v prieskume vyskytli názory, najmä z radov učiteľov, že deti sú si viac vedomé svojich práv ako vedene k zodpovednosti. Zaznamenali sme trend nárastu, sebaupradzovania sa detí vo vzťahoch k dospelým. V prieskume sme tiež zaznamenali názory, že deti majú dnes menej povinností pri fungovaní domácnosti, hlavne v mestách sa menej podieľajú na domácich prácach. V školskom prostredí sa deti pri požiadavkách učiteľov na udržiavanie čistoty, poriadku v triede, škole odvolávajú na povinnosti dospelých, napr. upratovačiek v škole.

Je malé zapájanie detí do chodu domácnosti odrazom menšej potreby pomoci, alebo nevieme vhodnou formou zapájať detí do spoločných činností? Ako vytvárať rovnováhu medzi právami a povinnosťami? Ako zachovať mieru v dávaní a braní pri výchove?

Príkladom vyvázenejšieho prístupu k právam detí je aj prevádzkovanie Združenej linky pomoci. Ide o príklad skutočne potrebnej iniciatívy. Združená linka pomoci vznikla spojením Linky detskej istoty Unicef a linky pomoci projektu Zodpovedne. Poskytuje poradenstvo, podporu a pomoc nielen deťom, ale aj rodičom, pedagógom a iným záujemcom pri problémoch a výchove detí (zvlášť s ohrozeniami pri používaní internetu). Deti aj dospelí tak majú rovnaké šance žiadať poradenstvo, pomoc.

3.8. Rozpady susedských väzieb

Na Slovensku sa v poslednom desaťročí prejavuje nárast individualizmu, uzavretosti rodín. Často nepoznáme susedov v paneláku, nezdravia sa ľudia zo susedstva. Oslabila sa úloha susedskej pomoci a spolupráce, prirodzenej kontroly, dohľadu nad správaním a bezpečnosťou detí nielen v meste, ale aj na

vidieku. Dospelí prestávajú poskytovať neznámych deťom spätnú väzbu na ich správanie. Popri chýbaní rodičov vo výchove detí stále viac absentuje aj vplyv komunity.

Istou náhradou za rozpadajúce sa susedské komunity sú dnes materské centrá (MC). Sieť materských centier, ktoré

poskytujú podporu rodičom, najmä matkám na materskej dovolenke, zohráva pozitívnu úlohu pri vytváraní priestoru pre spoločné trávenie času detí a rodičov. Stretnutia v materských centrách sú aj príležitosťou na výmenu skúseností z výchovy detí a poskytujú aj deťom bezpečné prostredie pre socializáciu. Deti, ktoré navštevujú MC sú pripravené na pobyt v materskej škole či škole. „Sú zhovorčivejšie, nebojácnejšie, aktívnejšie a iniciatívnejšie, samostatnejšie, prispôsobivejšie.“⁷³

MC poskytujú deťom príležitosť nadviazať kontakty nielen s ďalšími deťmi, ale aj ich rodičmi. „MC prebúdajú záujem návštevníkov aj o veci, o ktoré sa predtým nezaujímali, ide hlavne o komunitné dianie, problematiku rodiny, tretí sektor.“⁷⁴

Viaceré príklady ako posilniť občiansku participáciu na živote v komunite môžeme nájsť v severských krajinách, ktoré slúžia ako model pre fungovanie komunít u nás. V meste Stará Turá funguje od roku 2005 nórsky projekt miestnej polície a rodičov dobrovoľníkov - Nočné havrany. V projekte dospelí dobrovoľníci poskytujú pomoc a ochranu deťom v meste počas víkendových nocí. Táto iniciatíva polície je však ojedinelým príkladom svojho druhu na Slovensku.

Programy komunitnej spolupráce s cieľom vytvárať deťom priateľskú komunitu sa zatiaľ vyskytujú ojedinele (napr. fungovanie osadníkov v dedinke Zaježová) a sú väčšinou zatiaľ len plánmi iniciatívnych aktivistov.

Čo možno urobiť pre podporu podobných iniciatív a ich rozšírenie?

Obmedzenie voľného a bezpečného pohybu detí

Jednou z funkcií rodiny je aj ochrana detí a ich príprava na komunikáciu s vonkajším svetom. Rodina má pripraviť dieťa na styk s cudzími ľuďmi, na začlenenie do života komunity, na zdieľanie praktického života s inými ľuďmi.

Pre rodičov nie je jednoduché nájsť vyvážené spôsoby kontroly svojich detí a súčasne zaistiť ich bezpečnosť, zvlášť vo veľkých mestách. Deti, najmä mladšie, preto trávajú oveľa viac

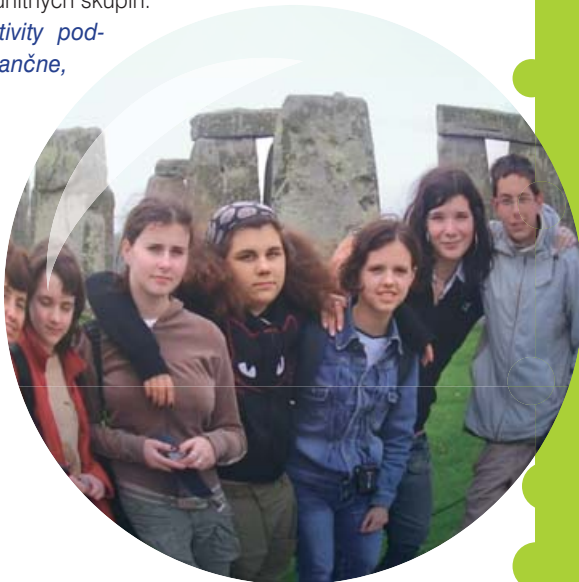
času ako v minulosti doma, u kamaráta, v krúžkoch a kluboch alebo v iných uzavretých priestoroch. Vznik uzavretých bytových blokov, ulíc, sídlisk, nedostatok bezpečných a stimulujúcich ihrísk ešte viac uzatvárajú deti v ich domovoch.

Neuspokojená túžba detí po slobode a samostatnosti, ktorá im je prirodzená, môže vplyvom týchto životných podmienok rásť, ako tomu nasvedčujú niektoré vyjadrenia respondentov: „Aspoň u tých starších strašne rýchlo nastupuje túžba po nezávislosti. Chcú čo najskôr odísť z domu, čo najskôr byť nezávislí, čo najskôr zarábať peniaze... hlavne aby boli nezávislí...“ (FS pedagógov, Bratislava.)

Ako harmonizovať naplnenie potreby bezpečia a objavovania a voľného pohybu?

Vynárajú sa snahy MVO a niektorých škôl poskytnúť takéto príležitosti voľným združeniam detí a mladých, peer skupinám. Po mnohých rokoch sa koncom 90-tych rokov minulého storočia znovu obnovila činnosť skautov. Aj tu existuje priestor pre rôzne komunitné programy a prepájanie aktivít školy, neziskových organizácií a komunitných skupín.

Ako tieto aktivity podporovať finančne, personálne, priestorovo?

⁷³ Výskumná správa „Dopadová štúdia o materských centrách na Slovensku“, 2008, Únia materských centier, Agentúra Krajinka, Bernard van Leer Foundation. Dotazníkový prieskum.

⁷⁴ Výskumná správa „Dopadová štúdia o materských centrách na Slovensku“, 2008, Únia materských centier, Agentúra Krajinka, Bernard van Leer Foundation.

Zhrnutie, námety a podnety

Skutočnosť, že vplyv tradičných sprostredkovateľov výchovy klesá aj na Slovensku, je zrejme. Pôsobenie náhradných sprostredkovateľov je problematické (hlavne TV a internetu). O elimináciu niektorých dôsledkov, ich prevenciu, sa snažia jednotlivci, iniciatívy rodičia, učitelia, projekty MVO, luventa, projekt Ministerstva vnútra SR, Unicef, eSlovensko⁷⁵. Je potrebné ich posilňovať, podporovať a rozvíjať – to je úloha pre vládu, samosprávu, komunity, školy a jednotlivcov, ktorí pracujú s deťmi a mládežou.

Podmienky pre život detí v rodinách a komunitách sú stále náročnejšie. V dôsledku zväčšujúcej sa pracovnej vyťaženia rodičov, stresu, rozpadu tradičnej viacgeneračnej rodiny a susedských vzťahov. Deti často pociťujú osamelosť, hľadajú poradcov, priateľov vo svojom blízkom reálnom aj virtuálnom okolí. Nie vždy nachádzajú tých dôveryhodných, pomáhajúcich. Deti v niektorých oblastiach predbiehajú znalosťami svojich rodičov aj učiteľov, menia sa tradičné vzťahy medzi deťmi a dospelými. Pri partnerskom prístupe, vedení dospelými sú zvyčajne viac spolupracujúce, ochotné zdieľať hodnoty dospelých. Pre svoj zdravý rast potrebujú bezpečné, láskyplné prostredie, porozumenie, zmysluplné činnosti a rešpektovanie (hlavne ich základných) potrieb.

Dieťa však potrebuje najmä vzdelaných, zreých dospelých, ktorí sú ochotní venovať mu svoj čas, keď to potrebuje. Ako aktuálna úloha vystupuje posilnenie role rodičov, školy, komunity pri poznávaní sveta a učení sa fungovať v ňom.

Ako možno posilniť vplyv tradičných sprostredkovateľov výchovy? Ako eliminovať problematickosť nových sprostredkovateľov? Čo je pre to potrebné urobiť? Kto to môže, má urobiť?

Na základe získaných informácií možno formulovať nasledovné podnety:

- ♦ Vnímať deti, komunikovať s nimi s rešpektom ako s partnermi, schopnými vyjadrovať svoje potreby a pri partnerskom vedení spolupracovať na riešení problémov života rodiny, školy, komunity.
- ♦ Podnietiť spoločenskú diskusiu rodičov, odborníkov o význame rodičovskej výchovy a prípravy dospelých na rodičovskú úlohu.
- ♦ Poskytnúť príležitosti na vzdelávanie rodičov, aby dokázali vytvárať pre deti láskyplné, rešpektujúce prostredie (kde dospelí deti akceptujú a počúvajú, spolu s deťmi vytvárajú pravidlá spoluzitia, rozumejú ich prežívaniu, poznajú ohrozenia detí v súčasnom svete, vedia ako s nimi pracovať...).
- ♦ Vzdelávanie k detským právam uskutočňovať neformálne, nielen na úrovni poznatkov. Ich implementáciu do bežného života uskutočňovať v súlade preberaním zodpovednosti.
- ♦ Nastavovať pracovné podmienky, tvoriť sociálnu politiku s ohľadom na zvýšenie možnosti angažovanosti rodičov vo výchove detí (vytváranie rovnováhy medzi pracovným a rodinným životom).
- ♦ Podporovať (materiálne, politicky, personálne) systematickú spoluprácu škôl a MVO, prepájať formálne a neformálne vzdelávanie na pôde školy.
- ♦ Podporovať spoluprácu škôl a komunity pri zabezpečovaní činností a programov v súvislosti s vyučovaním a spoločenským životom školy (spolupráca s MVO na projektoch školy, tried, podpora peer programov, zapájanie zdrojových ľudí z komunity do vyučovania...).
- ♦ Vzdelávať učiteľov v programoch, kde získajú kompetencie vytvárať bezpečné prostredie podporujúce efektívne učenie.
- ♦ Hľadať efektívne spôsoby spolupráce rodičov a učiteľov, hľadať inšpirácie v overených domácich i zahraničných projektoch. Vytvoriť podmienky pre spoluprácu rodičov a učiteľov v prospech detí.
- ♦ Rozvíjať a podporovať programy komunitnej spolupráce pri vytváraní deťom priateľskej komunity, ktoré obsahujú inováčné formy vzdelávania detí, zmysluplné trávenie voľnočasových

aktivít, bezpečnosť detí v komunite, ďalšie reakcie na potreby detí v danej komunite.

- ◆ Podporovať fungovanie deťom priateľskej školy v komunite (materiálne, politicky, personálne).
- ◆ Vytvoriť bezpečné, pestré, podnetné prostredie pre deti mimo školy, v ktorom sú dospelí k dispozícii a deti sa môžu s dôverou na nich obrátiť, porozprávať o denných starostiach. Deti tu tiež majú príležitosť venovať sa zmysluplnej činnosti či relaxu.
- ◆ Čerpať zo zahraničných skúseností, realizovať projekty podporujúce výmeny skúseností pri zvládaní nových skutočností a reagovaní na nové potreby detí.
- ◆ Podporovať výskumy v súvislosti s novo sa vynárajúcimi potrebami detí, so zapojením detí a odborníkov z rôznych oblastí.

Príloha č. 1

Opatrenia zamerané na podporu a realizáciu Dohovoru

Pokrok v jednotlivých politikách je badateľný, za najvýznamnejšie možno považovať v kontexte Záverečných odporúčaní Výboru OSN pre práva dieťaťa opatrenia v nasledujúcich oblastiach:

◆ Oblasť rodinného práva - zákon č. 36/2005

Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

(ďalej len „Zákon o rodine“) nadobudol účinnosť 1. apríla 2005, zásada najlepšieho záujmu dieťaťa, alebo prihliadania na záujem dieťaťa je imanentná v celom Zákone o rodine rovnako ako v Občianskom súdom poriadku či Občianskom zákonníku. V súlade s touto zásadou musia konať tak rodičia ako aj štát. Rodičia sú povinní vykonávať svoje rodičovské práva a povinnosti tak, aby chránili záujem maloletého dieťaťa. Súd môže dokonca priznať rodičovské práva a povinnosti vo vzťahu k osobnej starostlivosti o maloleté dieťa aj maloletému rodičovi dieťaťa staršiemu ako 16 rokov, ak je to v záujme maloletého dieťaťa. Názoru maloletého dieťaťa musí byť venovaná náležitá pozornosť zodpovedajúca jeho veku a rozumovej vyspelosti.

◆ Oblasť trestného práva - zákon č. 305/2005

Z. z. Trestný zákon, účinný od 1. januára 2006 znížil hranicu trestnej zodpovednosti na 14 rokov. Nepodmienečný trest odňatia slobody môže súd uložiť mladistvému iba za podmienky, že by vzhľadom na okolnosti prípadu, osobu mladistvého alebo vzhľadom na predtým uložené opatrenia uloženie iného trestu zjavne nevedlo k dosiahnutiu účelu trestu. Zákon rozšíril možnosť výmery trestu odňatia slobody pod dolnú hranicu trestnej sadzby bez akýchkoľvek obmedzení a ustanovil široké spektrum možností odklonu od trestu, resp. alternatív k výkonu trestu odňatia slobody. „V Trestnom zákone sú uvedené skutkové podstaty napr. trestného činu znásilnenia, sexuálneho násillia, sexuálneho zneužívania, odloženia dieťaťa, opustenia dieťaťa, zanedbania povinnej výživy, týrania blízkej osoby a zverenej osoby, ohrozovania mravnej výchovy mládeže, výroby, rozširovania a prechovávanía detskej pornografie a ohrozovania mravnosti. Trestný zákon obsahuje aj skutkovú podstatu trestného činu obchodovania s deťmi (§§ 180-181), a v §§ 209-210 trestný čin únosu.

♦ **Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok**, účinný od 1. januára 2006 upravuje osobitné konanie proti mladistvým. Mladistvý musí mať napríklad obhajcu už po vznesení obvinenia, do väzby ho možno vziať iba vtedy, ak jej účel nemožno dosiahnuť inak, aj keď sú tu zákonné dôvody na vzatie do väzby, hlavné pojednávanie a verejné zasadnutie o dohode o vine a treste nemožno konať v jeho neprítomnosti, a podobne. Podľa novej právnej úpravy sa na začatie, respektíve pokračovanie v trestnom stíhaní nevyžaduje pri trestných činoch násillia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi, obmedzovania osobnej slobody, vydierania, porušovania domovej slobody a znásillnenia (ak je poškodený vo vzťahu k páchatelovi manželom alebo druhom) súhlas poškodeného.⁷⁶ Oblasť domáceho násillia, zneužívania a zlého zaobchádzania vrátane telesných trestov je sledovaná pracovníkmi zaradenými na odboroch všeobecnej kriminality úradov justičnej a kriminálnej polície krajských a okresných riaditeľstiev Policajného zboru, ktorí sa zaoberajú problematikou trestnej činnosti mládeže a páchanej na mládeži, vedú si o nej prehľad a vykonávajú prevenciu v spolupráci s policajnými preventistami.

♦ **Oblasť sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately** - zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, účinný od 1. septembra 2005, podstatne rozšíril možnosti práce s klientom, vytvoril o. i. podmienky na predchádzanie krízovým situáciám v rodinách, na zabezpečenie rovnocenného náhradného prostredia deťom v prípade, že nie sú vychovávané v prirodzenej rodine. Upravuje pôsobnosť štátu a samosprávy a posilňuje pôsobenie neštátnych subjektov. Opatrenia sa vykonávajú pre každé dieťa, ktoré má na území Slovenskej republiky obvyklý pobyt, alebo sa tu zdržiava bez sprievodu zákonných zástupcov, príbuzných alebo osoby, ktorá je podľa práva alebo zvyku za dieťa zodpovedná, a taktiež pre dieťa, ktoré je občanom Slovenskej republiky

a nachádza sa bez sprievodu na území iného štátu. Opatrenia sa vykonávajú v prirodzenom rodinnom, v náhradnom rodinnom, v otvorenom prostredí a v prostredí utvorenom a usporiadanom na výkon opatrení – zariadeniach⁷⁷, a to aj pre rodičov detí, prípadne iných zákonných zástupcov detí a pre iné plnoleté fyzické osoby. Orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately je povinný vo všetkých prípadoch, kedy sa prijímajú rozhodnutia týkajúce sa detí, poskytnúť dieťaťu potrebnú pomoc, informovať ho, vypočúť jeho názor (napr. pri rozhodovaní o výchovných opatreniach, pri spracovaní plánov výchovného opatrenia, pri jeho priebežnom i celkovom vyhodnotení, pri spracovaní plánu sociálnej práce s dieťaťom a jeho rodinou a pod.).

MPSVR SR spracovalo a realizovalo rezortný „Akčný plán na zabezpečenie ochrany ohrozených detí na roky 2005-2006“, ktorý stanovoval základné úlohy súvisiace s implementáciou novej právnej úpravy do praxe, pričom sa prioritne zameriaval na oblasť predchádzania vyňatiu dieťaťa z rodiny, náhradnej starostlivosti a osvojeniu. Dopady právnej úpravy sú priebežne monitorované so všetkými zúčastnenými subjektami, výsledky a skúsenosti budú premietnuté v pripravovanej novele právnej úpravy.

♦ **Oblasť antidiskriminácie - zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov** predstavuje všeobecnú zákonnú úpravu dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania, popri všeobecných ustanoveniach o rovnosti obsiahnutých v Ústave Slovenskej republiky. Týmto zákonom boli novelizované ustanovenia iných všeobecne záväzných právnych predpisov⁷⁸, ktoré už pred prijatím antidiskriminačného zákona upravovali zásadu rovnakého zaobchádzania (resp. zákaz diskriminácie). Novela antidiskriminačného zákona v r. 2007 reagovala predovšetkým na dve

⁷⁶ Týmto sa malo zamedziť prípadom tzv. „domáceho násillia“, kde poškodený často pod tlakom páchatela, ktorým bol práve rodič alebo manžel, svoj súhlas s trestným stíhaním stiahol alebo ho neudelil vôbec.

⁷⁷ Riešeniu problematiky násillia je v právnej úprave venovaný osobitný priestor (napr. povinnosť obce organizovať alebo sprostredkovať účasť na programoch zameraných na pomoc deťom a plnoletým fyzickým osobám ohrozeným správaním člena rodiny, členov rodiny alebo správaním iných osôb a na programoch zameraných na plnoleté fyzické osoby, ktoré svojím správaním ohrozujú členov rodiny). Na účely poskytovania špeciálnej pomoci týraným, pohlavne a inak zneužívaným deťom v prípadoch, kedy bolo potrebné dieťa vyňať z rodinného prostredia a je tak potrebné vzhľadom na výsledky diagnostiky, sú v detských domovoch zriadené samostatné skupiny. Na účely pomoci deťom a plnoletým fyzickým osobám, ktoré sa nachádzajú v krízovej situácii slúži krízové stredisko. V SR je však zriadených len 28 krízových stredísk s celkovou kapacitou 514 miest (pobytového charakteru), z toho 13 je zriadených samosprávou a 15 neštátnymi subjektmi. Rovnaká pozornosť je venovaná problematike násillia páchaného na ženách. Okrem iných aktivít Slovenská republika realizuje i kroky v inštitucionálnom riešení – k 1. 4. 2007 bol na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR zriadený osobitný útvar – odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, okrem toho sa zriadila Rada vlády pre rodovú rovnosť a rovnosť príležitostí.

⁷⁸ Zákony uvedené v čl. III až XXII antidiskriminačného zákona boli novelizované spôsobom zakotvenia priameho odkazu na uplatnenie všeobecnej právnej úpravy zásady rovnakého zaobchádzania obsiahnutej v antidiskriminačnom zákone. Vo vzťahu k antidiskriminačnému zákonu tak predstavujú špeciálnu právnu úpravu (lex specialis) dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania.

formálne oznámenia Komisie Európskych spoločenstiev (Komisia) vo veci neúplnej alebo nesprávnej transpozície smernice Rady 2000/43/ES a smernice Rady 2000/78/ES so zámerom dokončiť úplnú transpozíciu týchto dvoch smerníc v zmysle pripomienok Komisie. Ďalšia novelizácia priniesla rozšírenie ochrany pred diskrimináciou z jednotlivých dôvodov na všetky oblasti určené zákonom (a smernicami), na úpravu definície sexuálneho obťažovania, na možnosť prijímania dočasných vyrovnávacích opatrení, ale aj na spresnenie niektorých aspektov procesnej stánky ochrany pred diskrimináciou a došlo k úplnej transpozícii aj ďalších európskych smerníc⁷⁹. Došlo zároveň k ďalšiemu rozšíreniu právomocí Slovenského národného strediska pre ľudské práva („Equality Body“) o oprávnenie vykonávať nezávislé zisťovania vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania. Na novelizáciách antidiskriminačného zákona pracovala medzirezortná komisia zložená zo zástupcov jednotlivých rezortov, ktorá bola v rámci druhej novelizácie rozšírená o zástupcov Slovenského národného strediska pre ľudské práva, Národnej banky Slovenska, Slovenskej asociácie poisťovní a členky reprezentujúce verejnosť.

♦ **Daňový bonus** - v súčasnosti platný zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o dani z príjmov“), ktorý s účinnosťou od 1.1.2004 nahradil dovtedy platný zákon č. 366/1999 Z. z. v znení neskorších predpisov, v § 33 upravuje uplatňovanie daňového bonusu. S účinnosťou od 1.1.2004 tak daňový bonus nahradil dovtedy uplatňovaný spôsob zníženia základu dane podľa § 12 ods. 1 písm. b) zákona č. 366/1999 Z. z. o daniach z príjmov v znení neskorších predpisov, a to nezdaniteľnú časť základu dane na vyživované dieťa žijúce v domácnosti s daňovníkom.

Zo znenia § 33 zákona o dani z príjmov vyplýva, že daňovník, ktorý v zdaňovacom období mal zdaniteľné príjmy podľa § 5 (príjmy zo závislej činnosti) aspoň vo výške 6-násobku minimálnej mzdy, alebo ktorý mal zdaniteľné príjmy podľa § 6 (príjmy z podnikania, inej samostatnej zárobkovej činnosti a z prenájmu) aspoň vo výške 6-násobku minimálnej mzdy a vykázal základ dane (čiastkový základ dane) z príjmov podľa § 6, si môže v zdaňovacom období uplatniť

daňový bonus na každé vyživované dieťa žijúce v domácnosti s daňovníkom. Súčasná výška daňového bonusu pripadajúca na mesiac je 555 Sk. Vzhľadom na prechodné ustanovenie § 52 ods. 48 zákona o dani z príjmov sa od 1.7.2008 daňový bonus zvyší rovnakým koeficientom a za rovnaké kalendárne mesiace zdaňovacieho obdobia ako suma životného minima. Z predmetného prechodného ustanovenia vyplýva, že od roku 2007 sa daňový bonus mení (zvyšuje) pravidelne k 1. júlu príslušného kalendárneho roka.

Poznamenávame, že daňový bonus je ustanovený v zákone o dani z príjmov ako jeden z motivačných faktorov zamestnania sa a zároveň slúži na podporu rodín s deťmi.

♦ **použitie podielu zaplatenej dane na osobitné účely** - zo súčasného znenia zákona o dani z príjmov vyplýva, že daňovník, fyzická osoba a aj právnická osoba, môže poskytnúť podiel zaplatenej dane z príjmov vo výške 2 % na podporu športu detí, mládeže, vzdelávania, ale napríklad aj na ochranu a podporu zdravia, na poskytovanie sociálnej pomoci, na ochranu ľudských práv.

♦ **nepriame dane** - v oblasti nepriamych daní sa v podmienkach Slovenskej republiky neaplikujú žiadne priame úľavy zamerané špeciálne na deti, nakoľko v tejto oblasti neexistuje priestor pre systémovú podporu detí a ochranu ich práv. Ako nepriamu podporu vzdelania a voľnočasových aktivít detí je však možné chápať zníženie sadzby dane z pridanej hodnoty 10 % zo základu dane, ustanovenú v čl. I bode 56 zákona č. 593/2007 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 222/2004 Z. z. o dani z pridanej hodnoty v znení neskorších predpisov, ktorá sa s účinnosťou od 1. januára 2008 vzťahuje aj na tovary s číselným kódom 4903 00 00 Spoločného colného sadzovníka „Obrázkové knižky, predlohy na kreslenie alebo maľovanie pre deti“.

♦ **Ochrana detí pred násilím plyncim z masovokomunikačných prostriedkov** - od 1. januára 2008 nadobudol účinnosť zákon č. 343/2007 Z. z. o podmienkach evidencie, verejného šírenia a uchovávaní audiovizuálnych diel, multimedialných diel a zvukových záznamov umeleckých výkonov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (audiovizuálny zákon) a vyhláška Ministerstva kultúry SR, ktorou sa ustanovujú podrobnosti

⁷⁹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2002/73/ES z 23. septembra 2002, ktorou sa mení a dopĺňa smernica Rady 76/207/EHS z 9. februára 1976 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky.
-Smernica Rady 86/378/EHS z 24. júla 1986 o uplatňovaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v zamestnaneckých systémoch sociálneho zabezpečenia v znení Smernice Rady 96/97/ES z 20. decembra 1996.

o jednotnom systéme označovania audiovizuálnych diel, zvukových záznamov umeleckých výkonov, multimediálnych diel, programov alebo iných zložiek programovej služby a spôsobe jeho uplatňovania. Cieľom novej právnej úpravy je ochrana maloletých pred nevhodnými obsahmi všetkých zložiek programovej služby s ohľadom na osobitosti jednotlivých vekových skupín, zvýšenie informovanosti verejnosti a rodičov o ponúkaných audiovizuálnych obsahoch a zjednotenie spôsobu označovania. Ministerstvo kultúry SR vykonáva dohľad nad povinnosťou výrobcov a distribútorov určiť vekovú vhodnosť a Slovenská obchodná inšpekcia vykonáva dohľad nad zverejňovaním vekovej vhodnosti audiovizuálnych diel a multimediálnych diel, dohľad nad zabezpečením obmedzenia prístupu maloletým do 18 rokov k audiovizuálnym dielam určeným len dospelým a dohľad nad zverejňovaním povinných údajov na obale alebo nosiči audiovizuálneho diela, zvukového záznamu umeleckého výkonu a multimediálneho diela, medzi ktoré patrí aj uvádzanie vhodnosti resp. nevhodnosti diela podľa jednotného systému označovania.

Podľa osobitných právnych predpisov programovú službu Slovenskej televízie a Slovenského rozhlasu tvoria aj vzdelávacie programy, žánrovo rôznorodé programy pre deti a mládež a verejnoprávni vysielatelia sú povinní vysielateľ väčšinou podiel programov vo verejnom záujme.

♦ **Zamestnávanie mladistvých** - podmienky zamestnávania detí a mladistvých sú upravené najmä v Zákonníku práce 311/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov⁸⁰. Zákonom č. 248/2007 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa Zákonník práce, bolo zmenené aj ustanovenie § 11 ods. 4 Zákonníka práce, ktoré upraveno, že fyzická osoba, ktorá nedovršila 15 rokov veku môže výnimočne vykonávať ľahké práce, ktoré svojim charakterom a rozsahom neohrozujú jej zdravie, bezpečnosť, jej ďalší vývoj alebo školskú dochádzku.

Toto ustanovenie bolo zmenené v súlade so smernicou EÚ č. 94/33/EHS o pracovnej ochrane mladistvých zamestnancov a dohovorom MOP č. 138 o minimálnom veku tak, že sa výslovne ustanovil zákaz vykonávania práce fyzickej osobe vo veku do 15 rokov alebo práce fyzickej osobe staršej ako 15 rokov do skončenia povinnej školskej dochádzky. Tieto osoby môžu vykonávať len ľahké práce, ktoré svojim charakterom a rozsahom neohrozujú ich zdravie, bezpečnosť, ich ďalší vývoj alebo školskú dochádzku

a len pri účinkovaní alebo spoluúčinkovaní na kultúrnych predstaveniach a umeleckých predstaveniach, športových podujatiach, reklamných činnostiach. Výkon uvedených ľahkých prác povoľuje na žiadosť zamestnávateľa príslušný inšpektorát práce po dohode s príslušným úradom verejného zdravotníctva“.

Osobitým zákonom č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávaní v znení zákona 125/2006 Z. z. je upravený zákaz vykonávania nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania, tzn. aj mladistvých.

♦ **Maloletí bez sprievodu** - v rámci komplexnej pomoci žiadateľom o udelenie azylu a integrácie azylantov a osôb na tzv. doplnkovej ochrane do spoločnosti sa využíva finančná pomoc programu Európskeho utečeneckého fondu (ERF). V rámci Európskeho utečeneckého fondu (ERF II) bol zrealizovaný projekt „Sociálne, právne a psychologické poradenstvo a asistencia, materiálna starostlivosť a zabezpečenie voľno-časových aktivít žiadateľom o udelenie azylu a azylantom s dôrazom na starostlivosť o maloletých a ostatné zraniteľné osoby“ (1.12. 2006 - 30.11. 2007) vo všetkých azylových zariadeniach migračného úradu. Od 1.12. 2007 sa v rámci ERF II realizujú s obdobnou náplňou dva projekty; „Lepšia kvalita života pre všetkých“, ktorý realizuje mimovládna organizácia Slovenská humanitná rada (ďalej len „SHR“) a projekt „Azyl SK“ realizovaný mimovládnu organizáciou Spoločnosť ľudí dobrej vôle.

V azylových zariadeniach boli prijaté technické, organizačné a personálne opatrenia v prospech zvýšenej ochrany najmä zraniteľných skupín žiadateľov. Pracovníci migračného úradu sa zúčastňujú vzdelávacích aktivít týkajúcich sa týchto problémov. Ide o projekty „Posilňovanie administratívnych kapacít v oblasti gender mainstreamingu“, „Prevencie a monitorovanie sexuálneho a genderovo (rodovo) podmieneného násillia medzi osobami žiadajúcimi o azyl v SR“, „Prevencie rodovo podmieneného násillia“ „Postupy zamerané na prevenciu sexuálne a rodovo podmieneného násillia voči žiadateľom o udelenie azylu, azylantom a osobám s udelenou doplnkovou ochranou“.

♦ **Zdravotná starostlivosť a výživa detí a mládeže** - Úrad splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity v spolupráci s Úradom verejného zdravotníctva SR a Ministerstvom zdravotníctva SR vypracoval materiál „Program podpory zdravia

⁸⁰ Problematiku detskej práce upravuje aj dohovor MOP č. 138 o minimálnom veku a tiež smernica Rady 94/33/EHS o pracovnej ochrane mladistvých.

znevýhodnených komunít na Slovensku 2006 - 2013", ktorého cieľom je eliminácia rozdielov v nerovnosti v prístupe k zdravotnej starostlivosti u tzv. znevýhodnených skupín obyvateľstva (zdravotne postihnutí, nezamestnaní, deti a mládež, seniori, utečenci, bezdomovci a príslušníci rómskych komunít). Pri tvorbe programu sa vychádzalo z pozitívnych skúseností, ktoré sa uplatnili počas realizácie pilotných programov terénnych zdravotných asistentov a rómskych asistentov detského lekára.

V rámci projektov PHARE zameraných na zdravotnú starostlivosť rómskej populácie sa vo vybraných 59 obciach realizoval program „Zlepšenie prístupu Rómov ku zdravotnej starostlivosti“. Projekt sa realizoval pod gesciou Ministerstva zdravotníctva SR od septembra 2005 do januára 2007. Cieľom tohto projektu bolo pilotne odskúšať nástroje na zabezpečenie dostupnosti zdravotníckej starostlivosti pre marginalizované rómske komunity vo vybraných lokalitách a zlepšenie prístupu rómskej menšiny k zdravotnej starostlivosti prostredníctvom zavedenia činnosti terénnych zdravotných asistentov. V danej oblasti bolo v uplynulom období zrealizovaných mnoho iných projektov, napr. od roku 2005 sa začal realizovať projekt „Primárna prevencia onkologických ochorení prsníka u adolescentných dievčat“, v roku 2005 začal projekt: „Podpora zdravia detí a mládeže - epidemiologická štúdia stavu ústneho zdravia s intervenčným zdravotno – výchovným pôsobením u žiakov ZŠ“ a projekt „Zavedenie registra úrazovosti detí“. MZ SR a ÚVZ začali roku 2005 projekt: „Monitoring životného štýlu stredoškolskej mládeže v SR“, zameraný na oblasť rodiny, školy, voľného času, vnímania stresu, vlastného zdravia, otázky sebazpoznania a na problematiku zneužívania návykových látok deťmi a mládežou. Realizuje sa projekt primárnej prevencie HIV/AIDS „Hrou proti AIDS“ a projekt „Prieskum telesného vývoja detí a mládeže“ so špeciálnym dôrazom na sledovanie nadváhy a obezity u detí a mládeže. V roku 2005 začala spolupráca na projekte: „Children's Environment and Health Action Plan for Europe of the WHO Europe (CEHAPE)“ so zameraním na primárnu prevenciu, rovnosť, zníženie chudoby, podporu zdravia a dokumenty a záväzky členských krajín v rámci úsilia o zdravšie životné prostredie pre deti. Od roku 2006 sa uplatňuje „Konceptia zdravotnej starostlivosti v odbore neonatológia, pediatria a všeobecné lekárstvo pre deti a dospelých“.

● V oblasti výchovy a vzdelávania bolo v sledovanom období spracovaných a realizovaných viacero koncepčných materiálov, ktoré boli premietnuté v spracovaní návrhu novej právnej úpra-

vy v oblasti výchovy a vzdelávania, zákon č. 245/2008 Z.z.

o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 22. mája 2008.

Nová právna úprava účinná od 1.9.2008 zavádza významné zmeny v oblasti vzdelávania, poradenských systémov v rezorte školstva i v oblasti školských zariadení.

Zároveň je potrebné uviesť aspoň napríklad niekoľko významných aktivít zameraných na marginalizované rómske komunity. V rokoch 2004-2006 sa realizoval „Pilotný projekt vytvorenia funkcie policajného špecialistu pre prácu s rómskymi komunitami“, ktorý sa realizoval prostredníctvom 18 policajtov – špecialistov. Jeho cieľom bolo vytvoriť dostatočný priestor pre komunikáciu medzi políciou a Rómami. Pilotný projekt pod gesciou Odboru poriadkovej polície Prezídia Policajného zboru bol ministrom vnútra SR v roku 2006 vyhodnotený ako úspešný a s účinnosťou od 1. januára 2007 sa postupne rozširuje na celom Slovensku. Policajti vybraní na tieto funkcie prechádzajú špeciálnym školením, v rámci ktorého sa okrem základov komunikácie učia aj rómsky jazyk. V roku 2007 pôsobilo na Slovensku v rómskych lokalitách 118 policajných špecialistov.

V rokoch 2004 – 2006 bolo vytvorených 27 lokálnych partnerstiev sociálnej inklúzie (ďalej LPSI) s územnom pôsobnosťou v 5 samosprávnych krajoch (Košickom, Prešovskom, Banskobystrickom, Nitrianskom a Žilinskom). Program podpory rozvoja komunitnej sociálnej práce v obciach (ďalej len „Program KSP“) je jednou z foriem pomoci celého komplexu sociálnych opatrení. Do Programu KSP bolo v priebehu roku 2005 – 2006 zapojených 200 subjektov (z toho 36 miest, 160 obcí a 4 mimovládne organizácie), 242 komunitných sociálnych pracovníkov a 404 asistentov. V programe „Rozvoj lokálnej infraštruktúry“ (ďalej „RLI“) bolo v roku 2006 podporených 200 projektov, z ktorých 194 projektov bolo zrealizovaných. Projekty podporené v programe RLI boli vo väčšom počte zamerané na rómske obyvateľstvo, či už podporou vzniku komunitných centier, stredísk osobnej hygieny, útulkov, rozvoja infraštruktúry v segregovaných a separovaných rómskych komunitách, výstavbou chránených dielní pre dlhodobo nezamestnaných, atď. V programe RLI bol vo výzve 02/2006 priamo podporený vznik alebo rekonštrukcia 43 komunitných centier, 14 pracovných inkubátorov, 17 útulkov pre bezdomovcov a hygienických centier zameraných na rómsku komunitu a bol podporený vznik cca 390 trvalých alebo dočasných pracovných miest.

Príloha č. 2

Národné programy, stratégie, koncepcie a akčné plány, ktoré súvisia s úlohami a aktivitami NAP pre deti

Pre informáciu uvádzame podľa základných oblastí niektoré základné materiály, ktoré priamo súvisia s právami dieťaťa:

Vzdelanie, výchova, voľný čas a kultúrne aktivity:

- ◆ Koncepcia rozvoja domovov mládeže a rozvoja zariadení školského stravovania,
- ◆ Koncepcia v oblasti predškolskej výchovy v nadväznosti na prípravu detí pre vstup do ZŠ,
- ◆ Koncepcia vyučovania dopravnej výchovy,
- ◆ Koncepcia pedagogicko-psychologického poradenského systému a jeho implementácie do praxe,
- ◆ Koncepcia špeciálnopedagogického poradenstva,
- ◆ Koncepcia výchovy a vzdelávania národnostných menšín,
- ◆ Koncepcia rozvoja nadaných detí a mládeže,
- ◆ Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania,
- ◆ Kľúčové oblasti a akčné plány štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike na roky 2008 – 2013.

Antidiskriminačné plány

- ◆ Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerance.

Deti a rodina, rodinné prostredie a náhradná starostlivosť

- ◆ Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách 2005-2008.

Zdravie, zdravotná starostlivosť a výživa detí

- ◆ Národný program starostlivosti o deti a dorast v Slovenskej republike na roky 2008 – 2015,
- ◆ Národný program duševného zdravia,
- ◆ Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR (nebol schválený),
- ◆ Národný program podpory zdravia znevýhodnených komunitných skupín na Slovensku do roku 2008,
- ◆ Národný program prevencie obezity,
- ◆ Národný program rozvoja športu.

Sociálne a iné opatrenia na zvyšovanie životnej úrovne detí a ich rodín

- ◆ Koncepcia migračnej politiky,
- ◆ Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike 2008 – 2013,
- ◆ Program podpory zdravia znevýhodnených komunit na Slovensku 2006 – 2013,
- ◆ Národný akčný plán SR k dekáde začleňovania rómskej populácie 2005-2015.

Osobitné ochranné opatrenia

- ◆ Národný program boja proti drogám,
- ◆ Národný akčný plán pre problémy s alkoholom na obdobie rokov 2006-2010,
- ◆ Program boja so zločinnosťou na roky 2008-2010,
- ◆ Národný akčný plán boja proti terorizmu,
- ◆ Stratégia prevencie kriminality na roky 2007 – 2010,
- ◆ Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2008 – 2010.

Príloha č.3

Prehľad uskutočnených fokusových skupín (FS) v projekte Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi

P. č.	Miesto konania FS	Účastníci FS	Počet členov FS
1.	ZŠ Smetanov háj, Dunajská Streda	deti	12 (dievčatá 6, chlapci 6)
2.	ZŠ A. Dubčeka, Majerníkova 61, Bratislava	deti	11 (dievčatá 6, chlapci 5)
3.	Centrum pedagogicko - psychologického poradenstva a prevencie Ružinov, Bancíkovej 2, Bratislava	deti	6 (dievča 1, chlapci 5)
4.	Komunitné centrum, Detva (rómska skupina)	deti	6 (dievčatá 2, chlapci 4)
5.	ZŠ P. Horova, Michalovce	deti	10 (dievčatá 3, chlapci 7)
6.	ZŠ, ul. Obrancov mieru, Detva	rodičia	6 (ženy 6)
7.	ZŠ NARNIA a Gymnázium C.S.Lewisa Beňadická 38, Bratislava	pedagógovia	6 (ženy 5, muž 1)
8.	ZŠ Rohožník	pedagógovia	11 (ženy 10, muž 1)
9.	Pedagogická fakulta UK, Bratislava	študenti 2. ročníka (Etická výchova v kombinácii)	8 (ženy 6, muži 2)
10.	NDS, Heydukova 3, Bratislava	študenti ekonómie	6 (ženy 3, muži 3)
11.	OZ Odyseus, Bratislava	pracovníci MVO	10 (ženy 9, muž 1)

Celkový počet účastníkov FS projektu Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi je 92 (dievčatá – 18, chlapci – 27, ženy - 39, muži – 8).

Literatúra a zdroje

ANDRUCHOVÁ, J., BÚTOROVÁ, Z.: *Situácia žien v okrese Humenné v kontexte migrácie za prácou do zahraničia*. 2006. 26 s.

BAKOŠOVÁ, Z. a kolektív autorov: *Potreby, podmienky a perspektívy detí a mládeže na Slovensku*, Nadácia pre deti Slovenska, Bratislava 2003.

BIRKENBIHL, F. V.: *Jak sa učí chlapci a jak devčata*. Havlíčkův Brod : Tobiaš, 2009, 111 s. ISBN 978-80-7311-110-6.

BRONIŠ, M.: *Zdravie detí a mládeže, činitele ovplyvňujúce kvalitu života*. In *Potreby, podmienky a perspektívy detí a mládeže na Slovensku*. Bratislava : Nadácia pre deti Slovenska, 2003, 94 s.

BRONFENBRENNER, U.: *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press, 1979. ISBN 0-674-22456-6.

CVIKOVÁ, J., FILADELFOVÁ, J.: *Rodový pohľad na školstvo*. Bratislava: ASPEKT, 2008, 113 s. ISBN 978-85549-82-9.

GALLO, O., LENČO, P., GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.: *Čo si myslia mladí – ich voľný čas a aktívna účasť na živote spoločnosti*. Bratislava: IUVENTA, 2009. ISBN 978-808072-078-0.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E., KADLEČÍKOVÁ, J. a kol.: *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi ZŠ na Slovensku*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti i- Open society Foundation, 2009, 120 S. ISBN 978-08 -969271-9-7

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.: *Prieskum názorov mladých ľudí pre potreby kampane „ALL DIFFERENT – ALL EQUAL“ „Každý iný – všetci rovní“*. Dostupné na internete: <http://www.vyskummladeze.sk/index.php?option=content&task=view&id=74>

GREGUSOVÁ, M., KOVÁČIKOVÁ, D.: *Slovenské deti a riziká virtuálneho priestoru*. Bratislava : Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, 2008.

IOSSIFOV, I.: *Take us seriously. Bulgaria a transitional generation finds its own way*, ICDI, Leiden. The Netherlands, 2006.

JONÁŠ, J.: *Kde končí duše a začíná telo*. Praha: Eminent, 2008, 305 s. ISBN 978-80-7281-352-0.

JURÁSKOVÁ, M., KRIGLEROVÁ, E., RYBOVÁ, J.: *Atlas rómskych komunít*. Bratislava: Úrad vlády SR, 2003.

KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. Praha : Portal, 2001, 256 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLLÁR M., MESEŽNIKOV, G., BÚTORA, M.: *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava : Inštitút pre verejnú otázku, 2009, 749 s. ISBN 80-89345-15-1.

KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T.: *Respektovat a být respektován*. Kroměříž : Spirála, 2007, 286 s. ISBN 80-901873-7-4.

KÖVÉROVÁ, Š.: *Sociológia životného cyklu*. Bratislava : OZ Sociálna práca, 2003, 137 s. ISBN 80-968927-4-6.

MARUŠINCOVÁ, E. a kol.: *Záverečná správa z experimentálneho overovania programu Integrované tematické vyučovanie (ITV) na ZŠ J. A. Komenského na Majerníkovej 60 v rokoch 1992 – 2001*. Bratislava: ŠPÚ, 2001, 89 s.

MC GUINNESS, D.: *When Children Don't Learn*. New York: Basic Book, 1985.

MIKOŠKO, J., ŽARNAY, Š., VÝBOCHOVÁ, K., MIKOŠKOVÁ, M.: *Ohrozená rodina na Slovensku v kontexte príčin vyrážania detí z biologických rodín*. Bratislava: Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar v spolupráci s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny, Inštitútom ochrany práv dieťaťa a rodiny a Fakultou zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, 2008. ISBN 978-80-969616-2-7.

OUDENHOVEN, N. VAN, WAZIR, R.: *Newly Emerging Needs of Children. An Exploration*. Antwerp: Garant, 2006.

PIOVARČIOVÁ, T.: *Kooperatívne riešenie konfliktov na škole*. In *Vedenie školy*. Bratislava: Raabe, 2001.

PIOVARČIOVÁ, T. a kol.: *Škola ako otvorená učia sa organizácia*. Bratislava : Nadácia pre deti Slovenska, 2008. s. 399.

SAK, P., SAKOVÁ, K.: *Mládež na križovatke*. Praha : Svoboda Servis, 2004, 240 s. ISBN 80-86320-33-2

Súbor nástrojov na podporu pedagogických inovácií. Bratislava: Ministerstvo školstva SR, ŠPÚ, Iuventa, Nadácia pre deti Slovenska, 2007.

ŠICKOVÁ, J.: *Symbody globalizácie v kresbách tínedžerov*. In *Obrazy vnútra - Internal images*. Bratislava : OZ Terra Therapeutica, 2005, s. 40 – 47. ISBN 80-969376-3-4.

Štatistické čísla a grafy. 2004. Štatistický úrad SR.

TAMÁŠOVÁ, V., USTANIČKOVÁ, L.: *Rodina na Slovensku a v Európskej únii*. In *Kvalita života v centre pozornosti výskumných projektov*. Bratislava : OZ V4, 2005, 290 s. ISBN 80-969146-2-6. Dostupné na internete: www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2008053106

Únia materských centier: Výskumná správa „Dopadová štúdia o materských centrách na Slovensku“. Ružomberok : Agentúra Krajinka, Bernar van Leer Foundation, 2008, 147 s.

VYCPÁLEK, J.: *Hodnotová orientácia detí a mládeže v nízkoprahovom programe pre deti a mládež Mixklub*. Bakalárska práca, Univerzita Komenského, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej pedagogiky. Bratislava : Pedagogická fakulta UK, 2008, 98 s.

ZAVADILÍKOVÁ, D.: *Komu patria deti? Kontrola detstva a jej vývoj v 19. a 20. storočí*. Bakalárska diplomová práca, Fakulta sociálnych štúdií, Katedra sociológie, Brno. UČO: 237 832.

Ambulantná starostlivosť o deti a dorast 2004. Úrad zdravotníckych informácií a štatistiky, 2005.

ESPAD – Európsky školský prieskum o tabaku, alkohole a iných drogách, prezentácia výsledkov 2007. Dostupné na internete: <http://www.infodrogy.sk/index.cfm?module=Library&page=Document&DocumentID=632>
<http://www.zzz.sk/?clanok=6029ESPAD2003-2007>

GfK Slovakia, s.r.o. v Bratislave. Podpora práce s mládežou na Slovensku. 2008. Dostupné na internete: <http://www.vyskummladeze.sk/index.php?option=content&task=view&id=101>

GURÁŇ, P., FILADELFIJOVÁ, J.: Deti o svojich právach – Slovensko 2009. Záverečná správa z výskumu. Slovenský výbor pre UNICEF. Bratislava, 2009.

LABAŠOVÁ, Z., Ekopsychológia. Ďalekohľad:14/2009. CEA Trenčín.

MIKLOŠKO, J., ŽARNAY, Š.: Prezentácia „Rodinná skupinová konferencia“. Spoločnosť priateľov detských domovov, 2009.

Správa o súčasnom stave dodržiavania práv dieťaťa v Slovenskej republike. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Bratislava, 2008.

The State of the World's Children 2009: Maternal and Newborn Health, UNICEF 2008.

Ústav informácií a prognóz školstva. Ročenka o deťoch a mládeži. Deti a mládež v číslach za rok 2007. UIPŠ, 2008.

Ústav informácií a prognóz školstva. Štatistická ročenka školstva. 2008 / 2009.

Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 94 z 28. januára 2009 k návrhu Národného akčného plánu pre deti na roky 2009 – 2012. Dostupné na internete: [http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/0857F3AFB29D05BDC12575520031A66A/\\$FILE/uznesenie_94_2009.doc](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/0857F3AFB29D05BDC12575520031A66A/$FILE/uznesenie_94_2009.doc)

VI. celoštátny prieskum telesného vývoja detí a mládeže 2001. Dostupné na internete: <http://www.szu.sk/ine/verejnezdrazotnictvo/antropometria.htm>

Dostupné na internete:

<http://www.google.sk/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3AAsk%3Aofficial&channel=s&hl=sk&q=%22koncept+detstvo%22&meta=cr%3DcountrySK&btnG=H%C4%BEada%C5%A5%+v+Google>

http://www.healthnet.sk/zdrav_porad/porad_3.html#Citovavychova

<http://www.uips.sk/level2m/rocnka-o-detoch-a-mladezi>

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5639>

<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/umrtnost93-07.pdf>

<http://studium.druskova.sk/vseobecna-pedagogika/andrea-heutschyova.pdf>

<http://www.slovakiasite.com/sk/skolstvo.php>

<http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=1792>

<http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=17&etype=1&eventid=741>

<http://www.radaeuropy.sk/?europa-pre-deti-a-s-detmi>

<http://www.diskriminacia.sk/?q=node/673>

<http://www.diskriminacia.sk/?q=node/477>

<http://www.uips.sk/vyskum-v-oblasti-mladeze/>

<http://www.diskriminacia.sk/?q=node/847>

<http://www.romale.sk/newsread.php?newsid=322>

<http://www.alphamedical.sk/?IDe=5351>

www.detimycas.sk

www.SaferInternet.org

<http://www.johndavis.com/ep/benefits.htm>

Novo vynárajúce sa potreby detí na Slovensku
Prieskumná štúdia

Realizovala: IUVENTA - Slovenský inštitút mládeže
a Nadácia pre deti Slovenska

Autorský tím: Tatiana Piovarčiová, Daniela Halašová,
Jana Miháliková, Ľubica Bagalová, Darina Gogolová

Grafická úprava: Index M

Tlač: OTA, a.s.

Prvé vydanie 2010

Náklad: 1500 ks

Vydala: IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže, Bratislava

ISBN: 978-80-8072-102-2

9788080721022